



ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KÜÇÜK MECMUA'DA ORTAYA KONULAN
MİLLİYETÇİ SÖYLEM**

Muhammed Asım YAYLA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Konur Alp KOZ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
SİYASAL İLETİŞİM BİLİM DALI**

HAZİRAN – 2023



KÜÇÜK MECMUA'DA ORTAYA KONULAN MİLLİYETÇİ SÖYLEM

Muhammed Asım YAYLA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
SİYASAL İLETİŞİM BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN – 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğim, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Muhammed Asım YAYLA

05/06/2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Siyasal İletişim Programı Muhammed Asım Yayla öğrencisi tarafından hazırlanan Küçük Mecmua'da Ortaya Konulan Milliyetçi Söylem Başlıklı tez çalışması 05/06/2023 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Doç. Dr. Haluk Ölçekçi		
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Doç. Dr. Konur Alp Koz		
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi		
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☒	☐
Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak		
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi		

KÜÇÜK MECMUA'DA ORTAYA KONULAN MİLLİYETÇİ SÖYLEM

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed Asım YAYLA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2023

ÖZET

Fransız İhtilalinden sonra Batı Avrupa'dan bütün dünyaya yayılan milliyetçilik akımı, kısa sürede tesirini artırmış ve bir norm haline gelmiştir. Bu yönüyle birçok araştırmacının da ilgisini çeken milliyetçilik ve milletler farklı yaklaşımlar çerçevesinde tanımlanmaya ve çözümlenmeye çabalanmıştır. Milletlerin ve milliyetçiliklerin nasıl, ne zaman ve nerede ortaya çıktığı üzerine araştırmacılar arasında bir uzlaşıya varılamamasına rağmen bunlar Dünya siyaset sahnesini derinden etkilemiş yapılardır. Ayrılıkçı etnik milliyetçiliklerin ve ulus-devlet fikirlerin yaygınlaşması karşısında kırılğan bir yapıya sahip olan çok uluslu imparatorluklar bunlara karşı refleksler geliştirmeye çabalamıştır. Bu imparatorluklardan biri olan Osmanlı Devleti de zaman içerisinde Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi politikaları benimsese de nihayetinde Türkçülük politikaları diğerlerine baskın gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de resmî ideolojisi haline gelmiştir. İslamcılık politikalarının terk edilip Türkçülük politikalarının baskınlaştığı yıllarda Türkçülük düşüncesinin önemli simalarından olan Ziya Gökalp tarafından yayımlanan Küçük Mecmua dergisi üzerinden bu konunun izleri sürülebilir. Çalışmada öncelikle milliyetçilik konusundaki temel kavramların tanımları yapılacak, ardından bahsi geçen milliyetçilik araştırmaları yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilecektir. Sonrasında milliyetçilik akımları karşısında Osmanlı Devleti'nin geliştirdiği refleksler ve bu refleksler etrafında şekillenen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük politikaları milliyetçilik bağlamında derinlemesine incelenecektir. Son olarak Küçük Mecmua'daki amaçlı örneklem yoluyla seçilen yazılar Kenneth Burke'un geliştirdiği pentad analizi yoluyla çözümlenecek ve değerlendirilecektir.

Bilim Kodu	: 111516
Anahtar Kelimeler	: Siyasal İletişim, Küçük Mecmua, Milliyetçilik, Ziya Gökalp
Sayfa Adedi	: 97
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Konur Alp KOZ

NATIONALIST DISCOVERY IN THE SMALL MECMUA

(M. Sc. Thesis)

Muhammed Asım YAYLA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

June 2023

ABSTRACT

After the French Revolution, the nationalist movement, which spread from Western Europe to the whole world, increased its influence in a short time and became a norm. In this respect, nationalism and nations, which attract the attention of many researchers, have been tried to be defined and analyzed within the framework of different approaches. Although there is no consensus among researchers on how, when and where nations and nationalisms emerged, these are structures that have deeply affected the world political scene. Multinational empires, which have a fragile structure in the face of the spread of separatist ethnic nationalisms and nation-state ideas, have tried to develop reflexes against them. Although the Ottoman Empire, one of these empires, adopted policies such as Ottomanism and Islamism over time, Turkism policies eventually dominated the others and became the official ideology of the Republic of Turkey, which was established after the collapse of the Ottoman Empire. The traces of this issue can be traced through the journal Küçük Mecmua, which was published by Ziya Gökalp, one of the important figures of Turkism thought in the years when the policies of Islamism were abandoned and the policies of Turkism became dominant. In the study, firstly, the definitions of the basic concepts on nationalism will be made, and then they will be evaluated within the framework of the aforementioned nationalism research approaches. Afterwards, the reflexes developed by the Ottoman Empire in the face of nationalist movements and the policies of Ottomanism, Islamism and Turkism shaped around these reflexes will be examined in depth in the context of nationalism. Finally, the articles selected through purposive sampling in Küçük Mecmua will be analyzed and evaluated through the pentad analysis developed by Kenneth Burke.

Science Code	: 111516
Key Words	: Political Communication, Küçük Mecmua, Nationalism,
Ziya Gökalp	
Page Number	: 97
Supervisor	: Doç. Dr. Konur Alp KOZ

TEŞEKKÜR

Öncelikle lisans eğitimimi aldığım Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesinde üzerimde hiçbir zaman ödeyemeyeceğim emekleri olan hocalarıma teşekkürü borç biliyorum. Tez çalışmam esnasında tecrübelerinden faydalanma imkanı bulduğum danışman hocam Doç. Dr. Konur Alp Koz’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu süreçte desteğini esirgemeyen başta eşim Handan Yayla olmak üzere aileme, her zaman destek olan arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum. Son olarak bu çalışmayı, onunla birlikte büyüttüğüm sevgili kızım Feride Sare’ye adıyorum.



İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. TEMEL KAVRAMLAR.....	5
2.1. Milli Kimlik.....	5
2.2. Etnisite ve Millet	7
2.3. Milliyetçilik	11
3. MİLLİYETÇİLİĞE DAİR TEMEL YAKLAŞIMLAR.....	17
3.1. İlkçi Yaklaşım	17
3.1.1. Organik İlkçi Paradigma	17
3.1.2. Biyolojik İlkçi Paradigma	18
3.1.3. Kültürel İlkçi Paradigma	19
3.2. Eskiçilci Yaklaşım.....	20
3.3. Modernist Yaklaşım	21
3.3.1. Toplumsal İktisadi.....	21
3.3.2. Toplumsal Kültürel	22
3.3.3. Siyasi	24
3.3.4. İdeolojik	26
3.3.5. İnşacı	27
3.4. Etno-Sembolcü Yaklaşım.....	28
4. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	35
4.1. Osmanlıcılık	35

	Sayfa
4.2. İslamcılık	40
4.3. Türkçülük	48
5. ANALİZ VE BULGULAR.....	59
5.1. Yöntem, Amaç ve Kapsam.....	59
5.2. Küçük Mecmua (1922-1923)	60
5.3. Küçük Mecmua Dergisinin (5 Haziran 1922 – 18 Mart 1923 – 33 Sayı) Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi	63
5.3.1. 1’inci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	63
5.3.2. 2’inci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	65
5.3.3. 3’üncü Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	67
5.3.4. 4’üncü Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	68
5.3.5. 5’inci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	69
5.3.6. 6’ncı Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	70
5.3.7. 7’nci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	71
5.3.8. 8’inci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	72
5.3.9. 9’uncu Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	73
5.3.10. 10’uncu Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	74
5.3.11. 12’inci Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	75
5.3.12. 14’üncü Sayının Kenneth Burke’ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	76

	Sayfa
5.3.13. 15'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	77
5.3.14. 18'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	81
5.3.15. 23'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	82
5.3.16. 26'ncı Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	83
5.3.17. 29'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	84
5.3.18. 30'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	85
5.3.19. 33'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi.....	86
6. SONUÇ	89
KAYNAKLAR	91
ÖZGEÇMİŞ	97

1. GİRİŞ

Günümüze kadar sosyal bilimlerde üzerinde en çok tartışılan konulardan birileri de milletler ve milliyetçilikler olagelmıştır. Bu yönüyle milliyetçilik meselesi birçok araştırmacının da ilgisini çekmiştir. Milletlerin ve milliyetçiliklerin nasıl ortaya çıktığı, ne zaman ortaya çıktığı gibi sorular üzerinde dönen tartışmalar zaman içerisinde birbirinden farklı paradigmlar çerçevesinde kategorize edilmiştir.

Farklı paradigmlar milliyetçilikleri ve milletleri açıklamak için öncelikle farklı yaklaşımlar çerçevesinde konuya dair temel kavramları tanımlamışlardır. Buna göre milli kimlik, etnisite, millet, milliyetçilik kavramlarının tanımları bu hususlar üzerinde çalışma yapan araştırmacılar tarafından birbirlerinden farklı tanımlanmıştır. Milliyetçilik araştırmalarının başladığı ilk dönemlerde alana ilkçi paradigma hakim olmuştur. İlkçi paradigma çerçevesinde çalışma yapan araştırmacılar, milletlerin tarihin ilk zamanından beri var olduğunu öne sürmüşlerdir. İlkçi paradigmanın en önemli temsilcilerinden biri olan Herder'e göre milletler Tanrının benzersiz yaratımının bir eseridir (Guibernau, Rex, 1997:94).

Milliyetçilik paradigmlarından bir diğeri eskilci paradigmadır. İlkçi paradigmadan farklı olarak eskilci araştırmacılara göre milletler, tarihin ilk dönemlerinden beri var olan yapılar değildir. Ancak milletlerin ve milliyetçiliklerin ilk kez tarih sahnesine çıkışları, sözgelimi Orta Çağa hatta Antik Çağa kadar götürülebilecek bir süreçtir (Armstrong, 2004:9). Eskilci paradigmanın, ilkçili paradigmadan bir diğeri önemli farkı ise eskilciliğin millet kavramı üzerinde durmasıyken, ilkçiliğin etnisite kavramı üzerinde durmasıdır (Conversi, 2006:27).

Milliyetçilik araştırmaları tarihinde bir döneme damga vurmuş bir diğeri paradigma da modernist paradigmadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış olan modernist paradigma uzun bir süre alandaki hâkim söylemi teşkil etmiştir. Modernist paradigma çerçevesinde çalışmalar yapan araştırmacılar, ilkçi ve eskilci paradigmadan farklı olarak milliyetçiliklerin milletleri öncelediğini ve her ikisinin de modern zamanların bir eseri olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Modern zamanlardan önce yurttaşların siyasete etkin bir biçimde katılamamasından ötürü milliyetçiliklere ihtiyaç duyulmamıştır (Smith, 2013:70). Bundan dolayı da milliyetçilikler ve milletler modern öncesi zamanda ortaya çıkmamışlardır.

Modernist paradigmaya bir tepki olarak ortaya çıkan etno-sembolcü paradigma benzer bir şekilde milletlerin modern çağlarda ortaya çıkan yapılar olduğunu öne sürer. Ancak milletlerin ortaya çıkma süreci çok daha önce başlamıştır. Etno-sembolcüler modernist paradigmayı milletlerin ortaya çıkışını açıklamakta yetersiz kaldığı yönüyle eleştirmiştir. Onlara göre milletler her ne kadar modern zamanlarda vücut bulmuş olsalar da milletlerin etnik kökenlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgularlar.

Milliyetçilik düşüncelerinin yaygınlaşması karşısında çok uluslu imparatorluklar bu düşünceler karşısında zayıf duruma düşmüşlerdir. Osmanlı Devleti de bunlardan birisidir. Bundan ötürü, Osmanlı bürokratları ve aydınları, ayrılıkçı milliyetçilik hareketlerine karşı çeşitli çareler üretme çabasına girmişlerdir. Bu hareketlere refleks olarak öncelikle toprağa bağlı bir milliyetçilik biçimi olan Osmanlıcılık politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlıcılık, temelde dini veya etnisitesi ne olursa olsun Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan kimselerin Osmanlı kimliği potasında eritilmesi fikridir. Gayrimüslimlerin bu çabalara rağmen ayrılıkçı hareketlerle Osmanlı'dan koparak yeni ulus-devletler teşkil etmesi üzerine, Osmanlıcılık politikaları yerini İslamcılık politikalarına bırakmıştır. İslamcılık politikalarıyla birlikte artık nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve farklı etnik kökenlerden gelen Müslüman yurttaşlardan bir Osmanlı-Müslüman milleti kurulmaya çalışılmıştır. Bu politikaların uygulanmasında karşılaşılan ve karşılaşılabilecek olan zorluklardan dolayı son olarak önerilen Türkçülük politikaları, cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte Hilafetin ilgasıyla birlikte İslamcılığın yerini almıştır.

Çalışma 1922-1923 yıllarında çıkan Küçük Mecmua dergisindeki milliyetçi söylemi kapsamaktadır. İslamcılık politikasının resmi olarak terk edilmesinden ve Türkçülük fikrinin resmi ideolojisinin bir parçası olmasından hemen önce, Türkçülük düşüncesinin en önemli isimlerinden birisi olan Ziya Gökalp tarafından çıkarılan dergide yer alan milliyetçi söylemin analiz edilmesi literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Çalışmanın yöntemi olarak kullanılan “pentad analizi” araştırmacılar için, metnin satır aralarında yatan motivasyonu ortaya çıkarma fırsatı sunmaktadır (Burke, 1969).

Pentad analizi, araştırmacının bir metnin satır aralarında bulunabilecek olan motivasyonu anlamasına yardımcı olan beş öğeden (act, agent, agency, scene,

purpose) oluşur. Act (eylem), anlatıda ne olduğunu ya da birisinin ne yaptığıdır. Agent (aktör), eylemi gerçekleştiren kimsedir. Agency (araç), eylemin nasıl yapıldığı ya da eylemin yapan aktörün kullandığı araçlardır. Scene (sahne), eylemin yapıldığı mekan veya zamandır. Purpose (amaç) ise eylemin neden yapıldığı sorusunun cevabıdır. Pentad analiziyle anlatı en temel öğelerine ayrılır ve karmaşık görünen örüntülerin basitleştirilerek üzerine yorum yapılmasını mümkün kılar.

Yukarıda bahsi geçen hususlar ile yapılan analizler ve bulgular tezin ilerleyen kısımlarında derinlemesine incelenecektir.





2. TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Milli Kimlik

Kimlik, bir kişinin kim olduğu veya bir kişiyi ya da topluluğu diğerlerinden ayıran özelliklerin neler olduğudur (Cambridge Dictionary, 2022). Buna göre bireyin ya da grubun kendisine dair yaptığı anlamlandırmaların bütünü bu bireyin ya da grubun kimliğini oluşturur. Bu anlamlandırmalar yoluyla kişi diğer yandan, kendisi ile öteki olarak gördüğü arasında bir ayrım yapar ve uzaklaşır. Öte taraftan, kişi benzer anlamlandırma süreçlerini geçirdiği kimse ile de yakınlaşır.

Kimlik hususu; felsefe, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi gibi birçok farklı disiplinden araştırmacının ilgisini çekmiştir. Felsefede kimlik kelimesi ayniyet adıyla ele alınarak tartışılmıştır. Felsefe Sözlüğünde ayniyet, “Bir şeyin kendisi ile aynı olması ve kendisinden başka bir şey olmaması olamaması... Bir şey neyse odur ve kendisinden başka bir şey olamaz” olarak tanımlanmıştır (Hançerlioğlu, 1993:317). Heidegger’e göre var olan, kendi kendisinin aynısı ile birlikte durur (Heidegger, 1997:13). Buna ayniyet prensibi denir. Kendi kendisi ile aynı olan aynıdır (Altınöglü, 2009:9). Nitekim Leibniz’e göre bu ayniyet kendi başına bir anlam ifade etmez. Bu noktada ayniyet prensibinin herkesin bildiğinden farklı bir şeyi söyleyebilmesini sağlamak için onu evirip çevirmek gereklidir (Leibniz, 1989:321-325). Bu şekilde aynılıktaki ayrım ortaya çıkarılabilir. Ayrı olanda aynı olanın izi sürülür, ayrımın özü aynılıktan gelir (Heidegger, 1997:9).

Statt, kimlik kavramını Student’s Dictionary of Psychology’de, dramatik değişimler olmadan sabit kalan özelliklere sahip olmak, kişiliğin birliği ve bütünlüğü olarak tanımlamaktadır (2003:79). Kimlik konusunda psikoloji bilimi alanına önemli katkılar yapmış olan Erikson’a göre ergin kişi olmanın zorunlu koşulu dinamik olmayan bir kimlik duygusu edinmektir (1993:90). Budak, Psikoloji Sözlüğü’nde kimliği tanımlarken, “Benliğimiz konusunda dün, geçen yıl, ondan önceki yıl, vb. kimsek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu” kelimelerini kullanmıştır (2005:447).

Felsefe ve psikoloji alanlarının kimlik tanımında olan durağan ve benliğin ötesinde yer alan koşullardan etkilenmeme durumunun aksine sosyoloji disiplinde kimlik

dinamik bir yapı olarak tanımlanır. Marshall, Sosyoloji Sözlüğü'nde kimlik kavramına ilişkin özcü yaklaşımlara karşı çıkar. Özcü anlayışlarda kimlik hayat boyunca tutarlı ve çok az değişime maruz kalabilen bir husustur. “Buna karşın hem sosyolojik hem psikanalitik teoriler, vurguyu değişik derecelerde, kimliğin yaratılmış ve kurulmuş karakterine yapmışlardır” (Marshall, 2003: 405). Buradan yola çıkarak sosyolojik yaklaşımda kimliğin dinamik bir yapısının olmasının yanı sıra, onun inşa edilen bir karaktere de sahip olduğu söylenebilir.

Siyaset bilimi disiplininde ise kimlik tartışmaları daha çok milli kimlik kavramı üzerinde döner. Alanda daha önce milli karakter ve milli bilinç olarak kullanılan kavramların yerini alan milli kimlik beraberinde bir çok tartışmayı da getirmiştir (Smith, 2013:31). Bu yerine kullanımın sebepleri arasında modern çağda giderek artan bireyciliğin olduğu da söylenebilir (Kemilainen, 1964).

Milli kimlik kavramı üzerinde yapılan tartışmalar, daha çok onun milliyetçilik ideolojisinin özünü teşkil etmesinden kaynaklıdır. Malesevic (2006), kimlik kavramının matematik ve mantık disiplinlerinden sosyal bilimlere devşirildiğinde, anlamının belirsizleştiği ya da fazla katılaştığını öne sürer ve eski tip ideolojilere geri dönülmesini önerir. Gerçekten de, milli kimlik diğer kolektif kimliklerle kıyaslandığında, aralarında en kalıcı olanlardan biridir. Bunun yanı sıra kimlik kavramı doğası gereği bir benlik inşa ederken aynı zamanda ötekinin varlığına da işaret eder. Milli kimlik hususunda da bu kavramın özellikle milliyetçi ideologlar tarafından bu kadar çok kullanılmasının bir sebebi budur (Triandafyllidou, 1998:593). Kavramın kendisiyle birlikte gelen ve milliyetçi ideologların “biz” ve “onlar” olarak ortaya koyduğu bu dualist yapı, karşılıklı bir çekişmenin, meşru yönetme hakkının ve “bizi”, “ötekilerden” savunmanın gerekliliğinin altında yatan özü, bir başka deyişle milliyetçi ülkünün temelini oluşturur.

Kedourie, milliyetçi prensiplerin politika olarak ortaya konulmasında karşılaşılan en önemli problemlerden birinin var olan milletlerin sınırının nerede başlayıp nerede bittiğinin tam olarak belirlenememesi, yani kimin hangi milletten olduğuna nasıl karar verileceğinin bilinmemesi olarak ortaya koyar. Daha açık bir ifadeyle, milliyetçi ideolojilerin en temel sorunlarından biri, “bizi” ve “ötekiyi” tanımlamaktır (Kedourie, 1992:75).

Gellner'in milliyetçiliğe dair bakış açısında da “öteki” kavramı önemli bir yer tutar. Gellner’a göre, geri kalan bölgede ortaya çıkacak olan milliyetçiliğin ilk şartı, geri kalan bölgede kalanların ortak bir ülkü geliştirebilmesidir. Bu dışlanmış olma hissinin getirdiği ortaklığın zeminini oluşturma yolunu “bizi” ve “öteki” ayırt etmekten geçer (Gellner, 1987:166).

Anthony Smith de bahsi geçen diğer isimler gibi “öteki” kavramının önemini vurgular. Her ne kadar milliyetçiliğe dair olan bakış açısının temelinde ulusların etnik kökenleri bulunsun da milli kimliğin gelişmesi sürecinde gerçek ya da sembolik “ötekilerin” var olduğunu belirtir. Smith’e göre bir topluluğun millet olmaya giden serüveninde, ortak giyim kuşam, dil, edebi eserler gibi semboller “biz” bilincini oluştururken, bu ortaklığı paylaşmayanlar da “diğerlerini” ortaya koyar (1991:75).

2.2. Etnisite ve Millet

Söz konusu milliyetçilik olduğunda, alandaki en tartışmalı hususlardan biri millettir. Charles Tilly’ye göre, millet kavramı, siyaset bilimi alanında en tarafgir ve en fazla kafa karıştıran meseledir (1975:6). Millet kavramı ile beraber, alanda en çok tartışılan kavramlardan biri de kimi zaman onunla karıştırılabilen ya da onun yerine kullanılan etnisite kavramıdır. Milliyetçilik tartışmalarını daha iyi anlayabilmek için bu iki kavramın birbirleriyle örtüştüğü ve ayrıştığı yerleri iyi kavrayabilmek ve bunlara yönelik yapılmaya çalışılmış tanımlamaların üzerinden geçmek gereklidir.

İlk olarak millet kavramına bakıldığında, millet Oxford Sözlüğünde (2022) “Belirli bir ülke veya bölgede yaşayan, ortak köken, tarih, kültür veya dil ile birleşmiş büyük bir insan topluluğu.” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bugüne kadar millet kavramının tanımlanmasında herhangi bir uzlaşma zeminine varılamamıştır. Millet tanımlamalarında yukarıdaki örnekte olduğu gibi nesnel etkenler vurgulanabilirken; algılayışlar, duyarlılıklar, tavırlar gibi öznel etkenler de vurgulanabilmektedir. Kimi araştırmacılar milletlerin tarihin başından beri var olan yapılar olduğunu öne sürerken, kimileri de sonradan inşa edilmiş olduğunu söylemiştir. Bu hususta ilk olarak milleti kendinden menkul, doğal süreçlerin sonunda meydana gelmiş ve eski çağlardan günümüze değin varlıklarını sürdüren yapılar olarak gören primordialist yani ilkçi yaklaşımı ele almak gerekmektedir. Başlarda Aydınlanmacı düşüncenin evrenselci bakış açısının karşısında konumlanan romantik bir yaklaşım olan bu

düşünce tarzı Herder’la birlikte bir ideoloji hüviyetine kavuşmuştur (Sadoğlu, 2016:7). Herder’a göre milletler, tanrı tarafından birbirlerinden benzersiz olarak yaratılmış, bitkilere benzeyen fakat sadece daha fazla dalı olan yapılardı (Guibernau, Rex, 1997:94). Herder’in yanı sıra; Fichte, Schelling, Schleirmacher gibi romantik düşünürler de milletin varlığını ilkçi bir yaklaşımla ele alıp bunun üzerinden bir milliyetçilik fikri geliştirmişlerdir (Chatterjee, 1996:28).

Günümüze gelindiğinde, milletin oluşumuna dair ilkçi bakış açısının etkisinin oldukça azaldığını söyleyebiliriz. Fakat, Smith’in ilkçi bakış açısı içinde ayrı bir yere koymuş olduğu eskilci bakış açısının izlerine rastlamak mümkündür. Eskilci bakış açısına göre, milletler doğal olmamakla birlikte, ilk çağlardan bu yana özünü yitirmeden ve fazla değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmış yapılardır (Özkırımlı, 2019:80). Bir başka deyişle, eskicil bakış açısına göre, milletler her ne kadar tanrı tarafından birbirlerinden benzersiz olarak yaratılmış unsurlar olmasa da ilk çağlardan bu yana günümüzdeki milletlerin varlığından söz etmek mümkündür.

Milletin oluşumuna dair bahsedilmesi gereken bir başka bakış açısını ise modernist bakış açısı teşkil eder. Özellikle Gellner, Hobsbawm, Anderson gibi isimler başta olmak üzere, Nairn, Breuilly, Brass, Hroch, Chatterjee, Bhabba, Balibar gibi düşünürler milletin nasıl oluştuğuna dair nispeten yakın sayılabilecek görüşlere sahiptirler (Gökalp, 2007:282). Buna göre milletler, sonradan üretilmiş toplumsal olgulardır. Milletler eskiden beri var olan yapılar olmaktan ziyade, modern döneme ait olgulardır. Daha açık bir ifadeyle millet kavramı, milliyetçilik döneminde ortaya çıkmış bir kavramdır. Yani milletlerin milliyetçiliği öncelediği görüşünün aksine, modernist bakış açısında milliyetçiliğin milletleri öncelediği görüşü hakimdir. Gellner’a göre milliyetçilik, endüstrileşmenin bir sonucu olarak “politik ve milli birimin birbirleriyle uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilkedir.” (Gellner, 2008). Daha açık bir ifadeyle, Gellner’ın milliyetçiliğe bakış açısı, kültürel birliğin siyasi birliğe uyumlu hale getirilmesini amaçlayan, üst kültürün alt kültürlerle empoze edilmesi sonucu ortaya çıkabilen bir mefhumdur (Gellner, 2008:49). Hobsbawm ise milletin, toprağa bağlı modern devletlerin varlığı olmaksızın tartışılmayacağını ileri sürer (Hobsbawm, 1993:24). Buna göre milletler milliyetçiliği yaratmaz, tam tersi olarak milliyetçilik milleti yaratır. Hobsbawm millet kavramının tarihten bile eski bir zamandan bu yana var olduğu görüşün aksine, millet kavramının en temel

karakteristiğinin modernlik olduğunu vurgular (Hobsbawm, 1993:29). Anderson milleti hayali bir cemaat olarak tanımlar. Ona göre milletler “hayal edilmiş bir siyasal topluluk” olarak nitelendirilen kültürel yapıntılardır (Anderson, 2009:20).

Etno sembolcü yaklaşımda ise milletin modern bir kavram olduğu düşüncesi reddedilmezken, aynı zamanda milliyetçiliğin oluşmasında izi antik zamanlara kadar sürülebilen etnisitelerin oynadığı rolün yadsınamayacağı savunulur. Bu etnisitelerle modern milletlerin arasında doğrudan bir bağ kurulamasa dahi, milletlerden ve milliyetçilikten bahsederken, etnisitelerin bunlardan ayrı olarak düşünülemeyeceği etno-sembolcü yaklaşımın temelini oluşturur (Smith, 1991:32). Buna göre millet, tarihi bir devleti ve ortak tarihsel bellek ile mitleri paylaşan yapılardır.

Etnisite kavramı, paylaştıkları kültür, gelenek, dil, tarih gibi hususlarla diğerlerinden ayrılan bir grubun ifade eder (Cambridge Dictionary, 2022). Etnisite, her ne kadar modern bir kavram olarak karşımıza çıksa da, tarihte kullanımı oldukça geriye gitmektedir. Kökeni Eski Yunanca’da yabancıların kültürleri ve dilleri anlamında kullanılan “ethno” kelimesine dayanmaktadır. Geç Latince’de pagan ve kafir anlamında kullanılan “ethnicus” sözcüğü de yine etnistie kelimesinin etimolojik serüveninin bir basamağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken İngilizce’de “ethnic” kelimesi de benzer bir şekilde, pagan, kafir ya da Hristiyan veya Yahudi olmayan anlamlarında kullanılmıştır (Online Etymology Dictionary, 2022). Kavrama dair Oxford Sözlüğünde yapılan tanımlamalarda da 14. yüzyıl ve 19. yüzyıllar arasında kavramın bu anlamının üzerinde pek de değişiklik olmadığı görülmüştür (Sağır, Akıllı, 2005:3). Yine Grand Robert Sözlüğü’nde görülebileceği üzere Fransızca “ethnique” kelimesi 17. yüzyıla kadar paganları ifade etmek için kullanılmıştır (Sollors, 1996:10). Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi etnisite ve türevlerinden oluşan kelimeler uzun süreler boyunca aşağılayıcı ve ötekileştirici nitelikte kullanılmıştır. Hatta bu olumsuz anlamda kullanılma durumu 20. yüzyılın sonlarına değin devam etmiştir (Jayaveda, 1995).

Etnisitenin sosyal bilimlere yeni bir kavram olarak kazandırılması 2. Dünya Savaşı yıllarında W. Lloyd Warner ile Paul S. Lunt tarafından yayınlanan *Yankee City Series* çalışmalarında gerçekleştirilmiştir. Warner, etnisiteyi toplumsal yapı tarafından değiştirilebilen ve onu dönüşüme uğratabilen karakteristik bir özellik olarak görür ve kişinin bu yolla kendisini bazı gruplarla özdeşleştirirken,

diğerlerinden ayırttığını öne sürer. Warner'ın tanımıyla birlikte, etnisite kavramı bir gruba mensup olmakla ortaya çıkan bir kimlik olarak milli kimlik kavramının alternatifi haline gelebilir (Sağır, Akıllı, 2004:5).

Smith, bir grubun etnisite olarak tanımlanabilmesi 6 şartın olması gerektiğini söyler. Bunlar sırasıyla;

- Ortak bir özel isim,
- Ortak ataya dair bir mit,
- Paylaşılan tarihsel hatıralar,
- Ortak kültüre dair bir veya daha fazla farklılaştırıcı unsurların varlığı, hayali sınırları tespit edilmiş bir anavatan ile ilişki,
- Nüfusun önemli bir kısmı arasında var olan dayanışma duygusudur. (Smith, 1991:21).

Smith'in ortaya koyduğu şartlar her ne kadar oldukça yeterli gibi gözükse de, bir grubun etnisite olarak tanımlanabilmesi için bahsedilmiş olan 6 şart tek başına yeterli değildir. Bunlara ek olarak Giddens'in bilinç ve farkındalık kavramları çerçevesinde yaptığı etnik grup tanımlaması tamamlayıcı nitelikte olabilir. Giddens, etnik grupların üyelerinin kendilerini toplumdaki öteki gruplardan farklı olarak gördüğünü, aynı zamanda da diğer grupların da onları öteki olarak gördüğünü ifade etmiştir (Giddens, 2012:535). Bu tanımlamadan yola çıkıldığında, etnisite kavramının ötekiyle olan ilişkisini, Eski Yunan'dan bugüne değin sürdürmek de mümkün olabilir.

Etnisite kavramı kuramsal olarak ele alındığında kategorizasyon, iki ana yaklaşım çerçevesinde yapılabilir. Bunlar primordializm ve araçsalcılıktır (Kurubaş, 2008:14). Primordialist yaklaşımda bireyin doğuşunda elde ettiği dil, din, soya dayalı ilişkiler ve toplumsal pratikler etrafında, değiştirmesi mümkün olmayan bir bağlılık duygusuna kapılır ve bu özelliklerini paylaştığı insanlarla yakınlık kurarken, onlarla arasında bir dayanışma ortaya çıkar. Bu sürecin sonucu olarak etnisite oluşur. Araçsalcılıkta ise, etnisite siyasi elitlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir araç olarak siyasi inşanın sonucunda ortaya çıkar. Buna göre etnisiteleri birbirlerinden ayıran sınırlar, toplumsal olarak inşa edilmiştir ve belirli bir miktarda geçirgenliğe sahiptirler (Akıncı, 2019:418).

Her ne kadar tanımlamalara bakıldığında birbirlerine çok benzeseler de, etnisite ve millet birbirlerinden ayrı olgulardır. Etnisiteler, milletlerden farklı olarak siyasi değil toplumsal yapılardır. Örneğin millet olmanın şartı anavatan olarak kabul edilen yerde ikamet etmek, yani siyasi bir özellik olarak sınırları belirlenmiş bir yerde yaşıyor olmak iken, etnisitelerde anavatanla bağlantının sembolik ve tarihi olması yeterlidir. Milletlerde bireyler arasında iş bölümü, ortak yasalar ve gelenekler, ekonomik birlik söz edilebilirken, etnisitelerde yalnızca seçkinler arasında bir dayanışmanın var olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra, milletler kapsayıcı siyasi yapılardır. Daha açık bir ifadeyle bir millete aidiyet için doğuştan gelen şartlar aranmaz, ancak etnisitelerin bir parçası olabilmek için doğuştan gelen bir takım ortak özelliklere sahip olmak gerekmektedir. Yani etnisiteler dışlayıcı sosyal yapılardır denilebilir (Smith, 2013:26), (Kurubaş, 2008:14-15).

2.3. Milliyetçilik

Geçmişten günümüze, birçok farklı şekilde tanımlanan milliyetçilik mefhumu, alandaki büyük tartışma konularından biridir. Milliyetçilik kimi araştırmacılar tarafından bazı kötülüklerin kaynağı olarak görülürken, kimileri için de olumlu bir mana muhteva edebilmektedir (Uzun, 2003:40). Olguya bakış açısıyla birlikte tanımlar da çeşitlilik göstermektedir. Milliyetçilik, Cambridge sözlüğünde, “bir milletin siyasi bağımsızlığa dair girişimi veya arzusu” ya da “kendi ülkesine duyulan büyük veya çok büyük sevgi” olarak tanımlanır (Cambridge Dictionary, 2022). Özkırmılı’ya göre, kavramın tanımlarının bu kadar geniş bir spektrumda olması, onu anlayış şeklimizin, bilincimizi ve dünyaya bakış açımızı şekillendirmesinden kaynaklanır (Özkırmılı, 2019:14). Buradan hareketle milliyetçilik düşüncesinin de zaman ve mekâna bağlı olarak farklılık gösterebileceği söylenebilir. Daha da ötesi kişisel tecrübelerin de milliyetçiliğe bakış açısını şekillendirdiğini ifade etmek mümkündür.

Milliyetçilik tanımlarının bu kadar farklılaşmasına rağmen, bu konuda çalışmış düşünürlerin birçoğunun yaklaşımını, “milliyetçiliğin, modernizmle ilişkili bir olgu olduğu” fikri şekillendirmiştir (Kramer, 1997:527). Milliyetçilik, Aydınlanma çağında bir ideoloji olarak ortaya konarken, Fransız İhtilali (1789) sonrasında yaygınlık kazanan ulus devlet inşasının da temel hareket noktalarının en

önemlilerinden birisi olmuştur. Yine de milliyetçiliği doğal fenomenlerle açıklamaya çalışan ve milliyetçiliğin kökenini modernizm öncesi dönemine ilişkilendiren düşünürler de olmuştur. (Özay, Saifuddin, 2022:26).

Milliyetçiliğe dair en temel ve genel geçer tanımlardan birini Gellner yapmıştır. Ona göre milliyetçilik, politik ve milli sınırların birbirleri üzerine denk düşmesini savunan bir ideolojidir Gellner, (2008:71). Kavram bu şekilde tanımlanırken, onun siyasetin merkezine alınması ise, kimi araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Calhoun (2012:17) uğruna insanların başkalarını öldürmesine ya da korkusuzca ölüme gitmesine yol açan bir duygunun salt siyasal saiklerle açıklanamayacağını ileri sürer ve kavramın açıklanmasında siyasal yerine hissiyatı temel alır. Benzer şekilde Green (2000:82), milliyetçilik duygusunun sayesinde, insanların büyük bir şeyin parçası olduğu hissiyle, kendilerinin yalnızca bir makinenin çarklarından ibaret olmadığı düşüncesini aşılayarak, onların siyasal bir kimlik edinip kendilerini duygusal olarak bir zemine oturttuklarını öne sürer. Giddens (1989:116) ise milliyetçiliğin psikolojik bir temelinin olduğunu ve siyasal sınırlarla milliyetçilik arasındaki korelasyonun, organik bir bağ olduğunu ifade etmediğini söyler.

İleride de değinileceği gibi Anthony Smith, milliyetçiliği etno sembolcü bir bakış açısıyla ele alır. Buna göre milletleri, milliyetçiliğin doğurduğu inşacı görüşün aksine, Smith milliyetçiliğin ve milletin kökenlerinde ortak semboller, dil gibi modern öncesi zamana götürülebilen kültürel temellerin yer aldığını savunur. Lakin, Smith de milliyetçiliği bir ideoloji olarak ele alır. Ona göre milliyetçilik, bir takım üyeleri tarafından millet olduğuna inanılan bir topluluğun, siyasal otonomi, kimlik, birlik edinmek ve bunu sürdürmek çerçevesinde şekillenen ideolojik bir yapıdır (Smith, 2017:87).

Milliyetçilik araştırmacılarının yanı sıra, daha çok milliyetçilik harici konular çerçevesinde eserler veren kimi önemli düşünürlerin de, milliyetçiliğe ilişkin bir takım tespitleri vardır. Bunlardan ilki olan Popper, milliyetçiliği, açık toplumun önünde engel teşkil etmesi yönünden eleştirir. 2. Dünya Savaşının hemen ardından yapmış olduğu bu eleştiriler, her ne kadar sistematik olarak geliştirilmemiş olsa da etkili olur ve milliyetçilik politik teoride bir sosyal patoloji olarak görülür. 1990'lı yıllarda milliyetçilik politik teoride itibarını geri kazansa da Popper'ın milliyetçiliğe

yönelik görüşlerinde bir değişiklik olmaz. Popper milliyetçiliğe alternatif olarak hayranlık duyduğu Habsburg monarşisinden etkilenerek, kültürler arası eleştirel bir diyalogun bulunduğu kozmopolit federalizmi öne sürer (Vincent, 2005:57).

Milliyetçilik mefhumu, tarih boyunca çeşitli manalarda kullanılmıştır. Kimileri onu, milleti kurtuluşa götüren bir bağımsızlık savaşı çevresinde anlamlandırırken, kimi zaman da baskıcı ve asimilasyon politikaları çerçevesinde kullanılan bir araç olarak görülmüştür. Bırundüğü bu farklı hüviyetlerle milliyetçilik hem sağ hem de sol bir ideoloji olarak karşımıza çıkabilmektedir. Sözelimi milliyetçilik hem nazizm ve faşizm gibi aşırı sağ ideolojilerinin başlangıç noktasını oluştururken, hem de farklı dönemlerde ezilen toplumların emperyalistlere karşı mücadelesinin temelini teşkil edebileceğı için sosyalist ideologlar tarafından teşvik edilmiştir.

John Stuart Mill'e göre millet, birbirlerine ortak etnisite, dil, din ya da ortak tarihi anlatılar dolayısıyla yakınlık duyan insanlar topluluğudur. Mill, bu yakınlık sayesinde, bu insanların aynı yönetimin çatısında iş birliğı yapmaya daha yatkın olduğunu öne sürer. Bu yakınlık hissiyatının noksanlığı söz konusu olduğunda ise ortak bir kamuoyu oluşamayacak; farklı gruplar ötekilerle aynı şekilde düşünemeyecek, hissedemeyecek ve dahası, birbirlerinin hissiyat ve fikriyatlarından da haberdar olamayacaktır. Mill, homojen bir milli kimlik ve bununla birlikte gelişen kamuoyunun varlığının özgür siyasi rejimlerin kurulabilmesine giden bir yol olarak görmekte ve çok uluslu yapıların özgür kurumlar oluşturamayacağını ileri sürmektedir (Mill, 2001:181-188).

Marksizm akımının milliyetçilik kavramıyla ilişkisi ise problematik olmuştur. Çünkü millete karşı hissedilen bağılılık duygusu, Marksizm için politik ve felsefi açıdan zorluklar doğurur (Özkırmılı, 2019:42). Bunun dışında milliyetçiliğın Marksizm ile ilişkisini birbirinden farklı değerlendiren yaklaşımlar vardır. Bir ulus bilinci olmaksızın proletarya devriminin gerçekleşmeyeceğı düşünölebilirken, öte yandan sınıf mücadelesinin milli burjuvazi içerisine hapsolması tehdidinin göz ardı edilmemesi gerektiğı vurgulanmıştır. Bu hususta, farklılıkların bulunmasının altında yatan sebep, Marx ve Engels'in milliyetçilik kavramı üzerinde yeterince durmamış olmasından kaynaklıdır ve Marx ve Engels bu sebepten dolayı eleştirilirler. Marx'ın milliyetçiliğı göz ardı etmesindeki temel sebep, Eski Yunan'dan günümüze

toplumların ortak özelliklerinin sınıf çatışması etrafında şekillendiğini düşünmesiydi (Guibernau, 1996:41-42).

Marx ve Engels'e göre millet, feodalizmin yerini kapitalizmin almasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Çünkü piyasa ekonomisinin temel şartlarından birisi yerel farklılıkların ortadan kalkması ya da azaltılmasıydı (Nimni, 1991, 18-19). Buna göre bu dönüşümü geçiren toplumlar millet olabilecek ancak kapitalist üretim biçimlerine uyum sağlayamamış olanlar milliyet olarak kalacaklardı. Marx ve Engels'e göre milliyetler değişime direnç gösteren gerici yapıları. Millet olabilen toplumlar ise belirli bir gelişmişlik düzeyine gelmiş ilerici ve devrimci toplumlardı (Munck, 1986:11).

Marx ve Engels'in millet kavramının üzerinde fazla durmamasının temel sebeplerinden biri de onların "beynelminelliğe" verdikleri önemdir. Marx ve Engels'e göre işçinin vatani yoktur. İşçi sınıfı halihazırda siyasal iktidarı ele geçirip kendisini bir ulus olarak ortaya koymayı amaçladığından ulusaldır. Ancak toplumlar arasındaki etnik ya da milli farklılıklar kapitalist üretim biçimlerinin dayattığı yaşam tarzının tekdüzeliğinden dolayı gün geçtikçe kaybolmaya yüz tutuyordur. (Marx, Engels, 2014:60).

Weber'e göre milliyetçilik, ortak siyasal sınırlar veya ortak dil olmanın ötesinde yer alan hissiyatlar sayesinde vücut bulur. Weber, İrlandaca konuşan Kuzey İrlandalıların, kendilerini yine İrlandaca konuşan güneydeki akrabalarıyla aynı milletin unsurları olarak hissetmedikleri gibi, aynı siyasal sınırlar içerisinde farklı dilleri konuşan İsviçrelilerin de kendilerini Fransız, İtalyan ya da Alman olarak değil İsviçre milletin bir parçası olarak hissetmelerini bu duruma örnek gösterir. Ona göre milliyetçiliğin kökeninde bir cemaat hissi ve bunun da kökeninde ortak hafızanın ve geleneklerin bulunması yatar. Yani Almanca konuşan İsviçreliler, Almanlardan farklılaşmış geleneklerini korumak hissiyatıyla farklı bir cemaat teşkil ederek, farklı bir milletin parçası olurlar (Weber, 2018:519-521).

Durkheim'in, milliyetçilik kavramı çerçevesinde ortaya koymuş olduğu söylemler, milliyetçiliğin arkaik formunun Avustralya'daki yerlilerde görülen Totemizm kültürü olduğu temelinden yola çıkar (Purdy, 1982: 309). Buna göre her kabile, kendi totemini dikerek ona olan bağlılığı neticesinde diğer kabilelerden ayrılmakta ve bir kabile bilinci ortaya koymaktaydı. Durkheim, Fransız Devriminin tıpkı Avustralya yerlilerinde olduğu gibi kendi tanrılarını yarattığını, daha net bir ifadeyle; akıl,

hürriyet, vatan gibi seküler kavramların dinin kurumsallaşmasında olduğu gibi kutsiyet atfedilen kavramlar olarak öne çıktığını ifade eder (Durkheim, 2005:261). Bu durum, Durkheim böyle bir ifade kullanmasa da ona göre, milliyetçiliğin, dinin yerini alarak, sivil bir din olduğu yorumlarının (Wallace, 1977: 287), (Turner, 1990: 347) yapılmasına sebebiyet vermiştir.

Daha önceki alt başlıklarda ortaya konan tanımlarda olduğu gibi, milliyetçilik tanımlarında da milliyetçilik araştırmacılarının sayısı kadar çeşitli tanımlar bulunabilir. Hepsinden bahsedilmesinin kısıtlılıklar sebebiyle imkânı olmadığı gibi verilen tanımlar bir sonraki bölümde bahsedilecek olan milliyetçilik paradigmalarının temelini oluşturmaları nedeniyle yeterli görülmüştür.



3. MİLLİYETÇİLİĞE DAİR TEMEL YAKLAŞIMLAR

3.1. İlkçi Yaklaşım

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, milliyetçilik araştırmacıları arasında milletlerin, milliyetçilik ideolojilerinin, modernizmin bir ürünü olduğuna dair genel anlamda bir konsensüs vardır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde alanda benzer bir hakimiyeti ilkçi milliyetçilik yaklaşımı kurmuştu. İlkçilik olarak çevrilen kelime İngilizce orijinal dilinde yazılan eserlerde “primordialism” olarak geçmektedir. Oxford sözlüğünde (Oxford Learner’s Dictionary, 2023) “primordial” kelimesi dünyanın başında var olan ya da dünyanın başından beri var olan anlamına gelmektedir. Buradan hareketle ilkçilik paradigmasında da benzer bir biçimde milletlerin en başından beri var olduğu görüşünün hakim olduğunu söylemek mümkündür. İlk bakışta meseleyi açıklama biçimleri ele alındığında İlkçi milliyetçilik araştırmacılarının türdeş olduğu izlenimine kapılanabilse de, modernist yaklaşımda olduğu kadar olmasa da ilkçilik içerisinde de araştırmacılar arasında belirli farklılaşmalar vardır (Özkırımlı, 2019:75). İlkçi paradigma çevresinde şekillenen milliyetçilik araştırmalarını organik(doğal), biyolojik ve kültürel ilkçilik paradigmaları olarak üç başlık altında ele almak mümkündür.

3.1.1. Organik İlkçi Paradigma

Organik ilkçi yaklaşımın ilk ve en önemli temsilcilerinden biri Herder’dir. Herder millet kavramına dini bir önem atfeder. Çünkü Herder’e göre milletler Tanrı tarafından yaratılmış unsurlardır. Yaratım sürecindeki farklılıklar sebebiyle de her devletin dini yorumlama biçimi farklılaşmalı ve her milletin kendi milli Hristiyanlık dini olmalıdır. Ona göre Tanrı tarafından yaratılmış milletlerin her birinin farklı görev ve sorumlulukları vardır (Sevim, 2008:33-34). Herder insanların ırklara bölünmesine karşı çıkmış olmasına rağmen, bir önceki cümlede belirtilen husustan dolayı milletlerin birbirlerine karışmasını da sakıncalı bulmuştur. Herder’a göre bir milletin varlığından söz edilebilmesinin en önemli şartı dildir. Ona göre vatan, kan, zafer, politik yapılar gibi ortak sembollerin hiçbiri dil olmadan bir anlam ifade etmez (İplikçi, 2017:126-135).

Anthony Smith'e göre (2013:76), ilkciliğin kökenini Rouesseau'ya kadar götürmek mümkündür. Rouesseau'nun yozlaşmış kentten uzaklaşarak masumiyeti doğada bulma çağrısında köklerine rastlanan bu ilkçi ruhun izi, Sieyes'in "Üçüncü Sınıf Nedir?" başlıklı Fransız İhtilaline ilham olan risalesinde sürülebilir. Milletin egemenliğini savunduğu bu risalede Sieyes, her şeyden önce var olan milletin iradesinin meşru olduğunu öne sürer. Ona göre yeryüzündeki bütün milletler, doğa durumunda toplumsal bağların dışında kalan bireyler gibi düşünülmeli ve onların iradeleri bütün medeniyet biçimlerinden bağımsız ele alınıp en üst irade olarak kabul edilmelidir (Sieyes, 2003:137-138).

Doğal ilkcilik paradigmalarının, kuram mı yoksa ideoloji mi olduğu hususu alanda bir tartışma konusu olagelmıştır. Gerçekten de doğal ilkcilik paradigmalarını ortaya atanların birçoğu aynı zamanda kendi milliyetçilik ideolojilerinin ideologlarıydı. Sözgelimi Frantisek Palacky, Nicolae Iorga, Eoin MacNeill gibi tarihçiler kendilerini bir ferdi saydıkları milletlerinin milliyetçi akımlarına öncülük etmişler ve milletlerin etnik yapılarla birebir örtüşen, birbirlerinden kolaylıkla ayrıştırılabilen doğal yapılar olduklarını öne sürmüşlerdir (Özkırımlı, 2019:78).

3.1.2. Biyolojik İlkçi Paradigma

İlkcilik paradigmalarının bir diğer kategorisi biyolojik ilkcilik paradigmalarıdır. Bu hususta kapsamlı eserler ortaya koyan en önemli isimlerden biri Pierre Van den Berghe'dir. Berghe, insanların konuşma, işaret dili gibi birçok yetisinin biyolojik olarak evrimleştiğini ileri sürerek, kültür gibi büyük yapıların da biyolojik temeller üzerinde inşa edildiğini ifade eder. Dolayısıyla kültürün önemini vurgularken, onu biyolojik evrimden ayrı olarak düşünölemeyeceğini öne sürer. Buradan hareketle, sosyal bilimlerin en önemli sorusu olduğunu düşündüğü "İnsanlar hangi koşullar altında iş birliği yapar?" sorusunu cevaplamaya çalışır. Berghe'ye göre insanların iş birliği yapmasının üç temel koşulu vardır. Bu koşullardan ilki olan nepotizme göre, hayvanlar ve gelişmiş hayvanlar olan insanlar; bebeklerin bakımı, daha etkili avlanma ya da yırtıcılara karşı kendilerini savunabilmek için, akrabalarıyla işbirliği yapar. Ayrıca genlerini aktarabilmek için yalnızca kendi genlerinin yeniden üretilmesini değil, gen havuzunun büyük bir kısmını paylaştığı akrabalarının genlerinin de yeniden üretilmesi için çaba sarf eder. İşbirliğinin ikinci koşulu ise

karşılıklıdır¹. Buna göre, hayvanlar ve gelişmiş hayvanlar olan insanlar; yalnızca akrabalarıyla değil, türdeşleriyle, hatta farklı türdeki hayvanlarla da iş birliği yapabilir. Bunun için her iki tarafın da çıkar sağlayabileceği bir ilişkinin kurulması gerekmektedir. Berghe, simbiyotik ilişki kuran hayvanları buna örnek olarak gösterir. Son olarak zorlama gelmektedir. Hayvanların, kurdukları asimetrik ilişkilerde, yani bir tarafın diğeri üzerinden çıkar sağlarken, üzerinden çıkar sağlanan tarafın bu ilişkiden herhangi bir fayda sağlayamadığı durumlarda bu ilişkinin gerçekleşebilmesi için taraflardan birinin diğeri korkutması, zorlaması ya da her ikisini birden yapması gerekmektedir. Berghe'ye göre etnisiteler genişlemiş akrabalık bağlarıdır. İnsanların hiç tanımadığı ama aynı etnisiteyi paylaştığı insanları korumak, onları beslemek gibi fedakârca davranışları da sanki akrabalarıymışçasına yaptığını ve bunun biraz önce bahsedilen biyolojik davranış biçiminden kaynaklanmaktadır (van den Berghe, 1987:5-12) (van den Berghe, 1994:96-103).

3.1.3. Kültürel İlkçi Paradigma

Milliyetçilik araştırmalarının, ilkçi paradigmaları içerisinde bahsedilecek olan son kategori kültürel ilkçiliktir. Kültürel ilkçilik Clifford Geertz ve “primordial” kelimesini sosyal bilimler literatüründe ilk kez kullanan (Özkırımlı:2019:75) Edward Shils'in eserleri üzerinden şekillenmiştir. Shils, aile içi ilişkilerde bağlılığın birlikte zaman geçirmekten daha çok primordial olan “kan bağına” atfedilen önemden dolayı kaynaklandığını ileri sürer. Bu önemin kelimelerle ifade edilmesi güçtür. Shils bu kan bağı ilişkisinin “ilk olma” yani her şeyden önce olma niteliği taşıdığını ifade eder (Shils, 1957:142). Geertz ise bu “ilk olan” bağdan bahsederken, onların sosyal hayatta “verili” olduğu varsayılan bağlar olduğunu, sözelimi din, dil, gelenekler gibi bağlar olduğunu ifade eder. Bu bağlanmalar, bireylere fayda sağladıkları için değil, onların önemli olduklarına verilen önemden dolayı gerçekleşir (Geertz, 1973:259).

¹ İngilizce orijinal metinde “reciprocity” olarak geçmektedir. Kelimenin Latince kökeni reciprocus (Ön Latince reco proco, re=geri +cus=sıfat eki + pro=ileri + cus=sıfat eki) olarak geçerken, ileri ve geri hareketine aynı anda sahip olma halini ifade eder (bkz: Online Etymology Dictionary, 2023). Kelime İngilizcede “mütekabiliyet” ya da “karşılık” anlamlarına gelirken, içerikten yola çıkarak Türkçe’de “karşılıklılık” olarak kullanılabilir.

Meselenin milliyetçilik mefhumunu ilgilendiren kısmına gelinecek olunursa, Geertz'in bahsetmiş olduğu bu verili olduğu varsayılan bağılıklar, ulusal bağılıkların da kökenini teşkil eder. Daha net bir ifadeyle, ortak tarih ve tecrübeler, onların gerçekte var olup olmadığına bakılmaksızın, var olduğuna duyulan inanç sayesinde kurulan bağılıklarla milletlerin oluşmalarını sağlarlar.

3.2. Eskilli Yaklaşım

Milliyetçilik araştırmalarında milletin doğal ve ezeli olduğu fikri etrafında şekillenen ilkçi paradigmanın bir benzeri ise eskilli yaklaşımdır. Eskilli yaklaşımda, ilkçi yaklaşımdan farklı olarak; milletlerin tarihin her döneminde var olduğu fikrinin yerine, milletlerin var oluş süreçlerinin Orta Çağ veya antik çağlara tarihlenebileceği fikri hakimdir (Armstrong, 2004:9). Farklı bir ifadeyle; bugünkü milletlerin, antik çağa ya da orta çağa değin uzanan kökleri vardır ve değişime uğradıysa dahi bu milletlerin milli özü aynı kalmıştır (Özkırımlı:2019:79). Eskillilikle, ilkçiliğin arasındaki en temel farklardan birisi de eskilliliğin milleti vurgulamasıyken, ilkçiliğin etnisiteyi vurgulamasıdır (Conversi, 2006:27).

Eskilli paradigmanın en önemli isimlerinden biri olan Adrian Hastings, milliyetçiliğin en erken formlarından birinin İngiliz milliyetçiliği olduğunu öne sürer ve İngilizlerin bir millet olarak Normanların İngiltere'yi istila ettiği 11. Yüzyılda, İngiliz milliyetçiliğini de Yüzyıl Savaşlarının yaşandığı 14. yüzyılda ortaya çıktığına işaret eder (Hastings, 1997:2-4). Gelgelelim milletin ve milliyetçiliğin bu kadar eski olmasına rağmen, milliyetçiliğin resmi bir politik felsefe olabilmesi 18. yüzyılda mümkün olmuştur.

Eskilli paradigmanın bir diğer önemli ismi ise Josep R. Llobera'dır. Llobera, daha sonra bahsedilecek olan modernist paradigmanın milliyetçiliklerin icat edildiği önermesine karşı çıkar. Ona göre, modern anlamda milliyetçiliklerden, modernizm öncesinde söz etmenin mümkün olmadığı; ancak milli kimlik, millet, hatta bazı formlarıyla milliyetçiliğin köklerinin Orta Çağa değin sürülebileceği önermeleri, üzerinde tartışılan önermeler değildir. Modernist paradigmanın, buna rağmen milliyetçiliğin icat edildiği fikrini ortaya atmasına karşın; Llobera, milliyetçiliklerin, köklerinden yola çıkılarak tekrar yaratıldığı fikrini ileri sürer (Llobera, 1999:20).

3.3. Modernist Yaklaşım

Milliyetçilik araştırmalarında modernist paradigmanın ortaya çıkışı 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Milletlerin ve milliyetçiliklerin doğal, verili veya ezeli olduğu görüşlerini savunan ilkçi milliyetçilik araştırmacılarının aksine, modernist paradigmada milliyetçiliğin modernizmin bir tezahürü olduğu görüşü modernist araştırmacılarının uzlaşmış olduğu bir husustur. Buna göre milliyetçilikler ve onların inşa ettiği milletler, Fransız İhtilalini takip eden süreç içerisinde var olmuşlardır. Çünkü öncesinde yurttaşları siyasetin merkezine etkin bir biçimde alan fikirler veya politikalar söz konusu değildi (Smith, 2013:70). Modernist paradigmaya göre, modernizm öncesinde ne milletler ne de milliyetçilikler ve hatta onları oluşturabilecek koşullar bile yoktu (Özkırmılı, 2019:96).

İlkçi paradigmada ya da eskilci paradigmada olduğunun aksine, modernist paradigma içerisinde değerlendirilen araştırmacılar arasında tam anlamıyla bir söylem birliği yoktur. Ancak bir önceki paragrafta bahsedilen hususlar içerisinde uzlaşabilen modernistler, modernizmin ardından milliyetçiliklerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan etkenler üzerinde birbirlerinden oldukça farklı fikirler geliştirmişlerdir. Bu noktada bu yaklaşımları kategorize etmek de problematik bir durum halindedir. Bu sebeplerden dolayı Anthony Smith'in kabaca yapmış olduğu kategorizasyon (Smith, 2013:72) üzerinden modernist paradigma açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kategorizasyona göre, milliyetçiliklerin modernizmin bir neticesi olarak ortaya çıktığını ifade eden, araştırmacılar; toplumsal iktisadi, toplumsal kültürel, siyasi, ideolojik ve inşacı sebepleri öne çıkaranlar olarak değerlendirilecektir.

3.3.1. Toplumsal İktisadi

Modernist paradigmanın temsilcilerinden Tom Nairn, milliyetçiliğin tarihsel gelişimini Marksist diyalektik çerçevesinde açıklamaya çalışan ender araştırmacılardan biridir. Nairn'e göre milliyetçilikler kapitalizmin bir sonucu olarak yaşanan eşitsizliklerden doğmuştur. Kapitalizmin bazı ülkelerde gelişmesiyle birlikte kalkınmış merkez ülkelerle, geride kalmış çevre ülkeler arasında bir eşitsizlik meydana gelmiştir. Geride kalmış çevre ülkelerdeki elitler, kalkınabilmek için ellerinde var olanla yetinmek zorunda kalmışlardır. Çünkü gelişebilmek için merkez

lkeleri onların müdahalesinden kaçınarak taklit etmeleri gerekmektedir. Ellerinde ise yalnızca aynı gelişmemiş topraklarda yaşayan etnisite, halk kültürü, ten rengi vs. vardı. Orta sınıf entelijansiye ise bu halkı tarih sahnesinde var olmaya davet ettiler. Nairn, kalkınmış ülkelerde milliyetiliğın hâkim oluşunu ise, geride kalan çevre ülkelerde ortaya çıkan milliyetiliğın bir süre sonra uluslararası bir norm haline gelmesinden kaynaklandığını öne sürer (Nairn, 1981:339-341).

Milletlerin ve milliyetçiliklerin modernizmin ardından doğuşunda toplumsal iktisadi faktörlerin etkin olduğunu öne süren bir diğerk araştırmacı da Michael Hechter'dir. Hechter da tıpkı Nairn gibi milliyetçiliklerin doğuşunun altında yatan nedenin merkez ve çevre ilişkisi arasındaki iktisadi dengesizlikten kaynaklandığını öne sürer. Fakat Nairn'den farklı olarak Hechter bu dengesizliklerin, aynı siyasi sınırlar içerisinde gerçekleştiğini, bir başka deyişle "iç sömürgecilikten" kaynaklandığını iddia eder. Hechter, burada grup dayanışma teorisinden yola çıkarak, grup dayanışmasının ortaya çıkmasının koşullarını irdeler. Buna göre bir grup dayanışmasının oluşabilmesi için; öncelikle birtakım metaların ortak tüketimine dair ortak çıkar, ardından bu birlikteliklerini bağlayıcı kılacak ortaklaşa alınan kurallar, son olarak da bu metaların üretimi ve dağıtımını sağlayacak kaynaklar ve kurallar üzerinde anlaşmalıdırlar. Bu koşullar sağlandığında ortaya çıkan grup dayanışması ve onu mevcut kılan bağılılıklar, kaynak sağlamayan ancak, dağıtımda payına düşen alan asalakların varlığıyla zedelenir. Hechter, milliyetçiliklerin bu teoriden hareketle açıklanabileceğini öne sürer. Ona göre kaynakların dağıtılması hususunda dezavantajlı kalan çevre bölgelerin, bu hususta avantajlı olan merkez bölgelerle grup dayanışması kurması mümkün değildir. Daha açık bir ifadeyle, gelişmiş merkez ve gelişmemiş çevrenin bulunduğu yani bir iç sömürgecilik durumunun olmadığı koşullarda kendisini göstermeyen milliyetçilik, bu koşulların tersi olduğu ve ekonomik açıdan kullanışlı oldukları zamanlarda ortaya çıkmaktadır (Hechter, 1987:415-418).

3.3.2. Toplumsal Kültürel

Milliyetçilik zerine yaptığı çalışmalarıyla adından en çok söz edilen araştırmacılarından birisi Ernest Gellner'dır. Gellner meşhur Uluslar ve Ulusçuluk adlı kitabına, milliyetçilik kavramını tanımlayarak başlar: "*Ulusçuluk, öncelikle siyasal*

birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir.” (2008:71). Gellner da diğer modernist araştırmacılar gibi milliyetçiliğin modernizm çağının bir ürünü olduğunu savunur.

Gellner milliyetçiliğin köklerine inerken insanlık tarihini üç evreye bölerek tartışır. Bunların ilki olan avcı toplayıcı toplumda zaten milliyetçilikten ya da onu oluşturabilecek şartlardan söz etmek mümkün değildir. Çünkü avcı toplayıcı toplumda merkezde odaklanan bir siyasi güç yoktur. Tarım toplumunda ise, yaygın bir okur yazarlık yoktu. Gellner’a göre ancak okuryazarlığın, yani kalıplaşmış ve kalıcı yazının varlığı durumunda kültürün ve fikriyatın birikmesi ve merkezileşmesi söz konusu olabilirdi. Bunların noksanlığı halinde ise, toplumun -okuryazar olmayan- alt tabakaları arasında kültürel bir türdeşliğin gerçekleşmesi mümkün değildi. Tarım toplumunda toplumun türdeşleştirilmesine yönelik bir çaba ya da ihtiyaç da zaten yoktu (Gellner, 2008:79-92).

Gellner’a göre insanlık tarihinin son evresi ise, sanayi toplumdur. Sanayi toplumuyla birlikte, iş bölümü artmış ancak yüzeyselleşmiştir. Sözelimi, tarım toplumunda da var olan iş bölümü ve uzmanlaşma, durağandır. Çünkü, tarım toplumunda bir konuda uzmanlaşabilmek için uzun bir zaman gereklidir ve iş bölümü içerisine girmiş olan kimselerin bu noktada kökten değişiklikler yapabilmelerinin imkânı yoktur. Çünkü iş bölümüne konu olan uzmanlık alanları arasındaki mesafeler fazladır. Sanayi toplumunda ise, insanlar merkezden verilen temel bir eğitimle, yeni bir iş ile alakalı gerekli bilgi ve dokümanlara oldukça rahat ulaşabilme imkanına sahiptir. Haliyle iş bölümüne konu olan uzmanlık alanları arasındaki mesafeler kısalmıştır. Bu da tarım toplumuna göre daha dinamik bir toplum yapısı sunar. Özetleyecek olursak Gellner’a göre sanayi toplumunun temel nitelikleri; evrensel okuryazarlık, dinamik bir toplum yapısı ve yüksek düzeyde teknik iş bölümüdür (Gellner, 2009:93-116).

Peki sanayi toplumu ile milliyetçiliğin doğuşu arasında nasıl bir ilişki vardır? Dinamik toplum yapısı, toplumun üyelerinin küçük gruplardan çıkarak, daha büyük bir toplumsal yapının ve dolayısıyla daha büyük bir kültürün parçası olmasını sağlar. Daha öncesinde küçük toplumsal grupların, hayatta kalmak için gerekli nitelikleri yeni üyelerine aktararak kendilerini yeniden üretmesi ise, artık merkezi eğitim ile toplumun üyelerinin başta okuryazarlık gibi nitelikleri edinmesi ve dolayısıyla

merkezileşen kültür ile beraber merkezileşen bir dilin varlığıyla büyük toplumsal yapıların kendilerini yeniden üretmesi haline gelmiştir. Bu yolla toplumun artık türdeşleşmiş olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Netice olarak sanayileşme çağı toplumsal kültürel olarak dönüştürdüğü toplumun bir sonucu olarak beraberinde milliyetçiliği de getirmiştir (Gellner, 2009:118).

3.3.3. Siyasi

John Breuilly, Anthony Giddens gibi araştırmacılar ise milliyetçiliği modernizm ile ilişkilendirirken onun doğuşunun altında yatan sebepler arasında siyasi meselelerin baskın olduğuna işaret eder.

Bunlardan ilk bahsedilecek isim olan Giddens'in milliyetçiliğe dair bakış açısını ortaya koymadan önce, onun devletin yapısına işaret eden görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır. Giddens'a göre devlet, kimi zaman iktidarın ya da gücün aparatı, kimi zaman ise bu iktidara ya da güce maruz kalan bütün bir sosyal sistemin kendisidir (Giddens, 1989:17). Giddens'ın devlet tahayyülünde üç tip devletten söz edilebilir. Bunlar geleneksel devlet, mutlakiyetçi devlet ve ulus devlettir. Gelgelelim araştırmacılar tarafından çoğu zaman birbirinin yerine kullanılagelen ulus devlet ve milliyetçilik, Giddens'a göre birbirlerinden farklılaşan kavramlardır. Ona göre milleti, ulus devlet için vazgeçilmez kılan husus, milliyetçilik hissiyatı değil; politik sınırlar içerisinde genişleyen yönetim enstrümanlarının birlikteliğidir (Giddens, 2000:13). Giddens'a göre milliyetçilik ulus devlet gibi kuramsal bir olgu olmaktan ziyade, psikolojik bir olgudur (Giddens, 2005:159). Yani ulus devletler ile milletlerin dağılımlarının sınırları çoğu zaman örtüşse dahi, Giddens bunun organik bir şekilde var olduğunu reddeder (Giddens, 1989:116)

Giddens'ın milliyetçilik görüşlerinde dil önemli bir yer tutar. Buna göre, grupların kendi içlerinde veya gruplar arasındaki kültürel benzerliklere hususiyet duymaları, milliyetçilik duygusunun ön şartıdır. Bu benzerliklerin ve yakınlıkları dile getirebilme kabiliyetinin aracı ise dildir. Bu nedenle dil, milliyetçiliğin ilk dönemlerinde önemli bir araç olmuştur ancak geç kurulmuş ulus devletler de dil eski önemini yitirmiştir (Giddens, 2010:213-214).

Giddens’a göre milliyetçilik, devletlerin kendileri arasındaki rekabeti kitlesel kültür üzerinden zeminleştirerek toplumsal değişim hızının yüksek olduğu dönemlerde sosyal bağlılıkların kuvvetlendirilmesi için kullanılmıştır (Giddens, 2010:264). Çünkü ona göre milliyetçilik ve ulus devlet dönemin siyasal zorunlulukları haline gelmiştir. Bu zorunluluk halinin ortaya çıkmasının altında devletlerarası düzenin ancak milli irade ve millet egemenliği ilkelerinin etrafında sağlanabilmesi yatmaktadır.

Michael Mann de tıpkı Giddens gibi milliyetçiliğin siyasetin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunur. Ona göre milliyetçilik modern devletle ilişkilidir. Fakat milletlerin ve milliyetçiliklerin ortaya çıkışının öncesinde iki “ön ulusal” dini ve ticari/devletçi aşamalarından geçilmiştir. Her iki ön ulusalcı aşama için de kilit olan husus ise bir kültürün daha geniş bir zeminde paylaşılabilesini sağlayan okuryazarlık kilit rol oynamıştır. Bunlardan ilki olan dini aşamada, reform hareketlerini takip eden süreç içerisinde meydana gelen Yüzyıl Savaşlarında, kilise ve yönetici sınıfa karşısında yükselen sosyal mobilizasyonu birbirlerinden farklı prenslerin ve kiliselerin kendi faydası için kontrol etme eğilimi görülmüştür. Fakat bu eğilimler yine de uluslararası seviyeden aşağı inememiş ve ulusal bir yapının oluşması bu aşamada gerçekleşmemiştir. Ticari/devletçi aşamaya gelindiğinde, ticari kapitalizm ya da askeri devlet okuryazarlığın ve kültürün aşağıya doğru yaygınlaşmasını iş sözleşmeleri, hükümet kayıtları, ordu kılavuzları, kamusal alandaki tartışmalar yollarıyla hızlandırdı. Yine de bu üst sınıftaki okuryazarlık ve kapitalizm bir şekilde uluslararası yapısını sürdürdü ve ulusal kimlik sınırlı kaldı. Bu dönemde modern ulusların ve milliyetçiliklerin ortaya çıkışında gerekli olan iki “ön ulusal” element de birleşti. Bunlar modern öncesi yerel etnisiteler ve zayıf ve köklenmiş devlet yapılarıydı. Bu elementlerin birleştirilmesiyle ortaya dönemsel olarak militarist, endüstriyle ve modern milletler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte İngiltere, Fransa gibi devletler sınırlarıyla örtüşen milletler ortaya koyabilirken, Osmanlı veya Habsburg hanedanlarında devlet sınırında birden fazla millet çıkmıştır. Piyemonte-Sardinya ya da Prusya devletlerinde ise sınırları devletlerinin sınırlarını aşan ve zamanla devletin sınırlarını o yönde genişletilmesinin hedeflendiği milletlerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Mann, 1995:44-47).

Milliyetçiliğin ortaya çıkışında siyasi nedenlerin baskın olduğunu ileri süren düşünürlerden en son ele alacağımız John Breuilly'dir. Breuilly'nin milliyetçilik tanımı, milliyetçilik, millet ve devlet arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu noktada milliyetçiliğin tanımı, modern devlet ve onun sistemi bağlamında uygun bir politik davranış biçimi olarak alınabilir (Breuilly, 1993:1). Breuilly'ye göre, milletler devletler sayesinde var olurken, devlet ulusal hareketlerin karşılaştırmalı değerlendirilmesinde değişmeyen tek husustur (Breuilly, 1993:420). Buradan hareketle, bütün milliyetçi söylemler ve hareketler üç temel varsayımdan yola çıkar. Bunların ilki benzersiz bir milletin varlığı; ikincisi, bu milletin çıkarlarının diğer bütün toplumsal grup çıkarlarından üstün ve öncelikli olduğu; üçüncüsü ise bu milletin egemen bir millet olmasıdır (Breuilly, 1993:2). Milliyetçilik hareketlerinin bu varsayım ve hedeflerini gerçekleştirebilmesinin yolu ise iktidarı elde etmekten geçmektedir. Modern dönemde ise iktidar devlet aygıtlarını kontrol etme yoluyla ele geçirilir (Schnee, 2001:10).

3.3.4. İdeolojik

Milliyetçilik meselesini modern zamanların bir ürünü olarak ele alan isimlerden birisi de Ellie Kedourie'dir. Kedourie milliyetçiliğin ortaya çıkışında kilit rol oynayan hususların başında ideolojiyi ve Avrupa'da hakim olan düşünce dünyasını görür. Buna göre 18. yüzyıl Avrupa'sının politik meselelere bakış açısı ve hayatı anlamlandırma şekli milliyetçiliğin ortaya çıkışının zeminini teşkil eder. Bu hususta Kedourie, Fransız İhtilali (1789) ile kuvvet kazanan; toplumların istedikleri rejim altında, istedikleri kimseler tarafından yönetilmeye haklarının olduğu fikrinin milliyetçiliği doğuran en kuvvetli faktörlerden biri olduğuna işaret eder (Kedourie, 1971:1-12). Gelgelelim bu durum tek başına milliyetçiliğin doğuşunu açıklamakta yetersiz kalır.

Kedourie'ye göre milliyetçiliğin doğuşuna giden Avrupa düşüncesinin yolunda Kant'ın ahlak felsefesi bir kilometre taşıdır. Kant ahlakı bilgiden ayırmış ve neyin ahlaklı olup neyin olmadığını tespitinin bilgiyle ispat edilemeyeceğini öne sürmüştür. Ona göre ahlakın kaynağı dışarıdaki kanunlar ya da kurallardan değil içimizden gelmelidir ve buradan hareketle ahlakın ön şartının hür irade olduğunu ifade etmektedir. Bu düşüncüyü siyasete uyarlandığında ise muhtariyet ve kendi

kaderini tayin etme meseleleri de siyasetin ana ilkeleri olarak ele almıştır. Bu fikirler Alman seçkinleri arasında kendisine fazlasıyla yer bulmuş ve milliyetçilik fikrinin felsefi zeminini tayin etmiştir (Kedourie, 1971:55-84).

3.3.5. İnşacı

Benedict Anderson ve Eric Hobsbawm, milliyetçiliğin modern çağların bir ürünü olduğunu savunurken, milliyetçiliği ortaya çıkaran süreçlerin inşa edilmiş olduğunu savunur. Bunlardan ilki olan Anderson, milletlerin, inşa edilmiş kavramlar olduğunu öne sürer. Fakat bu inşa edilme sürecinin kasti bir üretimin sonucu olmaktan ziyade, hayali bir yaratıma ilişkin olduğunu savunur. Ona göre milliyetçilik de milletler gibi kültürel bir yapıdır. Bu sebepten dolayı milliyetçiliğin diğer ideolojilerle birlikte değil, kendisini önceleyen büyük kültürel sistemlerle birlikte incelenmesinin gerekliliğini vurgular. Anderson'a göre, kapitalist yayıncılığın gelişmesi, zaman tasavvurunda yaşanan değişimler gibi bazı süreçler, Batı Avrupa'da milliyetçiliği önceleyen bu büyük kültürel sistemlerden din ve kan bağı ya da hanedanlığın etkisini yitirmesine yol açmıştır. Bu süreçlerin sonunda da milliyetçilik denilen kavram ortaya çıkmıştır (Anderson, 2009:23-56).

Anderson, milliyetçiliğin Batı Avrupa'da ortaya çıkışından evvel sömürge imparatorluklarında yaşayan criolloların arasında yaygınlaştığını öne sürer. Buna göre anavatanla arasında dilsel, kültürel ve dini ayrılıklarına rağmen sömürgelerdeki seçkinlerin ve entelijansiye; metropollerin baskısıyla kölelerin statüsünde yapılan iyileştirmeler, criollo bürokratların iş hayatlarında karşılaştıkları cam tavan gibi durumlardan dolayı bir milliyetçilik anlayışı gelişmiştir (Anderson, 2009:63:88). Anderson'a göre, Batı Avrupa'nın dışında gelişmiş milliyetçilik anlayışlarının bir diğeri de resmi milliyetçilik anlayışıdır. Buna göre milliyetçiliğin yaygınlaşması ve yönetim dili olarak yerel dillerin, seçkin dillerinin yerini almasıyla monarşiler hanedanlarının devamlılığını sağlayabilmek adına milliyetçi politikalar benimsemiştir. Bu doğrultuda, monarşiler halkın üzerinde kültürel asimilasyon politikaları uygulamıştır. Anderson, son olarak sömürge karşıtı milliyetçilik üzerinde durmuştur. 20. yüzyılda devletin giderek artan bürokratik ihtiyaçlarından dolayı büyük sömürge imparatorluklarının sömürgelerinde, yerel halkın eğitilmesi ve devlet tarafından istihdam edilmesi gerekliliği doğmuştur. Batılı anlamda eğitim görüp

devlet tarafından bürokrat olarak istihdam edilen yerliler arasında criollolarda olduğu gibi cam tavan yaşanması, eğitimlerinin sonucunda hepsinin imparatorluğun merkezine asla atanmadan kendi yaşadıkları sömürgeci idari sınırları içerisinde yer değiştirerek iş hayatlarını sürdürmelerinin sonucunda ortak bir kader algısı ve ortak bir milliyetçilik bilincinin geliştiğini öne sürmüştür (Anderson, 2009:83-99).

Eric Hobsbawm da milliyetçiliğin ortaya çıkışının yine bir inşa süreci olduğunu vurgulayan diğer önemli milliyetçilik araştırmacısıdır. Hobsbawm bu inşa sürecinde “icat edilen geleneklere” vurgu yapar. Hobsbawm, kadim çağlardan beri yapılageldiği varsayılan birtakım geleneklerin, aslında pratikte kısa bir süredir yapıldığı ve fakat onların eski zamanlardan beri yapılageliyormuş gibi gözükmeleri için çaba sarf edildiğini ileri sürer. Sözelimi bu icat edilen gelenekler, açık ya da kapalı bir şekilde kabul edilen kurallar çerçevesinde şekil alarak seremonik veya sembolik yapıda, düzenli tekrarlar dayalı olarak, geçmişle doğal bir sürekliliğe sahipmişçesine belirli davranış yapıları ya da değer yargıları yerleştirmeyi amaçlar. “İcat edilen geleneklerin” bir başka özelliği de, onların kısa bir süre içerisinde kurumsallaşmış veya hızlıca yerleşmiş olmasıdır. (Hobsbawm, 2006:2). Daha açık bir ifadeyle bu gelenekler icat edilerek toplumsal kaynaşmanın hızlandırılması ve dolayısıyla millet olma sürecinin başlatılması amaçlanmaktadır.

Hobsbawm’a göre “icat edilen gelenekler” üç kategoriye ayrılarak incelenebilir; sosyal birlikteliği pekiştiren, doğal ya da yapay toplumsal gruplara aidiyet hissi yaratan veya temsil eden gelenekler (1); kurumları ve otorite ya da statü yapılarını doğallaştıran veya oluşturan gelenekler(2); sosyalizasyonu, itikatları, değer yargılarını veya davranış normlarını toplumsal zemine yerleştirmeyi amaçlayan gelenekler(3). Bunlardan ikinci veya üçüncü kategorideki gelenekler bilerek tasarlanıp uygulanırken, birinci kategorideki gelenekler çok daha geniş bir şekilde yaygınlık kazanmıştır (Hobsbawm, 2006:12).

3.4. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Milliyetçilik araştırmalarının ilk dönemine ilkçi yaklaşımdaki tartışmalar hâkim olurken, modernist milliyetçilik araştırmacıları bu durumu tersine çevirmiş ve milliyetçilik araştırmaları sahası uzun bir dönem modernist paradigma hegemonyası altında kalmıştır. Bu dönemde modernist paradigmaya yönelik eleştiriler zaman

içerisinde şekillenmiştir. John Armstrong, Anthony Smith gibi önemli isimler, ilkçi yaklaşımı tamamen reddederken, modernizmin de milliyetçilik meselesini açıklama hususunda yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Çünkü onlara göre, milletlerin ortaya çıkışı daha uzun bir süreçte vuku bulurken, günümüz milletlerinin etnik kökenlerini göz ardı ederek milletlerin ortaya çıkışına yönelik açıklamalar anlam kazanamayacaktır. Etno-sembolcülerin milliyetçilik meselelerini anlayış biçimleri diğer paradigmlar çerçevesinde çalışmış olan milliyetçilik araştırmacılarına nazaran kendi içlerinde birbirlerine daha benzer yapıdadır. Milletlerin ve milliyetçiliklerin ortaya çıkmasında etkili olan hususlar, bunların ele alınış biçimleri ve ortaya konulan görüşleri birçok açıdan benzerlik taşır. Etno-sembolcülere göre bugün var olan milletler ile geçmişte var olan etnisiteler arasında bir süreklilik vardır. Gelgelelim, etno-sembolcüler milletlerin modern çağın bir ürünü olduğunu kabul ederek ilkçi paradigmadan ayrışırken, milliyetçilik meselesini sanayileşme, kapitalizm ya da sömürgecilik modern zaman içerisinde şekillenen süreçlerle tek başına açıklamanın yetersiz olacağını öne sürerek de modernist paradigmadan ayrışırılar. Çünkü günümüzdeki milletler temellerini, geçmişten gelen etnik kültürler üzerine atmıştırlar ve bunları göz ardı etmek doğru olmayacaktır (Özkırımlı, 2019:189-192).

Etno-sembolcülük terimi uzun bir süre boyunca bu paradigma çerçevesinde çalışmalarını yapan kuramcılar tarafından sahiplenilmemiştir. Ayrıca, her ne kadar milliyetçilik meselelerini ele alış biçimleri oldukça benzeşse de bu kuramcılar yaklaşımları açısından birbirlerini türdeş olarak da görmez. Anthony Smith'e göre John Armstrong eskilci bir milliyetçilik araştırmacısıyken, Hutchinson hem Armstrong'un hem de Smith'in eserlerinin "etnikçi" çerçevesinde ele alınabileceğini ifade eder. Etno-sembolcülük adlandırması, Smith'in kendisini etno-sembolcü olarak kabul edişine kadar, bu yaklaşıma sempati duyan genç araştırmacılar tarafından kullanılan bir yakıştırma hali olarak kalmıştır (Özkırımlı, 2019:190-191).

Etno-sembolcülük paradigma çerçevesinde milliyetçilik meselesi üzerine eserler vermiş ilk isim John Armstrong'dur. Armstrong, modernist paradigmanın alana hakim olduğu bir dönemde, 1982 yılında yayınlamış olduğu "Nations before Nationalism" adlı eseriyle literatürde yaşanacak olan paradigma değişiminin haberini vermiştir. Buna göre Armstrong, modernizm öncesi Hristiyanlık ve İslam

medeniyetlerinde etnik kimliğin oluşumunu incelerken, milletlerin oluşum sürecini antik zamanlardan günümüze değin uzanan bir süreçte ele almıştır.

Armstrong'a göre etnik bilincin izleri ilk çağa kadar götürülebilir. Armstrong etnik kimliklerin oluşum sürecinin uzun bir süreçte incelenmesi gerektiğini ileri sürerken, günümüzde milliyetçiliğin de geçmişten günümüze insanların kurdukları bütün siyasal ve sosyal yapıları şekillendiren etnik bilinç döngüsünün bir parçası olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Etnik bilincin yüzyıllara uzanan bir perspektiften incelenmesi gerekliliği, dar pencerelerden bakıldığında konunun kavranmasının mümkün olamayacağından kaynaklanır. Örneğin, Avrupa'da milliyetçiliğin, Mutlakiyetçilik çağının hemen ardından gelmesi, uzun bir dönem en azından seçkinlerce göz ardı edilen etnik kimliğin önemi düşünüldüğünde, milliyetçiliğin emsalsiz ve yeni bir mefhum olarak anlaşılması sonucunu doğurmuştur. Mutlakiyetçi aydınlanmayla birlikte reformasyon sürecindeki reformcu ve reform karşıtları arasındaki çekişmeden kaynaklı olarak doğan dilsel bilincin yok olması, etnik kimliğin göz ardı edilmesine ve milliyetçilik öncesine bakış açısının geniş bir pencereden bakılmadığı takdirde, nasıl kısır bir çerçevede kalacağına örnek olarak gösterilebilir (Armstrong, 1982:4).

Armstrong etnik kimlikleri tanımlarken antropolog Fredrik Barth'ın etnik kimliklere yönelik yaklaşımını zemin olarak alır. Barth'a göre etnik kimliklerin sosyal etkileşim modeli grubun karakterine ya da özüne sabitlenmez. Bunun yerine bu gruplardaki bireylerin kendilerini ötekilerden nasıl farklı gördüklerini algılayış biçimleri üzerinde durur. Etnik kimliğin bu şekilde sınırlarla ayrılması metodu üç temel avantaj sağlar. Bunların ilki, etnik kimlikler arasındaki bu sınırlar korunduğu müddetçe grup kültürel ya da biyolojik dönüşüme elverişli olabilir. İkincisi ise, her ne kadar etnik kimliklerin sınırlarının coğrafi karşılıklarının olabileceğine işaret edilse de etnik grupların muhakkak bir coğrafi bölgede yaşayanlar olarak değerlendirilme zorunluluğunun olmamasıdır. Üçüncü ve son avantaj ise, dillerin etnik kimliği tanımlama araçları olarak kullanılmasının yerine alternatif kodlar olarak kullanılarak modern Avrupa bakış açısında egzotik olarak değerlendirilebilecek diğer etnik fenomenlerin öne çıkarılabilecek olmasıdır. Sonuç olarak etnisite bir topluluğun kendilerini diğerlerinden nasıl ayrıldığının algılayış biçimidir. Dolayısıyla etnisite

kavramı da burada çizilen sınırlar çerçevesinde ele alınmalıdır (Armstrong, 1982:5-13).

Armstrong sözü edilen etnik kimliklerin arasındaki sınırların kalıcılığına vurgu yapar. Bu sırada bu etnik kimliklerin ve onlara dayanan mit ve sembollerin kalıcı olmasını etkileyen faktörleri de açıklar. Bu faktörlerden ilki yaşam tarzıdır. Bir sosyal grubun tarihin belirli dönemlerinde göçebe ya da yerleşik yaşam tarzını benimsemesi o grubun etnik kimliği üzerinde oldukça tesirlidir. Bu durum sonradan yerleşik hayata geçen Araplarda veya Türklerdeki pastoralizme² duyulan nostalji olarak kendinde yer bulur. Örneğin, İslam halifeliğini ele geçirdikten sonra hilafetin merkezini Şam'a taşıyan Emeviler'in, burada yaptırdıkları Emeviyye Camiide yer alan hurma ağacı mozaikleri, göçebe bedevi hayat tarzından kalma nostaljik hisleri barındırır. Göçebe kökenlere sahip etnisitelerde boş ve geniş arazilere duyulan özlem şeklinde yer alan nostalji hissi, Çin gibi yerleşik kökenlere sahip etnisitelerde ise güvenlik ve huzur hisleriyle özdeşleşir. Peki, bir etnisitenin kaybolmaya yüz tutmuş bir göçebelik mirasından söz edecek olursak durum ne kadar farklılaşabilir? Avrupa medeniyeti bu hususta önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Avrupa'daki etnisiteler, hem Hristiyanlığın, Yahudilikten gelen göçebe kökenleri, hem de Ön Hint-Avrupalıların göçebe kökenlerine sahiptirler. Ancak Eski Ahit'in indiği dönemdeki Yahudilerin yaşadıkları bölgeler gerçek anlamıyla bir çöl değildi. Bu yüzden vahalardaki hurma ağaçlarının yerine zeytin ağacı, üzüm asmaları ve hatta tahıl tarlaları imgeleri onlar için daha baskın nostalji imgeleri halindeydi. Bu yüzden yerlerini rahatlıkla yerleşik hayata dair imgelerin hâkim olduğu nostaljilere bırakabildiler ya da onlara dönüşebildiler (Armstrong, 1982:14-53).

Etnik kimliklerin kalıcı olmasını sağlayan faktörlerden bir diğeri ise din faktörüdür. Armstrong bu hususta dinlerin etnik bilinçleri nasıl etkilediğini açıklarken orta çağın başlarında Akdeniz coğrafyasına hâkim olan iki büyük evrensel din Hristiyanlık ve İslam'ın bir karşılaştırmasını yapar. Buna göre bu dinler, kendilerine özgü bir medeniyet kurmak amacıyla meşrulaştırıcı mitler oluşturmuşlardır. Ancak bu medeniyetler oluşurken, mevzubahis dinlerin öğretilerine içkin olmayan şartlar, bu

² Çiftlik hayvanlarını otlatmak için onlarla birlikte mevsimlik otlaklara göç eden yarı-göçebe yaşam tarzı. Daha fazla bilgi için (bkz: Dyson-Hudson, R., & Dyson-Hudson, N. (1980). Nomadic pastoralism. Annual review of anthropology, 9(1), 15-61).

dinlerin ortak kökenlerine ve yakın coğrafyalara sahip olmalarına rağmen farklı yaşam tarzlarının ve dolayısıyla farklı kimlik bileşenlerinin olmasına yol açarak iki yoğun karşıt kimlik üretti. Bu karşıtlık hali, özellikle iki büyük dinin takipçilerinin birlikte yaşadıkları Doğu Avrupa, Orta Doğu, İberya gibi bölgelerde çatışmalara ve farklı özel etnik kimlik türlerinin ortaya çıkmasına yol açtı (Armstrong, 1982:90-92).

Armstrong etnik kimliklerin kalıcılığı hususunda etkili olan faktörlerden birisi olarak da kentleşmeyi ve kent tiplerini ele alır. Bu kent tiplerinin etnik bilinci nasıl şekillendirdiğini açıklamak için de üç kriter belirlemiştir. Bunlar, mimari sembolizmde ve direkt sosyal katılımıda ortaya konulan güçlü bir yurttaşlık bilinci (1); şehrin, seçkinlerin ikameti yoluyla ya da yasal yetkiyle civarındaki kırsal bölgelere doğru genişlemesi (2); etno-dinsel unsurların keskin sınırlarla, örneğin konut tipleriyle ya da yasal sınırlamalarla, ayrılmasıdır. Bu üç kriter ikili değişkenler olarak ele alındığında sekiz farklı kent tipi ortaya çıkar. Bu sekiz farklı kent tipinin de etnik kimlikler üzerinde farklı derecede etkileri vardır (Armstrong, 1982:127-128).

Armstrong'un etnik kimliklerin kalıcılığında etkili olarak ele almış olduğu dördüncü faktör imparatorluklardır. Armstrong'a göre imparatorluklar daha küçük kurucu etnisitelerin imparatorlukların sembolleri ve mitleri yoluyla genişlediğini ifade eder. Bu kurucu etnisiteler kendi kalıcılıklarını tesis edebilmek için kimlik aktarımını teşvik etmişlerdir. Bunu yaparken de imparatorluklarına ilahi düzenin dünyevi yansıması olduğu gibi kutsal mitleri kullanmışlar ve şehir devletleri bu şekilde imparatorluklara dönüşmüştür (Armstrong, 1982:164-165).

Armstrong'un bu hususta ele aldığı son faktör ise dildir. Armstrong'a göre dil modern çağda en belirgin kimlik karakteri olarak, modern öncesi dönemde kimi zamanlarda sembolik olarak öne çıkmış olsa da dilin birincil kimlik kriteri olmasına çok nadiren rastlanmıştır. Yine de dilin genellikle, etnik kimliklerin kalıcılığında etkili olageldiğini söylemek mümkündür (Armstrong, 1982:280-282).

Etno-sembolcü paradigmanın en önemli isimlerinden bir diğeri de şüphesiz Anthony Smith'tir. Smith uzun yıllar yayınladığı eserlerle milliyetçiliğin çözümlenmesinde en büyük katkıyı sunmuş yazarlardan biridir. Gellner'ın London School of Economics'te milliyetçilik üzerine vermiş olduğu dersi dinlemesiyle ve ardından yine Gellner'ın danışmanlığında milliyetçilik üzerine doktora tezi yazmaya

başlamasının ardından geçen yıllarda Smith (Özkırımlı, 2019:197), İngilizce okuyabilenler açısından alanın en önemli rehberi olarak nitelendirilmiştir (Hobsbawm, 1993:15).

Smith milliyetçilik çalışmalarında kuramsal çerçevesini oluştururken diğer araştırmacılara nazaran tanımlar üzerinde daha fazla durur. Ona göre millet, geçmişten beri aynı topraklar üzerinde yaşayan, paylaşılan tarihi anılara ve mitlere, kitlesel bir amme kültürüne, ortak bir ekonomiye, mensup olan bütün üyelerinin belirli haklara ve görevlere, son olarak da belirli bir isme sahip olan kişiler topluluğudur (Smith, 1991:40). Smith'in çizmiş olduğu kuramsal çerçevede etnisite kavramı da önemli bir yer tutar. Çünkü modernist araştırmacıların aksine Smith'e göre milletlerin köküne inildiğinde karşımıza etnisiteler çıkmaktadır. Smith'e göre etnisitelerin özellikleri şunlardır; ortak bir özel isim; ortak ataya dair bir mit; paylaşılan tarihsel hatıralar; ortak kültüre dair bir veya daha fazla farklılaştırıcı unsurların varlığı; hayali sınırları tespit edilmiş bir anavatan ile ilişki; nüfusun önemli bir kısmı arasında var olan dayanışma duygusu. Bu özelliklerin hemen hemen hepsi kültürel ve öznel. Daha da önemlisi karşımızda ortak bir ataya dair mit vardır, gerçekten ortak bir ata olduğuna dair kanıt yoktur. Bunun yanı sıra paylaşılan tarihi anıların da mitlerle karışmış olması çok muhtemeldir. Toprağa bağlılık meselesi de yine benzer bir şekilde insanların o topraklara atfettikleri önemle ilişkilidir ki bu da sübjektiftir. Smith ilkçi paradigmayı, kültürel ve öznel olan bu özelliklerin kolaylıkla değişebileceği ve dönüşebileceği düşünüldüğünde; etnisitelerin, ilk andan beri var olduklarına ilişkin önermelerin geçersiz olduğunu ileri sürerek reddeder. (Smith, 1991:21-23).

Smith'e göre, milletlerin oluşumu sürecinde etnisitelerin önemi göz ardı edilemez. Bu hususta modernistlerin öne sürmüş olduğu, ulusların inşası sürecindeki ideologların rolünün de eşit derecede önemli olduğunu vurgularken, bu rolün sınırlı ve kısmi olduğunu ifade eder. Ona göre milliyetçi ideologlar, toplumlarının etnik geçmişlerini bulur ve seçerler. Aynı zamanda da toplumlarının içinde bulunmuş oldukları ahvali tespit eder ve yorumlarlar. Bu yönüyle milliyetçilik ideolojisini bir politik arkeoloji, ideologlarını da politik arkeolog olarak niteler (Smith, 2009:65-66).

Smith etnisitelerin milletlere dönüşmesi sürecini ele alırken, Batı Avrupa'da milletlerin neredeyse kazayla kendiliğinden ortaya çıktığını ifade eder. Dünyanın

geri kalanında ise milletlerin bir tasarım sonucu olarak çıktığını öne sürer (Smith, 1991:100). Bunun yanında Smith etnisitelerin milletlere dönüşüm sürecini açıklarken, işe etnisiteleri yatay ve dikey olarak iki farklı kategoride değerlendirerek başlar. Buna göre yatay etnisiteler çoğunlukla aristokratlardan ya da ruhbanlardan oluşan, kimi zaman da bunların arasında varlıklı tüccarların, yüksek rütbeli askerlerin ve üst düzey bürokratların bulunduğu etnisite tipidir. Bu tip etnisitelerde sınırlar esnek iken, toplumsal derinlik oldukça azdır. Dikey etnisiteler ise, toplumun bütün sınıflarına yayılmış bir etnik kültürün olduğu ve sosyal bölünmenin kültürel farklılıklarla ilişkili olmadığı etnisite tipidir. Bu etnisitelerde kültür toplumun çeşitli sınıflarını paylaşılan gelenekler çerçevesinde birleştirme rolü oynamaktadır. Yatay etnisitelerde yönetici sınıfın öncülüğünde, ilk olarak bürokratik dahil etme yoluyla toprağa dayalı milletler ardından da yine toprağa dayalı bir milliyetçilikler gelişmiştir. Dikey etnisitelerde ise aydınların ve orta sınıfın bir kısmının öncülüğünde yerli olan seferber edilerek etnik milletler ve ardından etnik milliyetçilikler gelişmiştir (Özkırımlı, 2019:202-205).

Bir önceki paragrafta bahsi geçen milliyetçilik tipleri de kendi içlerinde yine ikiye ayrılır. Buna göre toprağa bağlı milliyetçilikler bağımsızlıktan önceki haliyle, ilk olarak yabancı yönetimden kurtulmaya çalışırlar. Ardından bir zamanlar sömürge toprağı olan yurtlarında yeni bir ulus devlet inşasına girişeceklerdir. Bağımsızlıktan önceki toprağa dayalı milliyetçilikler sömürge karşıtıdır. Bağımsızlık sonrası toprağa dayalı milliyetçilikler ise bütünleştirici bir yapıda bir zamanlar sömürge toprakları olan bölgelere yayılmış çeşitli etnisiteleri bir araya getirme amacındadır. Diğer milliyetçilik tipi olan etnik milliyetçilik de yine bağımsızlık öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılır. Bağımsızlık öncesinde etnik milliyetçilik, ayrılıkçı ya da diasporacı biçimde, içinde bulunduğu büyük siyasi birimden ayrılarak “etnisiteye dayalı” bir millet kurma güdüsünü güder. Bağımsızlık sonrası etnik milliyetçilik ise halihazırda var olan milletle aynı soyu taşıyan kimselere ve onların yaşadıkları yurtlara doğru bir genişleme amacı güder ve milletin sınırı ile boyutunu büyütme amaçlanır. Bu milliyetçilik tipi genişlemeci veya birleştirici milliyetçilik formundadır (Smith, 1991:99-122).

4. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Fransız İhtilalini takip eden süreçte Batı Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan ulus-devlet düşüncesi zaman içerisinde dünyanın geri kalanına da yayılmıştır. Basitçe, milletin sınırları ile devletin sınırlarının örtüşmesi olarak tanımlanabilecek ulus devlet düşüncesi, içerisinde birden fazla etnisitenin var olduğu imparatorluklar içerisinde de karşılık bulmuştur. Bu durum imparatorlukların toprak bütünlüğünü tehdit eden ayrılıkçı hareketlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı bürokrasisi ve entelijansiyesi devam eden süreçte devletin çözülmesini önlemek adına milliyetçilik hareketlerine karşı çeşitli refleksler geliştirmiştir. Bunlar aşağıda da ifade edeceğimiz “Osmanlıcılık”, “İslamcılık” ve “Türkçülük” hareketleri milliyetçilik düşüncesi çerçevesinde ele alınacaktır.

4.1. Osmanlıcılık

Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren, çok uluslu yapısıyla ulus devlet fikirlerine ve bu fikirlerin zemin hazırladığı ayrılıkçı hareketlere karşı kırılğan yapıda bir devlettir. Özellikle Balkan yarımadasındaki topraklarında bulunan Hristiyan tebaa daha ilk dönemde ulus devlet fikirlerinden etkilenmiş ve kendi ulus devletlerini kurabilmek için ayrılıkçı isyanlara girişmişlerdir (Saklı, 2012:3). İsyenların karşılığında Osmanlı entelijansiyesi, bu döneme kadar Osmanlı devletinde uygulanan “millet” sistemi toplumsal ve siyasal ihtiyaçlara cevap veremediğini görmüştür. Çünkü Osmanlı “millet” sistemi bugün anladığımız şekliyle milletleri konu almamaktadır. Dönem itibariyle “millet” kavramı daha çok din, şariat gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Dönemin şartları düşünüldüğünde Batı merkezli düşüncelere kayıtsız kalınması mümkün değildi. Bunun üzerine, Balkanlarda milliyetçilik temelli hareketlerin karşısında Osmanlı “millet” sisteminin sürdürülmesinin güçlüğü neticesinde yeni bir ideoloji olarak “Osmanlıcılık” hareketi çıkmıştır (Sarınay, 1994:8). Bu düşünce temelde, devlet topraklarında yaşayan tebaanın etnik kökenleri ve dini inançları gözetilmeksizin “Osmanlı” kimliği etrafında “Osmanlı milleti” olarak birleştirilmesini amaçlamaktaydı. Buradaki maksat farklı etnisitelerin kendi kimlikleri çerçevesinde örgütlenerek farklı milletler teşkil etmesini önlemektir. Bu haliyle Osmanlıcılık temelli siyasal düşüncenin, ayrılıkçı hareketlerin referans aldığı

etnik milliyetçilik karşısında toprağa dayalı bir milliyetçilik anlayışı geliştirilmeye çabaladığı söylenebilir. Etnik milliyetçilikler karşısında geliştirilmeye çalışılan bu toprağa dayalı milliyetçilik çabasıyla Hristiyan tebaa bundan böyle zımni statüsünden çıkarılarak vatandaşlık konumuna getirilmiş ve böylece ayrılıkçı hareketlere karşı bir direnç geliştirilmeye çabalanmıştır.

Osmanlıcılık düşüncesinin ilk izlerine II. Mahmut döneminde rastlanmaya başlanmıştır. Özellikle Sırp ve Yunan isyanlarını devletin kaba gücüyle bastırılmadığı anlaşıldığında alternatif bir yol olarak gayrimüslim tebaanın kucaklanması ve onlardan gelen taleplerin değerlendirilmesi neticesiyle onları sisteme entegre etme çabasına girilmiştir. II. Mahmut döneminde Hristiyanların kilise yapmalarına yönelik olan kısıtlılık kaldırılmış ve hatta bizzat padişah tarafından inşaat halinde olan kiliselere maddi yardım yapılmaya başlanmıştır (Fındıkoğlu, 1940:631). Yine yabancı büyükelçilerle olan bir toplantıda Mustafa Reşid Paşa vasıtasıyla “Ben tebaamdan Müslümanı camide, Hristiyanı kilisede, Musevisini de havrada fark ederim, aralarında başka güne bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adâletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır” (Kaynar, 1991:100) şeklindeki sözlerini aktararak gayrimüslim tebaanın Osmanlı milletine entegre edilmesi yolundaki çabasının altını çizmiştir.

Osmanlıcılık hareketinin önemli bir diğer kilometre taşı ise Tanzimat Fermanıdır. 1839 yılında Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat Fermanında ana fikrini İttihad-ı Anasır, Osmanlıcılık veya Osmanlı vatanseverliği fikirleri teşkil etmekteydi (Ortaylı, 1985:1546). Fermanda bütün yurttaşların bağlı oldukları şeriatlere bakılmaksızın eşit hak ve ödevlere sahip olacağı ilan edilirken, fermanın gerektirdiği kanuni düzenlemelerde de eşitlik vurgusu öne çıkmaktaydı. Örneğin 1840 yılında hazırlanan yeni Ceza kanunnamesinde yasalar önünde bütün yurttaşların eşit olduğu ilkesine yer verilmişti (Dumont, 1995:81).

Osmanlı devletinin gayrimüslim tebaanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak attığı adımlar ve yapılan reformlar her ne kadar memnuniyetle karşılansa da Balkanlardaki etnisiteye dayalı milletleşme hareketlerinin hızını yavaşlatamamıştır. Bunun üzerine Mustafa Reşid Paşa’nın hazırlamış olduğu Tanzimat Fermanındaki gayrimüslim tebaanın toplumsal statülerine yönelik iyileştirmelerin genişletilmesi düşüncesi Ali Paşa ve Fuad Paşa’nın hazırladığı Islahat Fermanında vücut buldu. Bu

yolla etnik milliyetçilikler karşısında devletin çözülmesine, bütün yurttaşların Osmanlı milleti potasında eritilerek engel olunacağına dair bir kanı vardı. Tıpkı Tanzimat Fermanında olduğu gibi Islahat Fermanında da Osmanlıcılık ve Osmanlı vatanperverliği düşüncesi hakimdi. Ancak farklı olarak Islahat Fermanında Osmanlıcılık artık resmi bir hüviyete kavuşmuştur.

Islahat Fermanıyla birlikte din hürriyetiyle beraber bütün dini faaliyetlerin özgürce yapılabilmesi devletin güvencesi altına alındı. Dine veya etnisiteye dayalı olarak hakaretimiz bütün ifadeler yasaklandı. Vergilerde ve askere alımlarda uygulanan din temelli farklılıkların kaldırılmasına yönelik bir irade ortaya konulacağı ifade edildi. Gayrimüslim tebaanın siyasete katılmalarına yönelik kısıtlamalar da ortadan kaldırıldı (Karal, 1983:182). Gayrimüslim tebaa bu yollarla Müslüman tebaa ile eşit haklara ve ödevlere sahip olurken, fermanındaki bazı düzenlemeler ile kendi cemaatleri içerisindeki ruhbanlarla da statü olarak eşitlenmiş bulunmaktaydı (Güler, 1990:17). Osmanlı milletinin inşasındaki bu eşik, Anderson'ın ifadesiyle milliyetçiliğin, din gibi büyük sosyokültürel yapılara ikame olarak geliştirilmesi düşüncesini de (Anderson, 2009:21-33) destekler niteliktedir. Bir diğer deyişle sekülerizm yolunda atılmış bu adım (Anagnostopulu, 1999:5), Osmanlı milliyetçiliğinin gelişmesi sürecinde de atılan bir adım olarak değerlendirilebilir.

Islahat Fermanının ilanını takip eden süreçte gayrimüslimlere yönelik verilen siyasal hakların genişlediğini gözlemek mümkündür. Bunun ilk örneklerinden birine idari yargı süreçlerini ve düzenlemelerini hayata geçirilmesi amacıyla kurulmuş Şura-yı Devlet'e yapılan atamalarda rastlamak mümkündür. Buna göre Şura-yı Devlet üyelerinin üçte ikisi Müslümanlar arasından seçilirken, üçte biri ise gayrimüslimler arasından seçilmekteydi. Sultan Abdülaziz'in Şura-yı Devlet'in açılışında yaptığı konuşmada da gayrimüslimlere tanınan temsil hakkını vurgulamış ve bu gayrimüslim yurttaşlar tarafından hoşnutlukla karşılanmıştır (Canatar, Yaşar, 1998:115-116).

Osmanlıcılık hareketinin ilerleyen safhalarında atılan bir diğer önemli adım ise modern vatandaşlık meselesinin tanımlanması olmuştur. Bundan önce “millet” sistemi altında bağlı oldukları cemaatlere ve şeriatlere göre ayrılıp tanımlanan tebaanın artık bu sistemin çağın gerekliliklerini karşılayamamasından ötürü modern anlamda vatandaş olarak tanımlanması gerekliliği hasıl olmuştur. 1869'da Sultan

Abdülaziz tarafından çıkarılan “Tabiiyet-i Osmaniye Kararnamesi” bu ihtiyaçlar yönünde modern bir vatandaşlık tanımı ortaya koymuştur. Bu kanunla artık din temelli “milletlerden” oluşmuş bir tebaadan değil dini veya etnisitesi ne olursa olsun bütün halkın vatandaş olarak tanımlanmasından söz edilmesi mümkün olmuştur. Böylece vatandaşlığın şartları ve tanımı kanun ile devlet güvencesi altına alınmıştır.

Osmanlı Devleti’nin ilk anayasası olarak kabul edilen Kanun-i Esasi’de de bu durum bir kez daha vurgulanmıştır: “Madde 8: Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olurlarsa olsunlar bilâ istisna Osmanlı tâbir olunur.” Böylelikle Osmanlı idaresi altında yaşayan halkın vatandaşlık hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Artık klasik dönem Osmanlı idaresi tamamen terk edilmiş olup Osmanlılık düşüncesi ve modern anlamıyla bir Osmanlı milleti tesis etmeye yönelik irade devletin en temel metninde kendisine yer alır vaziyete gelmiştir.

Kanun-i Esasi’nin ilanında sonra açılan Meclis-i Mebusan’da ve de Meclis-i Ayan’da da gayrimüslimlerin kuvvetli bir temsiliyeti görülür. Bu temsiliyet nüfusun içindeki gayrimüslim nispetince vücut bulmuştur. Buna göre üyelerini padişahın atadığı Meclis-i Ayan’ın 11 üyesi gayrimüslimlerden seçilmiştir. Meclis-i Mebusan’ın toplam 115 üyesinin 46’sını da gayrimüslim mebuslar oluşturmuştur.

Dönem içerisinde siyasal ve sosyal hayatta Osmanlılık hareketi bürokrasinin yapmış olduğu reformlarla hayat bulurken, Osmanlılık düşüncesi entelijansiye arasında da yaygınlık kazanmış ve Osmanlı fikir dünyasını şekillendirmiştir. Bu düşünce çevresinde birlikte ele alınan fikir adamlarına Yeni Osmanlılar denmiştir. Daha sonra bir araya gelerek Yeni Osmanlılar Cemiyetini kuracak olan bu fikir adamları, Osmanlı vatanperverliğini, Osmanlıcılığı, anayasanın tesisini ve meşruti yönetime geçmeyi, devletin çözülmesini durduracağı düşüncesiyle zaruri görmüşlerdir. Ebuzziya Tevfik’e göre başlangıçta Mehmet Bey, Nuri Bey, Reşat Bey, Ayetullah Bey ve Namık Kemal gibi genç isimlerin bir araya gelmesiyle İstanbul’un dışında Belgrad ormanlarında yapılan gizli bir toplantıda kurulan cemiyetin ana ilkeleri de bu toplantıda şekillenmiştir. Buna göre padişahın mutlak otoritesi kaldırılmalı ve yerine meşrutiyet düzeni kurulmalıdır. Bunlarla ilgili gerekli tedbirlerin alınması maksadıyla da gizli bir örgüt kurulmalıdır (Tevfik, 1973:73-77). Ancak yapılan başka çalışmalarda Belgrad ormanlarında kurulan bu gizli örgüt Yeni

Osmanlılar değil “Meslek” örgütü olduğu ortaya konulmuştur (Koray, 1983:566-567).

Yeni Osmanlılar’ın ise ne zaman, nasıl ve kimler tarafından teşekkül edildiğine dair net bir kaynak yoktur. Yeni Osmanlılar, Avrupa’ya eğitim maksadıyla gitmiş ya da Osmanlı’nın o dönemdeki hükümetinin baskılarından dolayı kaçmış münevverlerin etrafında şekillenen bir hareket olmuştur. Gelgelelim Yeni Osmanlılar’ın resmi ya da gayri resmi bir örgüt olduğuna dair de ortada bir kanıt yoktur. Bu noktadan hareketle,

“Yeni Osmanlı hareketi muayyen bir şahsa bağlı, küçük ve tesanütsüz bir teşekkül, hatta siyasi bir cemiyetten ziyade bir fikir hareketi, birkaç muharririn açtığı bir mücadele olarak bir müddet Avrupa’da devam edecek Ali Paşa’nın ölümünden sonra ise bu hareket sadece Nâmık Kemal’in etrafına toplananların neşriyatına inhisar edecektir. Her iki safhasında da bazı taraftarların teveccüh ve yardımını göreceksin de bu hiç bir zaman şahsî dostluğun ve bazı fikirlere ısınmanın verdiği alâkadan öteye geçmeyecektir” (Tanpınar, 1988:226).

Yeni Osmanlıların ve Osmanlılık hareketin en önemli isimlerinden birisi Namık Kemal’dir. Batılı tarzda okullarda eğitim almış olan Namık Kemal, Babıali Tercüme Odasında işe girmiş ve aydın çevrelerde burada tanışmıştır. Şinasi ile de tanışıklığı yine bu döneme rast gelir (Tanpınar, 1988:343). Farklı türlerde birçok edebi eser veren Kemal, Şinasi’nin çıkarttığı Tasvir-i Efkar gazetesinde de yazılar yazmış ve Şinasi’nin Paris’e gitmesini takiben gazeteyi kendisi çıkartmaya devam etmiştir. İlerleyen yıllarda kendisi de Avrupa’ya gider ve gazetecilik faaliyetlerini orada da sürdürür.

Namık Kemal, batılılaşmaya karşı çıkmakla beraber, batılı değerlere kayıtsız da kalamamıştır. Ona göre İslam’ın ve Batı’nın doğru bir şekilde sentezi, Osmanlı medeniyetini tekrardan Batı medeniyeti karşısında öne çıkarabilirdi (Lewis, 2013:196). Namık Kemal, 1852 Fransız modelini örnek alarak oluşturulacak kurumlarla da meşrutiyet yönetiminin tesis edilmesi taraftarıydı (Berkes, 2014:295). Ona göre Osmanlı’nın bekası, müslüman ya da gayrimüslim ayırt edilmeksizin herkesin eşit yurttaşlık haklarına sahip olarak Osmanlı kimliğine sahip olmasıyla kurtulacaktır. Bu da ancak eğitimde eşitlik sağlanmasıyla ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin aynı sıralarda vakit geçirmesiyle mümkün olabilirdi (Mardin, 2013:365-366).

Cemiyetin fikirleriyle öne çıkan şahsiyetleri arasında Şinasi ve Ali Suavi de vardı. Şinasi'nin fikirlerinin daha çok sekülerizm ve milliyetçilik tabanlı, eğitimi medresede almış olan Ali Suavi'nin fikirlerinin ise İslamcılığa yakın olması (Türkmenoğlu, 2019:416) düşünüldüğünde ileride bahsedilecek olan İslamcılık ve milliyetçilik fikirlerinin de tohumlarının bu dönemde atıldığı varsayılabilir. Cemiyetin bir diğer önemli ismi olan Ahmet Mithat Efendi'nin “Yeni bir Osmanlı milleti var. Osmanlılık bir siyasi bağlılık olarak padişahın tebaası olmayı kabul etmekten ibarettir” sözleri cemiyetin baskın Osmanlıcılık damarlarının bir başka tezahürü olarak gösterilebilir (Berkes, 1965:60).

Yeni Osmanlılar hareketi, üyelerinin İstanbul'a dönmesinden kısa bir süre sonra son bulurken yerini Jön Türkler hareketine bırakmıştır. Nihai hedef olarak Osmanlı devletinin beka sorunlarını çözmek olarak belirleyen hareketin bu amaçları, tohumlarını attıkları diğer birçok fikirle beraber Jön Türklere miras olarak bırakılmıştır. Osmanlıcılık düşüncesinin kaderi de benzer olmuştur. Atılan bütün adımlara ve yapılan bütün reformlara rağmen, Osmanlı devletinin Balkanlardaki topraklarında çıkan etnik milliyetçilikler ve onlara bağlı ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilememiştir. Son olarak da Balkan Savaşlarının sonucunda bu fikir tamamıyla geride bırakılmıştır.

4.2. İslamcılık

Osmanlı devletinin yıkılış sürecinde öne çıkan fikir hareketlerinden birisi de İslamcılıktır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ardından dönemin hükümetlerine yönelik olan eleştirilerden bazıları Osmanlı'nın kültürel kodlarından kopuşu üzerine olmuştur. Bu eleştiri üzerine çözüm olarak da Tanzimat'la birlikte ihmal edilen dini değerlere tekrar dönüş yapılması gerektiği ileri sürülmüştür (Mardin, 1991:92). İslamcılık ifadesi, onunla birlikte anılan fikir adamları tarafından kabul edilen bir ifade olmamakla birlikte, genel geçer bir tanımı da ortaya konulmamıştır. Bu hususta en kabul edilebilir tanımlardan birisi, Said Halim Paşaya aittir. Said Halim Paşaya göre İslamlaşmak; İslam'a ait iman, ahlak, yaşantı ve politika ilkelerinin eksiksiz uygulanması demektir (İslam Ansiklopedisi, 2023a).

İslamcılık fikrinin kökeni de daha sonra bahsedilecek olan Türkçülük fikrinde olduğu gibi bu topraklardan çıkmamıştır. İlk olarak Cemaledin Afgani'nin eserlerinde

izlerine rastlanan İslamcılık fikri, daha sonra onun öğrencisi olan Muhammed Abduh tarafından sistematize edilmiştir. Afgani siyasal ve dini problemleri bütün İslam coğrafyasının ortak problemleri olarak ele almış ve bütüncül cevaplar vermeye çalışmıştır. İslam coğrafyasının bir kısmının işgal altında olduğu bu dönemde ona göre yapılması gereken ilk husus, bu işgallere karşı gelerek İslam coğrafyasını yabancıların boyunduruğu altından kurtarmaktır. Ardından bu topraklarda milli bilinci uyandırıp vatan sevgisinin yaygınlaştırılmaya çalışılması gerekmektedir. Daha sonra bağımsız İslam devletleri arasındaki dostluk bağları kuvvetlendirilmeli ve nihai olarak İslam birliğinin sağlanması gerekmektedir.

Afgani'nin öğrencisi olan Abduh'un da temel gayesi benzer bir hüviyettir. Ona göre dinin ilk metinleriyle doğrudan ilişki kurabilen, mezhepçilik yapmayacak, muhakeme ve ilmi tartışmalar yapabilen ve eleştiriye açık olan alimlerin yetişmesi zaruri bir hal almıştı. İslam'ın ilk çağındaki saf anlayışın tekrar diriltilmesi ve dinin hurafelerden ayrılması da önemli bir gerekliliktir. Çünkü ancak bu şekilde İslam medeniyeti gerisinde kalmış olduğu Batı medeniyetinin önüne geçebilecekti. Abduh ayrıca Batı medeniyeti ile kurulacak olan ilişkilerin önemini vurgularken, Batı mukallitliğinden de kaçınılması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bunların yanında, halifelik makamının manevi ve sembolik bir rolü olduğunu ifade ederken, İslam birliğinin siyasi bir birlik değil dini ve sosyal bir birlik olduğunu öne sürmüştür. Çünkü ona göre, İslam coğrafyasında etnik unsurlar ve de idareler arasındaki farklılıklar göz ardı edilemeyecek kadar belirgindir (İslam Ansiklopedisi, 2023c).

Afgani'nin ve öğrencisi Abduh'un çalışmaları Osmanlı devletinde de karşılık bulmuştur. Özellikle 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden süreçte Sebilürreşat, Sırat-ı Müstakim, Beyanülhak, Volkan, İslam Mecmuası gibi süreli yayınlarda fikri olarak tartışılmış ve geliştirilmiştir. Osmanlı'daki İslamcılık düşüncesinin ana eksenini Abduh'un düşüncelerine paralellik gösterir. Buna göre, Batılı düşünce insanların önüne sürdüğünün aksine, İslamiyet gelişmeye engel teşkil etmediği gibi bilakis gelişmeyi teşvik eden bir dindir. Geri kalan İslam toplumlarının da Batı medeniyetini yakalayabilmesinin ve onların önüne geçebilmesi ancak Kur'an ve sünnetin önüne çıkarılarak dinin hurafelerden arındırılması yoluyla mümkün olabilecektir (Tunaya 1962:14-16). Yine dinin toplumsal ve siyasal ilkelerinin önüne çıkarılması bu alanlarda ilerlemenin önünü açacaktır. Siyasetin İslami esas ve ilkeler

çerçevesinde şekillendirilmesi devletin içinde bulunduğu siyasal krizlerin aşılmasını sağlayacaktır. Üzerinde durulan önemli hususlardan birisi İslam'daki “meşveret” geleneğinin (danışarak karar verme) tekrar tesis edilmesi ve bu yönde danışma kurulunun oluşturulmasının gerekliliğidir. Bu da dönemin İslamcı aydınlarının bir “İslami demokrasi” anlayışı geliştirdiklerinin bir göstergesi niteliğindedir (Mardin, 2006:175).

Milliyetçilik ekseninden değerlendirildiğinde İslamcılık hareketine dair üzerine durulacak en önemli kavramlardan birisi İttihad-ı İslam kavramıdır. 1870’li yıllardan itibaren tartışılan kavram dönemin aydınlarının da kurtuluş reçetesi olarak üzerinde durduğu bir kavram olmuştur. Buna göre bütün Müslüman memleketlerin bir araya gelerek Halife’nin önderliğinde siyasi birliklerini sağlaması hem İslam coğrafyasının hem de bu coğrafyanın önemli bir parçası olan Osmanlı topraklarının bekası için gereklidir. Bu noktada İttihad-ı İslam hareketleri siyasi olarak varlığını II. Abdülhamit döneminde sürdürse de bu kavram üzerine yapılan fikri tartışmalar II. Meşrutiyet’in ilanından sonrasına kadar sekteye uğramıştır.

II. Abdülhamit döneminde İttihad-ı İslam hareketi siyasi bir altyapı kazanmıştır. Ancak her ne kadar devletin temel siyasi dürtüleri bu yönde olsa da bu hususa ilişkin adımların atılması ve konuya verilen önem inişli çıkışlı seyretmiştir. Ayrıca bu dönemde İttihad-ı İslam görüşü çerçevesinde atılan adımlar iç politikada ve dış politikada farklı şekillerde cereyan etmiştir.

Özellikle Balkanlardaki ayrılıkçı hareketlerin başarıya ulaşmasıyla birlikte devletin bekası için Osmanlıcılık düşüncesinin başarılı olamadığı takdir edilmiştir. Üstelik Osmanlı’dan ayrılan topraklarla birlikte devletin nüfusunda Müslümanların nispeti artmıştır. Bu toprak kayıplarının en büyüklerinden birinin yaşandığı 93 Harbinde, Osmanlı Balkanlardaki topraklarının önemli bir kısmını kaybetmiştir. Bu toprakların kaybının iki temel sonucundan birisi ekonomik kayıptır. Hem savaşın maliyetinin devlete bindirdiği ekonomik yük hem de görece daha çok gelir getiren toprakların kaybı Osmanlı’yı ekonomik ve mali açılarından oldukça zor bir duruma düşürmüştür. Bunun etkilerinin azaltılabilmesi için daha önce Osmanlıcılık politikaları gereği merkezi idarenin yaptığı yatırımlardan yeterince faydalanamayan Anadolu ve Arap yarımadası topraklarının mamur edilmesi gerekliliği hasıl olmuştur. Bu topraklarda tarımı artırabilmek için sulama projeleri yapılmıştır. Ticari hayatı canlandırabilmek

için ise ulaşım projeleri gündeme gelmiştir. 93 Harbinin konu nezdinde öteki önemli sonucu ise çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu toprakların kaybıyla savaştan önce nüfusun %40'ını teşkil eden gayrimüslimlerin oranının %20'ye düşmesi durumudur (Çetinsaya, 2016:380). Bu da daha önce takip edilen Osmanlıcılık politikalarının önceliğini yitirmesine yol açmıştır.

Milliyetçilik düşüncesinin çok etnisiteli yapılara sahip imparatorluklar için yıkıcı etkisini azaltmak için yurttaşlarının artık önemli bir çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğin artırılması ve onların aynı zamanda Halife olan Sultana bağlılığının artırılması bu hususta anahtar olarak görülmüştür. Bu hususta hedef kitle olarak devlete olan bağlılıkları geçmişten beri sorgulanabilir Arap etnisitesine bağlı yurttaşlar olmuştur. Çünkü Türkler, Kürtler, Arnavutlar gibi diğer Müslüman etnisiteler Osmanlı tarihi boyunca devletin yönetim süreçlerine Araplara nazaran daha etkin bir katılım göstermiştir. Arapların yönetim süreçlerine etkin bir şekilde katılamamasının sebebi olarak ise coğrafi uzaklık gösterilebilir. Bu sebepten dolayıdır ki Araplarla kurulan ilişkiler çoğunlukla İstanbul'un bölgeye gönderdiği valiler üzerinden kurulabiliyordu. Nitekim teknolojinin de gelişmesi ile coğrafi uzaklık artık önemli bir mesele olmaktan çıkarılabildi. Hicaz Demiryolu projesinin temel amaçlarından birisi Arap yarımadası ile İstanbul arasındaki bağı kuvvetlendirmektir (Turan, 2012:216-219). Trenle yapılan seyahatin tek seferde çok fazla yolcu taşıyabilmesi ve uzun mesafeleri daha kısa sürede alabilmesi düşünüldüğünde proje başarılı olduğu takdirde devletin Araplarla daha doğrudan bir ilişki kurabilmesi mümkün olacaktı (Kürekli, 2010:250). Proje aynı zamanda büyük Müslüman nüfuslarını barındıran birçok şehri de birbirine bağlayacak, bu şehirlerin ekonomik ve ticari kapasitelerini artıracak, böylece bu popülasyonların arasında kurulacak köprülerle ve kültür alışverişleriyle Osmanlı-Müslüman milletinin temellerini atacaktı. Projeye sadece Osmanlı içinde yaşayan Müslümanlar da hedef alınmamıştır. Müslümanlara göre kutsal kabul edilen ve senede bir sefer dünyanın dört bir yanından Müslümanların hac vazifesi için ziyaret ettiği Mekke ve Medine şehirleri de Hicaz bölgesinde yer almaktaydı. Hicaz demiryolu sayesinde hem İstanbul'dan hac vazifesine giden hacı adayları sayısında hem de hac vazifesi için uzak memleketlerden gelen Müslümanlardan İstanbul'a gelen hacı sayısında bir artış olacaktı. Böylece Osmanlı sınırları dışında yaşayan Müslümanlarla da yeni ilişkiler kurulması sağlanacaktı. Bu yönleriyle Hicaz Demiryolu Projesi İttihad-ı İslam

düşüncesinin somut bir tezahürü olacaktı (Pick, 1990:180). Ancak proje başlamadan evvel Araplar arasındaki ayrılıkçılık hareketleri kuvvetlenmeye başlamış ve proje sayısız sabotajın ardından gerçeğe dönüştürülememiştir.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması İttihad-ı İslam adına yurt içinde atılan adımlardan biridir (Yüceer, 2016:145). Tanzimat ve Islahat Fermanlarını takip eden süreçte gayrimüslim cemaatlere kendi okullarını açma hakları onları Osmanlı milleti kimliğini benimsemesi maksadıyla verilmişti. Ancak sonuçlar hedeflenenin tam tersi olmuş ve bu cemaatlerin kendi milli kimliklerini inşa etmesine katkıda bulunmuştu. Üstelik Müslümanların eğitim seviyesinin düşük olması da Müslüman kimliği çerçevesinde bir millet inşa edilemeyeceği düşüncesine yol açmıştı. Bu bilgiler ışığında artık toplumun kahir ekseriyetini teşkil eden Müslümanların eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştı. Ancak eğitim verecek kurumların sayıca yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda yeni eğitim kurumları açılmadan, başarılı olunamayacağı görüldü. Böylelikle birçok yeni eğitim kurumu açılarak toplum eğitim almaya teşvik edilmeye çabalandı. Ayrıca açılan bu yeni eğitim kurumları dini eğitimin yanında modern bir eğitim anlayışı benimsenmişti. Açılan bu kurumlarda Müslüman toplumun içindeki farklı etnisiteler istifade etmişlerdir. Daha önce gayrimüslimlerle Müslümanları aynı sıraları paylaştırarak ortak bir millet inşa etme denemesi bu sefer farklı etnisitelerden gelen Müslümanları aynı potada eritmeye çalışarak dönüşmüştür. Buradan hareketle 1876-1893 yılları arasında aralarında Bağdat, Diyarbakır, San'a, Bingazi, Trabzon, Halep, Musul, Şam, Beyrut, Üsküp, Taiz gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlerde okullar açılmıştır (Clayer, 2013:265). Okulların açıldıkları yerler itibariyle de amacının bir Osmanlı-Müslüman kimliği oluşturmak olduğu söylenebilir. Müslümanlardan teşekkül olan bir millet denemesi Arap vilayetlerinin salnamelerde ilk başa yazmak gibi sembolik jestlerle de gözlemlenebilmiştir (Akarlı, 1979:44-60). Ancak ilerleyen süreçte Mısır İngilizler tarafından işgal edilmiş, etnisiteye dayalı milliyetçilikler Arap yarımadasında da etkili olmuş ve Osmanlı-Müslüman milleti çıkarma denemeleri başarısız olmuştur.

İttihad-ı İslam siyasetinin bir başka boyutu da Osmanlı sınırları dışında yaşayan Müslümanlarla da ortak bir siyasi birlik kurma yönündedir. Devletin Avrupa'daki gerileyişinin ardından sınırları dışında kalan Müslüman topluluklarla kuracağı siyasi

birliktelik hem kaybedilen prestiji tekrardan kazandıracak hem de askeri ve ekonomik kaynakların çoğalmasıyla birlikte devletin içine düştüğü krizden çıkmasını sağlayacaktı. Ayrıca emperyalist güçlerin yönetimi altında kalmış olan Müslüman toplulukların yaşadıkları problemleri de gidermek amacıyla bu yönelimin dini bir gayesi de bulunmaktaydı. Osmanlı Padişahlarının aynı zamanda Halifelik makamını elinde bulundurması, İttihad-ı İslam'ın kendi sancakları altında kurulmasına yönelik güçlü bir meşruiyet kaynağıydı. II. Abdülhamit de Halifelik makamını daha çok önemsemiş ve resmi yazışmalarda buna ilişkin unvanları öne çıkartmıştır. Halifelik makamının taşıdığı potansiyel, Süveyş kanalının güvenliği hususunda bölgeye ilgi duyan İngilizleri tedirgin etmiş ve Osmanlı soyunun hilafetinin meşru olmadığına yönelik propaganda yapılmıştır. İngilizler, İstanbul'a alternatif olarak kendi kontrolleri altında olan Kahire'de Kureyş soyundan gelen birinin halife ilan edilmesi ve bu yolla bölgedeki nüfuzunu artırma gayreti içerisine girmişlerdir. II. Abdülhamit İngilizlerin planlarının hilafeti kendi arzuları yönünde kontrol etme girişimleri olduğunu söyler:

“İngiltere'nin (Allah göstermesin) Devlet-i Aliyye'yi tevaifi müluk (küçük küçük devletler) şekline koymaya çalıştığı açıktır. Mesela Arnavutları Arnavutluk, Ermenilerin bulundukları yerlerde Ermenistan ve bütün Arapların oturdukları yerlerde Arap devletleri, aynı zamanda Türklerin oturdukları yerlerde de Türkistan tabiriyle otonomi değil, anatomi yapmaktan ibarettir. Ve bu sırada halifeliği İstanbul'dan Arabistan'daki Cidde veya Mısır gibi bir yere kaldırarak halifeliği kendi himayesinde bir alet yapıp bütün Müslümanlara istediği gibi tasarruf etmektir” (Hocaoğlu, 1989:126).

İngilizlerin bu girişimleri Osmanlı'da da yankı bulmuş ve Osmanlı hilafetinin meşruiyetine dair çalışmalarda bulunmuşlardır. Aynı dönemde halifeliğini ilan eden Fas Sultanına da gönderilen mektupta kullanılan ifadeler, Osmanlı'nın hilafet makamına verdiği önemi göstermektedir. Bu maksatla İstanbul'da, Londra'da ve Kahire'de Osmanlı hilafetinin propagandasını yapan gazeteler çıkarılmış ve çeşitli hilafet risaleleri hazırlatılarak İslam merkezlerine gönderilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2023b).

Hac vazifesi, İttihad-ı İslam fikrinin gerçeğe dönüşebilmesi için halifelik makamı kadar önemlidir. Her yıl dünyanın dört bir yanından Müslümanlar bu vazifelerini gerçekleştirebilmek için Mekke ve Medine şehirlerini ziyaret ederken, bu bölgede farklı etnisitelerden gelen birçok Müslüman arasında etkileşim yaşanır. Dönem itibarıyla Mekke ve Medine'nin bulunduğu Hicaz bölgesi Osmanlı yönetimi

altındadır. İttihad-ı İslam fikirlerinin yaygınlık kazanabilmesi adına önemli bir fırsat olan bu durumdan Osmanlı da yararlanmıştır. Osmanlı yetkilileri, vazifelerini yapmak üzere bölgeye gelen din adamlarıyla iletişime geçerek kendi ülkelerine döndüklerinde Cuma hutbesinin Halife adına yapılması yönünde ikna çabasına girişmiştir. Ayrıca Esad Efendi'nin yazmış olduğu “İttihad-ı İslam” adlı risale çoğaltılarak bölgeye gelen hacı adaylarına dağıtılmıştır (Davison, 1963:277).

II. Abdülhamit çeşitli İslam merkezlerine İttihad-ı İslam düşüncesinde olan şebkenderler³ göndermiştir. Böylece İttihad-ı İslam fikrinin Müslümanlar arasında yayılması ve onların nezdinde öncelik kazanmasını amaçlamıştır. Vazifeli oldukları görev yerlerine giden şebkenderler öncelikle bölgenin ekonomisine, demografisine ve siyasi atmosferine göre raporlar hazırlamış ve İttihad-ı İslam fikrine bu bölgelerde yaygınlık kazandırabilmek için çeşitli politikalar tavsiye etmiştir. Osmanlı hükümeti her ne kadar şebkenderleri Batılı devletlerin dikkatlerini çekmemeleri üzerine uyardıysa da bu her zaman mümkün olamamış ve örneğin Hindistan şebkenderi Hüseyin Kamil Bey burada persona non grata⁴ ilan edilmiştir.

Avrupalı devletler Osmanlı'da yükselen İttihad-ı İslam düşüncesine karşı kayıtsız kalmamıştır. Özellikle Müslüman nüfus barındıran sömürge topraklarına sahip olan Avrupalı güçler Osmanlı hilafeti etrafında oluşacak bir İslam birliğinin kendi yönetimi altında yaşayan Müslümanlara tesir edeceğinden endişe etmiştir. Osmanlı ise bu rahatsızlıkları göz ardı edememiş ve zaman zaman Batılı muhataplarını teskin edecek eylemlerde bulunmak zorunda kalmıştır. Basiret gazetesinde 1892 yılında çıkarmış olduğu bir nüshada Osmanlı'nın kendisinden yardım istemiş olan Açeli Müslümanlara yardım için savaş gemilerini gönderdiğine dair çıkan haber ve arkasından cereyan eden olaylar bu hususta güzel bir örnek teşkil edecektir. Haber daha sonra Reuters ajansı üzerinden bütün dünyaya servis edilmiş ve ardından Hollanda İstanbul hükümetini uarmıştır. Bunun üzerine Osmanlı haberi yalanlamak durumunda kalmış ve gazeteyi 5 günlüğüne kapatmıştır. Avrupalı devletler yeri geldiğinde Osmanlı hilafetinin diğer Müslümanlar üzerindeki tesirinden faydalanma amacı da gütmüştür. Örneğin İngiltere, ciddi bir Müslüman nüfusu barındıran Rus

³ Konsolos.

⁴ İstenmeyen adam.

Çarlığına karşı Osmanlı hilafetini kullanma girişimlerinde bulunmuştur (İslam Ansiklopedisi, 2023b).

İttihad-ı İslam'ın bir başka boyutu da İslam tarihinin en büyük bölünmelerinden biri olarak kabul edilen Sünni – Şii ayrışmasının bitirilmesi idi. Daha eski tarihlerde bu bölünmenin giderilmesine yönelik girişimler yapılmaya çalışılsa da o döneme kadar başarılı olunamamıştı. Örneğin 1736-1747 yılları arasında İran'da hüküm süren Nadir Şah'ın girişimleriyle iki mezhebin alimleri bir araya getirilmiş ve temel konular da dahil olmak üzere münazara yapmışlardı. Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı devletinin özellikle hilafet kendisine geçtiği yıllardan itibaren Sünni Müslümanların hamiliğini, aynı zaman diliminde İran Şahlarının da Şii Müslümanların hamiliğini yapmaktadır. Dolayısıyla dönem itibarıyla iki mezhep arasındaki ayrışmalar ve birleşmeler de bu iki devletin diplomatik hareketlerinden etkilenmekteydi.

1870 yılına kadar Rusya tehdidine karşı onun rakibi olan İngiltere ile kurduğu ilişkilere dayanan Osmanlı'da, bu dönemden itibaren İngiltere'nin Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne karşı takındığı tavırdan dolayı diplomatik bir arayış başlamıştır. Balkan milletlerinin ayrılıkçılık hareketlerinde Osmanlı'nın karşısında yer alan İngiltere çok geçmeden Mısır'ı ve Kıbrıs'ı da işgal etmiştir. İki büyük güç arasında köşeye sıkışan Osmanlı bir yandan İttihad-ı İslam politikalarını uygulamaya koyarak içinde bulunduğu durumdan bir çıkış yolu ararken, öte yandan bu iki güce karşı birlikte hareket edebileceği müttefik arayışına da girmiştir. Aynı dönemde İran coğrafyası Ruslar tarafından kuzeyden, İngilizler tarafından ise güneyden ve doğudan sıkıştırılmaya başlamıştı. İran'da yeni hüküm sürmeye başlayan Kaçar Hanedanı da bu iki büyük tehdit karşısında kendi pozisyonunu sağlama almak için çeşitli diplomatik manevralara ihtiyaç duymaktaydı (Kılıç, 2014; s. 319-336). İki devlet arasındaki tek benzerlik ortak düşmanlar da değildi. Her iki devlet de Avrupa'nın teknolojik ilerlemesi karşısında askeri ve ekonomik olarak kırılgan bir yapıya sahipti ve yine her iki devletin içinde de buna dair çözüm önerileri geliştirilmekteydi. Bu çözüm önerileri öncelikle içeride modernleşme ve reform hareketleri dışarıda ise büyük güçler arasında denge politikası gütmek şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim yaşanan olaylar neticesinde denge politikasının işlevi tartışılır hale gelmişti. Dolayısıyla geçmişte uzun yıllar birbirleriyle rekabet halinde

olan bu iki devletin ortak düşmanları karşısında birbirlerine yakınlaşmaları kaçınılmazdı. Bu hususta ilk girişim Osmanlı'dan gelmiştir. 93 Harbinin ardından II. Abdülhamit, Fahri Beyi Tahran'a elçi olarak göndermiş ve iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme görevi vermiştir. Fahri Bey de iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için birçok girişimde bulunmuş ve ortaya çıkan fırsatları iyi değerlendirmiştir (Eraslan, 1991:226). Özellikle Fahri Beyin Ramazan ayında İran devlet erkanına verdiği iftar davetleri iki ülke arasındaki ilişkilere İttihad-ı İslam söylemlerinin hakim olmasını sağlamıştır. Osmanlı – İran ilişkileri karşılıklı jestlerle bu minvalde gelişmeye başlasa da, reel politik olarak tam anlamıyla bir ittifak söz konusu olamamıştır (Aslan, 2022:34-36).

II. Abdülhamit döneminde uygulanan İttihad-ı İslam politikaları, onun tahttan indirilmesini takip eden süreçte iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri ihtiyaç duydukça benzer politikalar takip etmeye devam etmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında hilafetin sembolik gücünden faydalanılmaya çalışılmıştır. Yine I. Dünya Savaşında Cihad-ı Ekber ilan edilerek İslam dünyasından destek beklenmiştir. Halifeliğin kaldırılmasından (1924) sonra İttihad-ı İslam politikaları artık devletin gündeminin bir parçası olmamıştır.

4.3. Türkçülük

Batı Avrupa'da ortaya çıkıp dünyanın diğer bölgelerine doğru yayılan ve etnisiteleri tesirine alan milliyetçilik akımlarının Osmanlı devleti çok uluslu imparatorlukları çözüm arayışına itmesinin ardından Osmanlı bürokrasisi ve münevverleri arasında yaygınlık kazanan bir başka fikri akım da Türkçülük olmuştur. Türkçülük de tıpkı İslamcılık gibi ilk olarak Osmanlı sınırları içerisinde ortaya çıkmamıştır. Türkçülük fikirlerinin ilk olarak ortaya çıkıp yayıldığı saha, Kırım, Kafkasya, Tataristan gibi bölgelerdir. Türkçülük fikirlerinin ilk olarak bu bölgelerde çıkmasının temel sebebi milliyetçiliğin yayıldığı batıya yakın olmalarıyla açıklanabilir. Her ne kadar Osmanlı Türkleri de batıya coğrafi olarak yakın bulunsa da onları diğer topluluklardan ayıran temel şartlar vardır. Bu şartlardan ilki, Osmanlı Türklerinin yaşadığı siyasi tecrübelerdir. Daha önce bahsedildiği gibi Osmanlı devletinin çok uluslu yapısı onun etnisiteye dayalı milliyetçiliklerin karşısında konumlanmasını gerektirmekteydi. Daha açık bir ifadeyle Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan diğer etnisitelerin de dahil

olacağı bir kurguda millet inşasına girişilmesi toprak kayıplarının yaşanmaması ve devletin bekası için daha öncelikli bir konumdaydı. Nitekim Türkçülük fikrinin ortaya çıktığı Kırım, Kafkasya gibi bölgeler Rus işgali altındaydı. Rus Çarlığının da dönem itibarıyla dış politikasının ana eksenini Panslavizm düşüncesi tesis etmekteydi. Dolayısıyla işgal altında yaşayan Türk topluluklarında Panslavizm ve Rus işgaline bir reaksiyon olarak (Ölçekçi, 2018:76) İslam'ın modernleşmesine ve ulus-devlet kavramına dayanan milliyetçilik ile Panturanizm düşüncelerinin Osmanlı Türklerinden daha önce yayılması doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Taş, Göksüçukur, 2019:482).

Osmanlı'daki Türkçülük fikrinin esin kaynağı, Kırım, Kafkasya gibi coğrafyalarda yetişmiş aydınlardır. Bunlardan ilk bahsedilecek olan İsmail Gaspıralı'dır. Aslen Kırım Tatarı olan Gaspıralı gençlik yıllarında Moskova, İstanbul gibi yerlere eğitim alma maksadıyla gitmiştir. İstanbul'da bulunduğu dönemde Namık Kemal, Şinasi gibi Osmanlı aydınları ile tanışmış ve onlardan etkilenmiştir. Ardından döndüğü Kırım'da Türkçe bir gazete çıkarmaya çabalarına girişmiş ve karşısına çıkarılan engellere rağmen maksadına ulaşmıştır. Gaspıralı, Türklerin farklı adlarla anılmasının (Tatar, Azeri, Kazak, Türkmen vs.) Türk milletini parçalama girişimi olarak değerlendirmiştir. Bölünüp parçalanmanın ardından ise Türk milletinin tarih sahnesinden silineceği görüşüne sahiptir. Bu vaziyetin önüne geçmek için ise Türk milletinin tekrar bir araya gelmesini savunmuş ve ilk olarak Türkler arasında dilde bir birlik olmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Gaspıralı edebi dilde birliğin sağlanabilmesi adına çeşitli çalışmalar yapmıştır. Ona göre ortak edebi dilin Osmanlı Türkçesi olması gerekliydi. Ancak Osmanlı Türkçesinin içerisindeki Arapça ve Farsça kelimeler bu dilin diğer Türk diyarlarında anlaşılmasının güçleşmesine yol açmaktaydı. Bunun üzerine Gaspıralı, Osmanlı Türkçesinden Arapça ve Farsça kelimelerin atılması, Türkistan lehçelerinden bazı ifadelerin eklenmesi ve bu lehçelerdeki bazı kelimelerin Osmanlı Türkçesine uyarlanması yoluyla bütün Türk diyarlarında anlaşılabilir bir edebi dil inşa etmiştir. Gaspıralı, Rus yönetimi altında yaşayan Türk topluluklarının mahalli dillerde eser vermesinin karşısında yer aldığı gibi, Anadolu Türklerinin de dillerinde sadeleşmeye gitmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre herkes tarafından anlaşılabilir bir dilde sağlanacak birlik, siyasi bir birliğin zeminini hazırlayacaktır (Toker, 2004:31-45).

Osmanlı aydınlarını etkileyen bir diğer önemli Türkçü düşünür ise Hüseyinzade Ali'dir. İlk eğitimini Tiflis'te aldıktan sonra üniversite eğitimi için St. Petersburg'a gitmiştir. Burada diğer Türk asıllı öğrencilerle tanışmıştır. Panslavizm akımının da tesiriyle Türklük çerçevesinde bir milli kimlik ve Panturanizm fikirlerini sahiplenmesi de bu döneme rastlamaktadır. Ayrıca Türkiye'ye yönelik ilgisi de bu fikirlerin etkisiyle artmıştır. Hüseyinzade Ali Türkiye'yi yalnızca Osmanlı Türklerinin değil bütün Türklerin anavatanı olarak da görmüştür. Türkiye'ye yönelik artan ilgisiyle birlikte önemli bir karar alarak Rusya'daki eğitimini bitirdikten sonra, İstanbul'a gelmiş ve Askeri Tıbbiye'de eğitime başlamıştır. Hüseyinzade Ali Türkiye'ye gelme sebebini arkadaşı Abdullah Cevdet'e "Ben Türküm, Müslümanım; Türkiye bir Türk ve Müslüman hükûmetidir. Bu hissiyatla Türkiye her diğer vatandan ziyade vatanımdır. Bu vatandaşları, bu vatani tanımalıyım" (Bayat, 1992:18) sözleriyle açıklamıştır. Askeri Tıbbiyedeki eğitimi sırasında başladığı yazı hayatına mezuniyetinden sonra doktorluk mesleği ile birlikte devam etmiştir. İstanbul'daki çalışmaları esnasında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bağ kurmuştur. Daha sonra Bakü'ye Turancı görüşleri yaymak maksadıyla gitmiş ancak burada Osmanlı casusu olmakla suçlanınca İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Türkçülük düşüncesinin en önemli isimlerinden biri Ziya Gökalp, İstanbul'a geldiği ilk zamanlarda onunla tanışmış ve kendisinden etkilenmiştir. Ziya Gökalp'ın, "Yalvaç" olarak gördüğü Hüseyinzade Ali'nin (Ölçekçi, 2018:76) "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak" adlı eseri Türkçülük düşüncesinin önemli bir mihenk taşıdır. Onun bu eserini daha sonra Ziya Gökalp "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak" olarak genişletecek, sistematize edecek ve Türkçülük düşüncesinin ana eserlerinden biri haline getirecektir. Yine Ziya Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları" adlı eseri de Hüseyinzade Ali'nin "Türkler Kimdir, Kimlerden İbaretir" adlı eserinden esinlenilerek yazılmıştır (Hekimoğlu, 2018:769-772).

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar çeşitli aydınlar tarafından zaman zaman dile getirilmiş olsa da Türkçülük bu dönemden sonra Osmanlı aydınları açısından daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Daha önce denenmiş olan Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinin başarılı olamamasının ardından Türkçülük bu dönemden sonra devlet politikalarının merkezine yerleşmiştir (Sarıay, 1994:2). Gelgelelim Türkçülük düşüncesi İslamcılık düşüncesiyle ortak entelijansiye zemininden beslenmiştir.

Dolayısıyla bu iki görüş arasında, Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserinde yapacağı ayrıma kadar belli bir oranda paralellik olmuştur.

Osmanlı'da Türkçülük düşüncesinin en etkili isimlerinden birisi Yusuf Akçura'dır. Akçura her ne kadar aslen Kazan Tatarlarından olsa da gençliğinin ve eğitim hayatının önemli bir parçasını Osmanlı sınırları içerisinde geçirmiştir. Erken yaşlarda babasını kaybeden Akçura, mali durumları nedeniyle ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Ancak onda milli bilincin uyanması da yukarıda bahsedilmiş olan Türkçü düşünürler gibi Rusya'nın yönetimi altında yaşayan Türklerin içinde bulundukları vaziyeti müşahade etmesiyle başlamıştır. İstanbul'da Harbiye Mektebini bitirdikten kısa bir süre sonra Jön Türklerle ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Tutuklanan diğer isimlerle birlikte Fizan'a sürülmek üzere yola çıkarılmış ancak Trablusgarp'tan öteye gidemeyerek burada hapsedilmişlerdir. Jön Türklerin, II. Abdülhamit ile yaptığı bir antlaşma sayesinde burada daha özgür hareket edebilme imkânı bulmuştur. Eğitimini sürdürmek maksadıyla önce Tunus'a oradan da Paris'e geçen Akçura burada Jön Türkler Cemiyetinin önemli isimleriyle bir araya gelmiştir. Paris'teki eğitimini tamamlamasının ardından, Kazan'a akrabalarının yanına gitmiş ve Türkçülük düşüncesinin en önemli yapıtlarından biri olan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserini burada tamamlamıştır.

Türk milliyetçiliğinin en temel eserlerinden biri olarak kabul edilen "Üç Tarz-ı Siyaset" aynı zamanda Akçura'nın Türkçülük anlayışının en net tezahürü olarak karşımıza çıkar. Eserde Osmanlı'yı kurtaracağı düşünülen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerini olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte mukayese edilmiştir. Bu düşüncelerden ilki olan Osmanlıcılık, devletin siyasi sınırlarını koruyabilmesinin yegâne yoludur. Ancak artık Osmanlı'nın bu sınırları muhafaza etmesi mümkün gözükmemektedir (Akçura, 1976:27). Ayrıca Osmanlıcılık siyaseti ile güdülen farklı etnisitelerden ve dinlerden oluşan toplulukların tek bir kimlik potasında eritilmesi de oldukça güçtür. Çünkü bu topluluklar barındırdıkları kültürel, dini ve dil temelli farklılıkların yanı sıra, tarih içerisinde birbirleriyle mücadele etmiştir. Zaten halihazırda yayılmış olan milliyetçilik ve ulus-devlet düşünceleri bu unsurları tesiri altına almış ve onlar da milli bilincin uyanmasına vesile olmuştur. Osmanlıcılık doğrultusunda yapılan politikalar da müspet bir netice verememiş ve bu uyanışın ivmesini azaltamamıştır (Akçura, 1976:28-31).

Osmanlıcılık politikasının neden başarılı olmadığını ve olamayacağından bahsettikten sonra Akçura İslamcılık politikası üzerine yoğunlaşmıştır. Akçura'ya göre İslam dini Müslüman toplulukları birbirlerine bağlama hususunda oldukça etkili bir araçtı. Ancak İslamcılık politikasının da defoları mevcuttu. İslam dini en temelde takipçilerinin etnisitelerini ve milliyetlerini önemsizleştiriyordu. Diğer yandan, daha İslam dininin en başından itibaren Arap ve İran etnisiteleri temelinde ikiye bölünmüş ve Sünnilik ile Şiilik gibi mezhep temelli ayrılıklar yaşanmıştı. Bu ayrılıklar Panislamizm için engel teşkil ediyordu. Bunların yanı sıra, Avrupalı devletlerin tepkisini çekmeden İttihad-ı İslam politikası gütmek imkansızla yakındı. Çünkü birçok Batılı gücün sömürgelerinde Müslüman topluluklar bulunuyordu ve bu durumdan ötürü Avrupalılar İttihad-ı İslam politikalarına tepki veriyordu (Akçura, 1976:31-33).

Akçura'ya göre Türkçülük siyaseti, Osmanlı açısından takip edilebilecek en iyi siyasetti. Çünkü Türkler Asya'nın önemli bir kısmıyla beraber Avrupa'nın doğusunda ciddi bir nüfus teşkil ediyordu. Türklerin dilleri, yaşayışları, kültürleri, gelenekleri, ırkları ve hatta büyük bir kısmının dinleri de aynıydı. Akçura, Türklerin birleşmesiyle oluşacak siyasi birliğin de Osmanlı öncülüğünde oluşacağını öne sürmüştür. Böylelikle Osmanlı kaybettiği prestijini, insan gücünü ve ekonomisini bu birlik yoluyla yeniden kazanmış olacaktı. Gelgelelim Türklerin birleşmesi düşüncesi öyle hemen olabilecek bir şey değildi. Türkler arasında bu yönde bir heyecan, irade, hazırlık, maddi veya manevi güç henüz yoktu. Daha önce ifade edildiği gibi İslam dininin birleştirici gücünün farkında olan Akçura, Türklerin büyük bir kısmının Müslüman olduğu da göz önünde bulundurulduğunda dinin bu hususta önemli bir rol oynayacağını düşünmüştür. Bunun için İslam dini içinden milliyetçilikler çıkmasına müsaade edecek şekilde dönüşüme uğramalıdır. Uğradığı dönüşüm yalnızca milliyetçiliklerin kaderini değil, katacağı dinamizmle İslam dininin kaderini de olumlu yönde etkileyecektir. Bütün bunların yanında tek başına İslamcılık siyasetinin takip edilmesinin Avrupa'da yaratacağı tepkiye nazaran Türkçülük siyasetinin takip edilmesinin de daha kolay olacağı da aşıkardır. Çünkü Avrupalı güçlerden yalnızca Rus Çarlığının sınırları içinde Müslüman Türkler yaşamaktaydı. Akçura'ya göre bu yönüyle Türkçülük, sağlayacağı katkı itibariyle İslamcılık ile eşit nispette değerlendirilebilecekken, uygulanmasında karşılaşılabilecek diplomatik hadiseler itibariyle daha avantajlıdır (Akçura, 1976:33-35).

Akçura Türkçülüğü üç evreye ayırarak inceler. Buna göre ilk evre Türkçülüğün ilk filizlerinin yeşermeye başladığı, dil ve edebiyat alanlarındaki çalışmaların yoğun olduğu 1865 ve 1870 yılları arasındaki dönemdir. Ahmet Vefik Paşa, Ziya Paşa, Mustafa Celaleddin Paşa ve Şinasi bu dönemin Türkçülük açısından önemli isimleridir (Akçura, 2006:16-17). Türkçülüğün ikinci evresini ise, 1876 ile 1880 yılları arasına olarak ele alır. Bu dönemde dil ile ilgili çalışmaların yanında siyasi, eğitim ve tarih gibi alanlarda da Türkçülük çerçevesinde çalışmalar yapılmıştır (Akçura, 1981:40-41). Türkçülüğün üçüncü evresi 1897 ile 1900 yılları arasına tarihlenmiştir. Akçura bu dönemde istibdat yönetimi tarafından dil ve tarih çalışmalarının yasaklandığını ifade eder (Akçura, 1981:82-99). Akçura bu evrelerin haricinde son evre olarak siyasi Türkçülük evresinden bahseder ve Hüseyinzade Ali, Tunalı Hilmi gibi isimlerle beraber kendisinin de bu evreye ait olduğunu öne sürer. Bu dönemde Türkçülük fikrine dair siyasi anlamda yapılan çalışmalar yapılmıştır (Akçura, 1981:134).

Akçura'nın Türkçülük düşüncesi Kurtuluş Savaşı başlamadan önce farklı bir yönde gelişmiştir. Yusuf Akçura Türkçülüğü, Demokratik Türkçülük ve Emperyalist Türkçülük olarak ikiye ayırırken, Emperyalist Türkçülüğü yayılmacı ve pragmatist yönüyle eleştirmiştir. Ona göre bu tipteki Türkçülük, Avrupa Nasyonalizminin Türkiye'deki bir tezahürüdür. Demokratik Türkçülük ise her milletin kendi topraklarında özgürce devlet kurmasını bir hak olarak gören ve Türklerin ancak kendi milletlerini idare edecek gücü kaldığını ifade eden bir Türkçülük anlayışıdır. Akçura kendisinin de en başından beri Demokratik Türkçülük taraftarı olduğunu öne sürer (Akçura, 2006:7-9).

Akçura'nın Türkçülük düşüncesine dair bahsedilecek son husus da onun milli iktisat anlayışıdır. Akçura Türk milletinin ayağa kalkmasının yolunun ancak güçlü bir ekonomi temelinde olacağını ifade eder. Türklerin ekonomik olarak en büyük probleminin ticaretle uğraşan bir sınıfının olmayışı ve dolayısıyla sermaye birikiminin Türk olmayan unsurların elinde gerçekleşmesi Türkçülük siyaseti için sakıncalıdır. Ona göre bu siyasetin başarılı olabilmesinin yollarından birisi, Türklerin en az Türk olmayanlar kadar ticaretle uğraşması ve onlarla rekabet edebilir olmasında geçmektedir (Akçura, 1999:160-161).

Türkçülük düşüncesinin en önemli isimlerinden bir diğeri Ziya Gökalp'tir. Diyarbakır'da doğan Gökalp, gençliğinde dini eğitimin yanı sıra felsefe dersleri de almıştır. Eğitim hayatı için birkaç kez İstanbul'a gelmiş ancak gerek maddi imkansızlıklar gerekse de istibdat yönetimi döneminde karşılaştığı hukuki yaptırımlardan dolayı Diyarbakır'a dönmek zorunda kalmıştır. Diyarbakır'da geçirdiği dönemde burada "Peyman" gazetesini çıkarmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyetinin bölge müfettişliği görevlerinde de bulunmuştur. 1912 yılında tekrar İstanbul'a giden Gökalp burada Darülfünunda sosyoloji dersleri vermiştir. 1917 yılında "Yeni Mecmua" dergisi çıkarmış, 1918 yılında ise "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak" adındaki ünlü eserini kaleme almıştır. Mütareke yıllarında Malta'ya sürgün edilmiş, sürgün yıllarının ardından yurda dönüp "Küçük Mecmua" dergisini çıkarmıştır.

Gökalp'in düşün dünyası Türkçülük fikri üzerine inşa edilmiştir. Ona göre Türk olmak, Türk ırkına mensup olmak ya da Türk kanı taşımaktan farklıdır. Gökalp'in Türklük anlayışının temelinde Türk gibi hissetmek ve Türkçülük düşüncesi için mücadele etmek yatmaktadır. Bir başka deyişle Türklük doğuştan kazanılan bir durum değil sonradan edinilen bir niteliktir. Parla'ya göre Gökalp'in Türkçülüğü kültürel bir Türkçülüktür (1989:43). Aynı zamanda Anadolu'da yaşayıp etnik olarak Türk olmayan unsurların da bu millet olma sürecine dahil edildiği toprağa dayalı bir milliyetçilik anlayışıdır. Gökalp milliyetçiliği ve ulus – devleti çağın gerekliliği olarak görmüş ve ilk olarak Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesine erişmesinin gerekliliğini dile getirmiştir (Berkes, 1954:383).

Gökalp'in düşünceleri üzerinde Durkheim etkisi gözlemlenebilir. Gökalp Durkheim'den birçok kavramı ödünç almış ve kendi Türkçülük düşüncesiyle yoğurmuştur. Buna göre, Durkheim sosyolojisinin en çok üzerinde durduğu kavram işbölümü ve dayanışmadır. Durkheim'a göre ekonomik gelişmeyle birlikte toplumsal ayrışma ve bireyselleşme artar. Bireyselleşmenin artışıyla birlikte ise toplumsal düzen bozulur. Durkheim bozulan toplumsal düzenin yeniden tesis edilebilmesi için dayanışma kavramının önemini vurgular. İlkel toplumlarda birbirine benzeme üzerine kurulu olan mekanik dayanışma, modern toplumlarda işbölümü üzerine kurulu olan organik dayanışmaya bırakır (Durkheim, 1960) (Durkheim, 1973). Gökalp bu kavramlardan yola çıkar ancak farklı olarak organik dayanışma kavramını

milliyetçilik ile ilişkilendirerek yeniden ele alır. Durkheim'ın kullandığı ortak vicdan kavramını da milli vicdan olarak tekrar değerlendirir. Gökalp'e göre milli vicdan; çıkarıcı, bencil kimselerin toplumsallaşmasını sağlayarak onları millet yapan en üstün mefkuredir (Gökalp, 1976:68).

Gökalp, Durkheim sosyolojisinden iş bölümü kavramını ele alış biçimiyle de farklılaşır. Durkheim'e göre iş bölümü gelişmiş bir toplumda toplumsal dayanışmanın kaynağıdır. Gökalp göre ise toplumsal dayanışma olmaksızın bir toplumun gelişebilmesi mümkün değildir. Buradan hareketle, bir toplumsal dayanışma zemininin oluşturulabilmesi için ortak duygular harekete geçirilmeli ve bu duygulardan milliyetçi yönelimler açığa çıkarılmalıdır. Gökalp milliyetçilik ile artan bireyselleşmenin önüne geçilebileceğini varsayar. Milliyetçi idealin açığa çıkabilmesi için de güçlü bir ekonominin varlığının önemini vurgular (Gökalp, 1982:78-171).

Gökalp'in düşünce dünyasının kaynaklarından bir diğeri de daha önce bahsedildiği gibi Azerbaycanlı ya da Tatar Türkçü düşünürlerdir. Özellikle Hüseyinzade Ali'den etkilenen Gökalp ondan aldığı Türkçülük düşüncesini Durkheim'dan aldığı toplumsal fikirler ile harmanlar. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı eserinde Gökalp, Türkçülüğün daha önceki Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık düşüncelerinin milliyetçilik ekseninde yapılmış bir sentezi olarak değerlendirilmiştir (Heyd, 1950:71). Gökalp meseleyi İttihad-ı İslam ve Osmanlıcılık düşüncelerinin karşısına Türkçülük ve Batılılaşma gibi düşünceler çıkararak tartışmıştır. Batının kültürel değerlerini almadan nasıl Batı medeniyetinin bir parçası olunabileceğini irdelemiş ve bunun yolunun milliyetçilikten geçtiğini ifade etmiştir. Ona göre Türklük meselenin duygusal ve ahlaki boyutlarını, İslam meselenin dini boyutlarını, Batıcılık ise meselenin fenni ve ilmi boyutlarını teşkil etmektedir. Kurduğu bu sacayağı ile Batı toplumunun çekirdeğini oluşturan millet kavramını birleştirmiş ve bir Anadolu toplumundan müteşekkil bir ulus – devletin dini ve kültürel bağlarıyla Batı medeniyetinin kabulüne dayanan bir model geliştirmiştir (Gökalp, 2005).

Gökalp, ırk, kavim ve millet kavramlarını birbirinden farklı olarak ele alıp kullanır. Ona göre ırk insanların cinsine işaret ederken kavim ise insanların geçmişten gelen kan bağına ve akrabalığa dayalı topluluklarına işaret eder. Gökalp bu iki kavram üzerine milliyetçilikler kurulamayacağını ifade ettikten sonra millet kavramını

tanımlar. Gökalp'e göre millet coğrafi bir birliktelikten doğmaz. Çünkü aynı coğrafyayı taşıyan topluluklar din, kültür, kavim gibi millet olmalarına engel oluşturabilecek birçok farklılık barındırabilir. Aynı kavim ya da aynı ırk da millet olmak anlamına gelmez. Ona göre saf bir kavim ya da ırktan bahsedebilmek mümkün değildir. Tarih sahnesindeki birçok kavim ve ırk birbirlerine hem kan bağı açısından hem kültürel açıdan karışmışlardır. Gökalp kavimlerin geçmişte aynı dili konuşan milletler olabileceğini ifade eder. Modern dönemdeki milletlerin de yeniden millet olma özelliği kazanmış kavimlerle ilişkili olabileceğini ifade ederken, artık onların yeni birer millet olduğunu da öne sürer. Çünkü bu milletlerin kavmi nesepleriyle ortak yönleri azalmış, tarihte karşılaştıkları diğer kavimlerden birçok kültürel öğeyi de kendi kültürlerine yerleştirmişlerdir. Millet aynı siyasi sınırlar içerisinde yaşayan kimseler demek de değildir. Çünkü tarih sahnesi her ne kadar ortak bir milli kimlik ortaya koymaya çalışmış olsa da imparatorlukların içerisinde birden fazla ulus çıkarmasına çoktan sahne olmuştur. Son olarak millet, bazı kimselerin keyfiyete dayalı olarak seçip bağlı bulunduğu topluluk da değildir (Gökalp,1973:17-23).

Gökalp'in Türkçülük düşünceleri de millet tanımına ilişkin ortaya koyduğu önermelerle paraleldir. Gökalp bir kimsenin Türk olarak tanımlanabilmesi için onun Türk soyundan gelmesinin gerekmediğini söyler. Zira Türkler, tarihte en fazla karışmış milletlerden biridir. Gökalp'e göre bir kimseye Türk denilebilmesi için, onun Müslüman olması ve Türkçe konuşması yeterlidir. Dolayısıyla Gökalp, Türkçülük düşüncesinin temellerini kültürel milliyetçilik üzerinden atmıştır. Bu ifadeden yola çıkarak, Türk milliyetçiliğinin de siyasi sınırlar üzerine değil kültürel sınırlar üzerine kurulduğu söylenebilir. Türk milletinin ortaya çıkışını ise Meşrutiyetin ilanından sonrasına tarihlendirir. Çünkü meşrutiyetten önce Türk kültürü bastırılmış ve bu konu üzerinde bir bilinç gelişmemiştir. Bu minvalde milletin oluşması için öncelikle bir bilinç ve iradenin varlığından bahsedilmesi gerekmektedir.

Gökalp'in Türkçülük üzerine olan düşünceleri ilerleyen yıllarda Türkçülük ideolojisine ve bu ideolojiye yönelik yapılan çalışmaların birçoğuna zemin teşkil etmiştir. Özellikle Milli Mücadele yıllarında yaptığı çalışmalar ile kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine ve onun resmi ideolojisi olan Kemalizm'e zaman zaman yön

vermiştir. Tezin ilerleyen kısımlarında 1922-1923 yılları arasında çıkarmış olduğu “Küçük Mecmua’da” yer alan yazıların Kemalizm ideolojisinin ön gördüğü Türkçülük düşüncelerinin bağdaştığı noktaları tespit etmek amacıyla Kenneth Burke’ün Dramatik Pentad analizi yapılacaktır.





5. ANALİZ VE BULGULAR

5.1. Yöntem, Amaç ve Kapsam

Tez çalışması kapsamında Ziya Gökalp'in 1922-1923 yılları arasında çıkardığı Küçük Mecmua'da yer alan milliyetçi söylem Kenneth Burke'un geliştirmiş olduğu pentad metoduyla analiz edilmiştir. Bu yönüyle çalışma nitel bir analiz hüviyetindedir. Tezin dördüncü bölümü, araştırmanın konusundan, amacından, kapsamından, öneminden, sınırlarından ve analiz sonucu ortaya konan bulgulardan oluşmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşmasında en etkili enstrümanlardan birisi süreli yayınlardır. Bir milliyetçilik hareketinin geniş çevrelerce benimsenmesi için önce onun doktrinsel altyapısı oluşturulmalı ve ardından bunu gazete, kitap, dergi gibi basılı yayınlar üzerinden kitlelere aktararak ve kitleleri ikna ederek harekete bir taban kazandırılmalıdır. Türk milliyetçiliği hareketi de benzer süreçlerden geçmiştir ve zaman içerisinde dönüşmüştür. Türk milliyetçiliğinin önemli şahsiyetlerinden Ziya Gökalp'in Milli Mücadele yıllarında fikri zeminini ortaya koyan o dönemde yazmış veya basılmasına vesile olmuş olduğu eserlerin içeriği ve bu içerikler üzerinden yapılacak tespitler bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

Araştırmanın amacı, 1922-1923 yılları arasındaki Milli Mücadele döneminde Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin kitleleri etkilemek adına kullandığı enstrümanları tespit etmektir. Tespit yapılırken, Gökalp'in ve arkadaşlarının kullandığı anlatılarda yer alan retorik unsurları incelenmiş ve metinler Burke'un geliştirdiği pentad analizine tabi tutulmuştur. Bu yolla Ziya Gökalp'in mezkûr dönemdeki milliyetçilik düşüncesinin satır araları belirlenmeye çalışılmış ve Kemalizm ideolojisinin milliyetçilik düşüncesiyle bağdaştığı ve ayrıştığı noktalar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın kapsamını ise, 1922-1923 yıllarında çıkarılan Küçük Mecmua'da yer alan yazılar oluşturmaktadır. Araştırmanın sınırlılıklarını belirlemek adına Küçük Mecmua'da çıkan bütün yazılar taranmıştır. Aralarında milliyetçilikle ilişki olduğu belirlenen yazılar üzerinden araştırmanın sınırlılıkları oluşturulmuştur.

Küçük Mecmua günümüze kadar yalnızca edebi yönleriyle akademik çalışmalara zemin teşkil etmiştir. Derginin çıktığı dönem, milliyetçilik düşüncesinin devletin resmi ideolojisinin bir parçası olmasının hemen öncesindedir. Bunun yanı sıra, Milli Mücadele yıllarındaki temel motivasyonlardan birisi de Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu milliyetçilik görüşünün unsurlarından olan vatanperverliktir. Ayrıca çalışmada kullanılan pentad analizi yöntemi de Türk milliyetçiliği üzerine yapılan çalışmalarda daha önce kullanılmamıştır. Bu yönleriyle, tezde yer alan çalışma alanında ilk olma niteliğini taşımaktadır ve literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Araştırmada kullanılacak olan pentad analizi yöntemi, Kenneth Burke tarafından tarafından geliştirilmiştir. Metod, sembolik eylemin arkasında yer alan motivasyonu analiz etmek için kullanılan bir araçtır. Burke'e göre dildeki sözel ve sözel olmayan unsurlar doğası gereği ikna etme amacı taşıırken sosyal işlevleri ve süreçleri yönlendirmede etkin rol oynar. Retorik anlam dilin içine gömülmüştür. Pentad, araştırmacılara, anlatının arkasında yatan motivasyonu belirlemek için analiz etme yolunu sunar (Burke, 1969).

Pentad analizi, araştırmacının bir anlatının arkasında yatan motivasyonu veya gerçeği anlamasına yardımcı olan beş öğeden (act, agent, agency, scene, purpose) oluşur. Act (eylem), anlatıda ne olduğunu ya da birisinin ne yaptığıdır. Agent (aktör), eylemi gerçekleştiren kimsedir. Agency (araç), eylemin nasıl yapıldığı ya da eylemin yapan aktörün kullandığı araçlardır. Scene (sahne), eylemin yapıldığı mekan veya zamandır. Purpose (amaç) ise eylemin neden yapıldığı sorusunun cevabıdır. Pentad analiziyle anlatı en temel öğelerine ayrılır ve karmaşık görünen örüntülerin basitleştirilerek üzerine yorum yapılmasını mümkün kılar.

5.2. Küçük Mecmua (1922-1923)

Türk basın tarihi, II. Mahmut'un emriyle 1 Kasım 1831 tarihinde kurulan Takvîm-i Vekâyi ile başlamış ve yaklaşık iki yüzyıldır süregelmektedir. Türk basın hayatında yer alan gazete ve dergilerin varlığı, süreklilikler değil, kopuşlar arz etmektedir. Başta ekonomik sıkıntılar, sansür ya da okuyucu bulamamak gibi sorunların başı çektiği nedenler sayılabilecek kopuş nedenlerinden birkaçıdır. 1908 yılında getirilen basın özgürlükleri alanda yeniliklerin haricinde niceliksel bir artışı da beraberinde getirmiştir. Milli Mücadele döneminde savaş koşulları nedeniyle basın hayatında bir

hayli geniş çaplı daralmalar gerçekleşmiş, birçok basın organı yayın hayatını zorunlu durdurmak durumunda kalmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuna yakın vakitlerde okuyucusuyla buluşan Küçük Mecmua, döneminin ilgi çeken yayınlarından bir tanesidir. Ziya Gökalp tarafından 1922-1923 yıllarında haftalık fikir, edebiyat ve siyaset dergisi olarak yayımlanmıştır. Diyarbakır'da Diyarbekir Vilayet Matbaası tarafından çıkarılan dergi otuz üç sayılık bir yayın hayatına sahip olmuş, Küçük Mecmua'nın ilk sayısı 5 Haziran 1922'de, son sayısı ise 18 Mart 1923'te okuyucu karşısına çıkmıştır.

Yirmi birinci yüzyıl dergilerinden biçimsel olarak bir hayli farklı olan dergi, küçük bir formda ve on altı sayfalık hacimdedir. İlk sayfasındaki, "Haftada bir çıkar, ilmî, edebi, siyâsî, iktisâdî mecmuadır." sözleriyle yayımlanan derginin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü görevlerini Ziya Gökalp üstlenmektedir. Dönemin resmi dili olan Osmanlıca lisanında yayımlanan dergi, tez çalışmasına konu edilirken Prof. Dr. Şahin FİLİZ'in çeviriyazısıyla Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları tarafından basılmıştır. Çalışma, bu üç ciltlik tıpkıbasım ışığında Küçük Mecmua'yı konu edinmektedir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren yüzyıllık süreç içerisinde derginin pek az asıl nüshası günümüze değin muhafaza edilebilmiştir.

İstanbul'un işgali sonrasında, 1919-1920 yıllarında işgal kuvvetlerince tutuklanarak bir İngiliz sömürgesi olan Malta'ya sürülen 145 Türk devlet adamı, asker, idareci ve aydından birisi de Ziya Gökalp'tir. Gökalp, iki yıllık Malta sürgünü sonrası Diyarbakır'a dönmüş ve aslında Mefkûre adında bir derginin yayımlanmasını hedeflemiş fakat derginin ismi son değişikliklerle birlikte Küçük Mecmua olarak karar kılınmıştır. Dergide en çok yazısına ya da yazı dizilerine rastlanan isim Ziya Gökalp'tir. O'nun birden farklı alanda kaleme aldığı sosyolojik ve felsefi tahlillerinin yanı sıra Türk; medeniyet tarihi, dili ve folkloru hakkında yazıları da derginin sayfalarında yer almaktadır. Derginin ismi kadar yayın periyodu da değişikliğe uğramış bir diğer hususu oluşturur. Dergi ilk olarak haftalık yayımlanması kararlaştırılsa da ilerleyen sayılarda bu yayın periyodu aylık olarak değiştirilecektir. Tüm basın-yayın organlarının yaşadığı dönemin ekonomik sıkıntılarını da unutmamak kaydıyla, Gökalp'in Telif ve Tercüme Encümeni başkanlığına getirilmesi derginin yayın hayatını sona erdiren başat gelişme olarak ifade edilebilir.

Küçük Mecmua, Ziya Gökalp'in dergicilik serüveninin bir durağıdır. Yine Ziya Gökalp'in meydana getirdiği 12 Temmuz 1917 tarihinden haftalık olarak yayımlanmıştır ve İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin maddi desteğini alan Yeni Mecmua'nın yayın hayatını noktalamasının ardından oluşturulan dergi, Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç tarafından çıkarılan ve aralıklarla yayımlanan 9 Ağustos 1941- 9 Haziran 1948 tarihleri arasında toplam olarak 161 sayılık hacme sahip Çınaraltı adlı dergiye de ilham kaynağı olmuştur. Çınaraltı'nın bu ismi almasının sebebi, Ziya Gökalp'in 5 Haziran 1922 tarihli Küçük Mecmua'da yayımlanan ilk makalesinin başlığıdır. “Dilde, Fikirde, İşde Birlik” başlığı dönemin Türkçü yazarlarının bir sloganı haline gelmiştir. Çınaraltı'nda da dil, edebiyat, tarih, sanat, ticaret ve iktisat gibi farklı ilgi alanlarına dair makalelere yer verilmiş; farklı alanlardan yazılar muhteva etse de mevzu bahis dergiler kaynağını milliyetçi düşünceden yani Türkçülükten almaktadır.

Dergide Gökalp dışında en üretken iki isim Ali Nüzhet (Göksel) ve Binbaşı Hâlis Bey'dir. Ali Nüzhet, Diyarbakır'daki sosyo-kültürel faaliyetleri kaleme alırken, Hâlis Bey ise “Kumuk İli” ve “Diyarbakır Âbidelerinden” başlıklı seri makaleleriyle yer almıştır. Çelik, Demir ve (*) imzalarını kullandığı anlaşılan Albay Basri Bey, “Kahramanlık Sayfaları” genel başlığı altında yayımladığı yazılarıyla; Ali Canip (Yöntem) bir, Yahya Saim (Ozanoğlu) üç şiiriyle dergiye katkıda bulunmuştur. İhsan Hâmid (Tigrel), Hâmid Zülfü (Tigrel), Said Nazif (Ozankan), Recep Ferdi (o zamanki Diyarbakır Valisi Hüseyin Mazhar Bey), Mustafa İskender, Reşat Hayrettin, Cahide Vehbi, İbrahim Halil (Tüzün, Diyarbakır Hastahanesi bakteriyologu), Mustafa Şevki (Ekinci), Osman Recai (Ocak), Doktor Gafur Nüzhet ve kızı Nezihe Gafur, Harputlu Fethi, Çubukçuzade Mehmed Sıdkı (Akozan) gibi imzalar yazı ve şiirleriyle dergiye katılmışlardır.

5.3. Küçük Mecmua Dergisinin (5 Haziran 1922 – 18 Mart 1923 – 33 Sayı)

Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji

Bağlamında Analizi

5.3.1. 1'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi

İdeoloji Bağlamında Analizi

5 Haziran 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin ilk sayısı 2 deneme, 3 makale, 1 hikâye, 1 özgeçmiş ve 2 şiirden oluşmaktadır. Buradaki İçtimaiyat temalı “Türklerle Kürtler” başlıklı makale ile “İktisadî Vatanperverlik” başlıklı şiir amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

İlk olarak Ziya Gökalp'in "Türklerle Kürtler" başlıklı makalesi Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmiştir. Burke'nün Pentad Analizi, bir metnin (1) eylem (Action), (2) aktör (Actor), (3) araç (Agency), (4) amaç (Purpose), ve (5) yer (Scene) olmak üzere beş temel unsurunu baz alarak metnin içerdiği ideolojik yapıları ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede söz konusu metnin analizi aşağıdadır:

Act (eylem): Metindeki temel eylem, "Türklerle Kürtler" arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Metinde, Türkler ve Kürtler arasındaki samimiyetin vurgulanması, ortak tarihsel mücadelelerin hatırlatılması ve birlikte yaşama çağrısı gibi kolektif eylemler öne çıkmaktadır.

Agent (aktör): Metindeki temel aktörler, Türkler ve Kürtlerdir. Metinde Türklerin ve Kürtlerin ortak geçmişleri, sadakatleri ve birbirlerini sevmeleri vurgulanmaktadır. Bu aktörler birlikte milliyetçi ideolojinin temel yapıları olarak sunulmaktadır.

Agency (araç): Metinde kullanılan araçlar, milliyetçi ideolojiyi ve vatanseverlik duygusunu pekiştirmeye yöneliktir. Metinde, Türklerle Kürtler arasındaki tarihsel dayanışma, ortak düşmanlara karşı birlikte mücadele etme ve samimiyet gibi unsurlar, milliyetçi ideolojinin temel araçları olarak sunulmaktadır.

Purpose (amaç): Metindeki temel amaç, Türklerle Kürtler arasındaki sevgi ve dayanışmayı vurgulamak, birlikte yaşama çağrısı yapmak ve milliyetçi ideolojiyi güçlendirmektir. Metinde, Türklerin Kürtlerin vefakarlıklarını, sadakatlerini ve

birlikte mücadelelerini hatırlatarak, Türklerin Kürtleri sevmesi ve Kürtlerin Türkleri sevmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Scene (yer): Metindeki temel yer, Türkler ve Kürtler arasındaki tarihî ve coğrafi bağlantıyı temsil etmektedir. Metinde, Anadolu toprakları, Ortadoğu'daki sancaklar ve kazalar gibi yerler vurgulanmaktadır. Bu yerler, Türklerin ve Kürtlerin aynı topraklarda yaşadığı, birbirleriyle etkileşimde bulunduğu ve ortak bir geçmişi paylaştığı anlamını taşımaktadır.

Bu analizde, Ziya Gökalp'in metninde milliyetçi ideolojinin etkileri ve vurguları görülmektedir. Metin, Türkler ve Kürtler arasında birlik, sadakat ve sevgi temalarını işleyerek milliyetçi ideolojiyi pekiştirme amacı gütmektedir. Bu analiz, metnin içeriğindeki milliyetçi yaklaşımı göstermeye çalışırken, dikkatli ve dengeli bir değerlendirme yapma prensibine dayanmaktadır.

Derginin ilk sayısında ayrıca Ziya Gökalp'in " İktisadi Vatanperverlik" başlıklı şiiri Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmiştir.

“İktisadi Vatanperverlik
Çok güzeldir yurdumuzun ipeği
Biliyoruz dokumayı, örmeyi
Yaptığımız kumaşlarda görünür
Bu vatanın bin bir çeşit çiçeği
Ecnebiden almayalım çürük mali
Giymeyelim ne kireb ne jarseyi
Yaptıralım bütün yerli mantinden
Çarşaf, bluz, etekliği, gömleği
Bu toprakta kalsın helal paramız
Kıymet bulsun elimizin emeği”

Bu şiir Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemini kullanarak milliyetçi ideoloji bağlamında şöyle analiz edilebilir:

Act (eylem): Şiirdeki temel eylem, ekonomik millilik duruşudur. Şair, bu vatana ait olmanın ve ülkenin iktisadına destek olmanın önemini vurgulamaktadır. Şair, yerli üretimi teşvik ederek ve yerli malı kullanarak iktisadi bağımsızlığı savunmaktadır.

Agent (aktör): Aktörler şiirde açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da üreten Türk vatandaşlarını kapsadığını söyleyebiliriz. Şair, yerli üreticileri ve tüketicileri vurgulayarak milli bilinci yükseltmek istemektedir.

Scene (yer): Şiirin sahnesi, Türkiye veya Türk topraklarıdır. Şair, bu topraklarda yaşayan insanların ulusal değerleri ve iktisadi bağımsızlığı korumasını vurgulamaktadır.

Agency (araç): Şiirdeki araç, yerli üretimin teşvik edilmesi ve yerli malı kullanılmasıdır. Şair, insanların yabancı menşeli mallar almak yerine yerli üretimi desteklemesi çağrısında bulunmaktadır.

Purpose (amaç): Şairin amacı, milliyetçi bir ideolojiyi teşvik etmektir. Şiirdeki vurgu, yerli üretimi ve yerli malı kullanımını destekleyerek ülkenin ekonomik gücünü artırmak ve milli değerlere sahip çıkmaktır.

Sonuç olarak, bu şiir ekonomik millilik hususunu milliyetçi bir ideoloji bağlamında ele almaktadır. Şiirde en baskın retorik ögesi purpose (amaç) olarak öne çıkmaktadır. Şair, yerli üretimi desteklemeyi ve yerli malı kullanılması gerekliliğinin üzerinde durarak ülkenin iktisadi bağımsızlığını ve ulusal değerlerini koruma çağrısında bulunmaktadır.

5.3.2. 2'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

12 Haziran 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 2'inci sayısı 1 makale, 1 biyografi, 2 anı 1 şiirden oluşmaktadır. Burada Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “İlme Doğru” başlıklı makale ile Çelik rumuzlu yazar tarafından yazılan “Kahramanlık Sahifesi” başlıklı anı türündeki yazı amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

İlk olarak Ziya Gökalp'in “İlme Doğru” makalesi Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında ele alınmıştır. Buna göre:

Act (eylem): Metindeki temel aksiyon, "ilme doğru gitmek" olarak belirtilmiştir. “İlme doğru gitmek”, bireylerin ve milletlerin ilme yönelmelerini ve pozitif bilimlere dayalı bir düşünce tarzıyla hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Bu eylem, asri

milletlerin medeni milletler arasında yerlerini alabilmek için gereken şartlardan biridir.

Agent (aktör): Anlatıda belirtilen aktör, asri milletler ve ilim ile düşünen milletlerdir. Avrupa ve Amerika'nın bu konuda örnek olarak verildiği anlatıda, ilim ile düşünen milletlerin diğer milletlerden daha ileri seviyede olduğu vurgulanmaktadır.

Agency (araç): Metinde vurgulanan ana araç, "müspet ilimlerdir". Müspet ilimler, neden-sonuç ilişkilerini göstererek olayların sebeplerini ve sonuçlarını anlamamızı sağlar. Ayrıca müspet ilimler, ortak fikirler oluşturarak bireyleri birleştirir ve doğru ile yanlış olanın ayırt edilmesine yardımcı olur.

Scene (yer, zaman): Anlatıda yer, dünya milletleri sahnesidir. Zaman ise metnin yazıldığı çağı döneme tekabül etmektedir.

Purpose (amaç): Anlatıda yer alan amaç, asri milletlerin medeni milletlerin düşünce tarzlarına sahip olmaları gerektiğidir. Bu amaç, ilim, felsefe, sanat, ahlak, siyaset ve iktisat gibi alanlarda akılcı düşüncenin tesis edilmesiyle milletin ilerlemesini sağlamaktır.

Bu analizde, metinde milliyetçi bir ideolojinin öne çıktığı ve müspet ilimlerin gelişim ve ilerleme için önemli bir rol oynadığına işaret edildiği görülmektedir. Pozitif bilimler, milletlerin diğer milletlerle rekabet edebilmesi ve onların önlerine geçebilmesi için gereklidir. Ayrıca metinde, ilim ve pozitif bilimlere dayalı düşünce tarzının toplumun birleşmesini sağladığı, iyi ile kötüyü ayırt ettiği ve hedeflere ulaşmak için araçlar sunduğu vurgulanmaktadır. Anlatıda baskın retorik unsur olarak araçlar öne çıkmaktadır. Bu yönüyle metin, Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin Batılılaşmaya ilişkin tavrını yansıtmaktadır.

İkinci olarak "Kahramanlık Sahifesi" başlıklı hikâye analiz edilmiştir. Buna göre:

Act (eylem): Anlatıdaki eylemler askerlik yapma, seferberlik, savaşa katılma, düşmana karşı savaşma ve intikam alma gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bu eylemler, milliyetçi düşünce bağlamında vatanperverlik, vatan savunması ve kahramanlık gibi değerlere işaret etmektedir.

Agent (aktör): Metindeki ana aktörlerden biri Yüzbaşı Muzaffer Bey'dir. O, temiz bir Türk terbiyesine sahip, askerlik hayatında başarılı, sevilen ve saygı duyulan bir

kişidir. Diğer aktörler arasında Türk askerleri, düşman İngilizler ve aile fertleri yer almaktadır.

Agency (araç): Anlatıda, askeri vazifeleri yerine getirmek, savaşmak, önderlik etmek gibi araçlar vurgulanmaktadır. Bu araçlar, orduya katılma, disiplin, korkusuzluk, stratejik düşünme ve askeri hüner gibi nitelikleri içermektedir. Ayrıca anlatıda, mektuplaşma yoluyla duygusal birlikteliklerin sürdürülmesi de bir araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Scene (mekan): Anlatı genellikle savaş ve askeri çatışma ortamında geçmektedir. Balkan Harbi, Irak'ın müdafaası ve çeşitli muharebeler gibi sahneler metinde öne çıkmaktadır. Ayrıca, ailenin temiz bir Türk terbiyesine sahip olduğu vurgusuyla birlikte aile ve ev ortamı da önemli bir rol oynamaktadır.

Purpose (amaç): Anlatıdaki ana amaçlar arasında vatani savunmak, zafer kazanmak, düşmana karşı direnmek ve hürriyet elde etmek yer almaktadır. Milliyetçi düşünce bağlamında, vatanperverlik, kahramanlık ve milli birliğin korunması gibi amaçlar önemli bir rol oynamaktadır.

Yapılan analiz, anlatıdaki milliyetçi düşünce bağlamında, vatanperverlik, kahramanlık, vatan müdafaası, bağımsızlık ve milli birlik gibi değerlerin vurgulandığını göstermektedir. Metin, askeri eylemler, askeri yetenekler, duygusal bağlar ve aile değerleri gibi unsurları kullanarak milliyetçi bir anlatı oluşturmaktadır.

5.3.3. 3'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

19 Haziran 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 3'üncü sayısı 1 makale, 1 anı ve 1 piyesten oluşmaktadır. Burada Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Dehaya Doğru” başlıklı makale amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir. Buna göre:

Act (eylem): Anlatıdaki eylemler, milli hars, sanat ve deha konularında görülmektedir. Gökalp, milli sanatın ve harsın önemini vurgularken, halkın özgün güzelliklerini ve milli dehayı öne çıkarmaktadır.

Agent (aktör): Metindeki aktörler, Türk halkı ve sanatkarları olarak belirlenebilir. Türk halkı, milli harsın ve sanatın kaynağı olarak görülürken, sanatkarlar da milli güzellikleri ve dehayı temsil eden kimseler olarak tanımlanmaktadır.

Agency (araç): Anlatıdaki araçlar; milli sanatın, edebiyatın, müziğin, mimarinin, hat sanatının, çiniciliğin ve diğer milli sanat dallarının kullanımını barındırmaktadır. Bu araçlar, milli harsın ifadesi ve milli dehanın ortaya çıkması için kullanılır.

Scene (yer, zaman): Anlatıda mekan Türk milletinin üzerinde yaşadığı topraklardır. Anlatıdaki zaman ise yazının neşredildiği ana tekabül etmektedir.

Purpose (amaç): Metindeki amaçlar, milli sanatın ve harsın geliştirilmesi, milli dehanın ortaya çıkarılması ve milli güzelliklerin ifade edilmesidir. Gökalp, milli sanatın ve harsın önemini vurgulayarak, halkın milli değerlerine bağlılığının ve aidiyet hissinin güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

Bu analiz, metnin milliyetçi düşünce bağlamında halkın harsa ve sanata olan katkısı ile milli dehanın önemini ve milli güzelliklerin ifadesini vurguladığını göstermektedir. Metin, milli hars ve sanatın toplumun aidiyet ve değerler sistemi üzerindeki etkisini vurgulayarak, Gökalp'ın milliyetçilik düşüncesinde bu milli hars ve sanata verilen önemi göstermektedir.

5.3.4. 4'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

26 Haziran 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 4'üncü sayısı 3 makale, 3 anı 3 şiirden oluşmaktadır. Burada Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “Dehaya Doğru” başlıklı makale amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir:

Eylem: Metindeki temel eylem, Ali'nin askerlik yapması ve savaşa katılmasıdır. Ali'nin hızlı terfi etmesi, kabiliyet göstermesi, kahramanlık sergilemesi, siperdeki süngü düğüşünde cesaretini ortaya koyması gibi eylemler vurgulanmaktadır. Ayrıca, Ali'nin köyü ve aşkıyla olan bağlantısı da eylemi etkileyen unsurlardır.

Ortam: Metinde eylemlerin gerçekleştiği sahneler çeşitli savaş meydanları ve askeri birimlerdir. Trabzon'un Hamsi köyü, askerlik ocağı, bölük ve tabur gibi sahneler de

belirtilmektedir. Ayrıca, Irak ve Kut'ul-Amare gibi yerler de savaş sahnelerini temsil etmektedir.

Aktör: Metindeki ana karakter Ali'dir. Ali, Hamsi köyünden gelen bir askerdir ve zeki, çevik, hazır cevap ve eğlenceli bir kişiliğe sahiptir. Ali'nin diğer askerler ve komutanlarla ilişkisi önemlidir. Ayrıca, gavur olarak adlandırılan düşman taraflar da hikayede yer almaktadır.

Araç: Ali'nin başarıları ve kabiliyetleri, onun zekası, çevikliği, hazır cevaplılığı gibi özelliklerini temsil eden araçlardır. Ayrıca, askeri eğitim, silahlar, siperler, keşif işleri gibi unsurlar da Ali'nin başarısında etkili olan araçlardır.

Amaç: Metindeki ana amaç, milliyetçi ideolojiyi vurgulamaktır. Ali'nin vatanseverlik, kahramanlık, vatan ve devlete bağlılık gibi değerlere sadık bir şekilde hareket etmesi ve bu ideallere uygun davranması vurgulanmaktadır. Ayrıca, metinde Ali'nin aşkı Zühre'ye olan bağlılığı ve onun için mücadele etme arzusu da bir amaç olarak belirtilmiştir.

Bu analizde, metinde milliyetçi ideolojiyi yücelten, vatanseverlik, kahramanlık ve bağlılık gibi değerleri vurgulayan unsurlar öne çıkmaktadır.

5.3.5. 5'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

3 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 5'inci sayısı 2 makale, 1 hikaye, 1 masal ve 1 şiirden oluşmaktadır. Burada Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan "Dehaya Doğru" başlıklı makale amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir. Buna göre:

Act (eylem): Anlatıdaki eylem, Küçük Ahmet'in Çanakkale'deki savaşta düşman mevzilerine karşı cesur bir şekilde saldırması ve sonunda hayatını kaybetmesidir. Bu eylem milliyetçi düşünce bağlamında kahramanlık, vatanperverlik ve fedakârlık gibi değerlerle ilişkilendirilebilir. Ahmet'in vatanı ve milleti için verdiği mücadele, milliyetçi bir anlayışı yansıtmaktadır.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktör olan Ahmet, genç bir piyade mülazımıdır. Küçük Ahmet; cesur, kahraman ve fedakar bir şekilde hareket eden bir asker olarak betimlenmektedir.

Agency (araç): Anlatıda, Küçük Ahmet'in cesareti ve bu cesaretle yaptığı taarruzu ile düşman mevzilerine taarruz etmek için kullanılan askeri taktikler anlatının araçlarını teşkil etmektedir..

Scene (yer, zaman): Anlatıdaki mekan Çanakkale Savaşının yaşandığı yerlerden biri olan Meydan Tepe iken, zaman Çanakkale Savaşının yapıldığı döneme tekabül etmektedir.

Purpose (amaç): Anlatıda yer alan amaç, düşmanın mevzilerini ele geçirmek, ülkesi ve milleti için savaşmak olarak öne çıkar.

Yapılan analizde, anlatının milliyetçi düşünceyi yansıtan temaların bulundurduğunu söylemek mümkündür. Küçük Ahmet'in cesareti, fedakarlığı ve vatanperverliği, Gökalt'ın Türkçülük düşüncesi için de oldukça önemli olan değerlerdir. Ayrıca Çanakkale Savaşı gibi Türk tarihinin en önemli olaylarından birisinin de seçilmiş olması milliyetçi bir bağlamı destekler. Metin, vatanperverlik, kahramanlık ve milli birliktelik gibi milliyetçi düşünce unsurlarını işleyerek milli kimlik ve değerlerin önemini vurgulamaktadır.

5.3.6. 6'ncı Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

10 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 6'ncı sayısı 2 makale, 1 hikaye, 1 sohbet ve 2 şiir türünden oluşmaktadır. Burada Ziya Gökalt tarafından kaleme alınan "İngiliz'den Sakın" başlıklı şiiri amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

Act (eylem): Anlatıda eylem Türk ülkesinin yıkılması, Türk halkının esir alınması olarak öne çıkar. Şiirde İngilizlerin eylemleri vurgulanır. İngilizlerin Türklerin ülkesini yıkma, halkını esir alma, topraklarını parçalama ve milli değerlerini tahrip etme eylemleri şiirde öne çıkar. Bu eylemler milli birliği ve hürriyeti tehdit eden eylemler olarak betimlenir.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktör İngilizlerdir. Şiirdeki ifadeler, İngilizlerin hileci, vicdansız ve Türk halkının değerlerine zarar veren bir güç olduğunu ima eder. İngilizler, Türklerin vatanını yıkan, halkını esir alan ve milli değerlerine saldıran bir güç olarak sunulur.

Agency (araç): Anlatıda araç olarak İngilizlerin kurdukları taktikler öne çıkar. Şiirde, İngilizlerin hilebazlık, manipülasyon, dini ve milli değerleri kullanma gibi yöntemlerle Türkiye'ye müdahale ettikleri anlatılır. İngilizlerin İstanbul'u sulh yoluyla ele geçirdikten sonra orduyu dağıttığı ve Türkiye'ye karşı saldırıya geçtiği ifade edilir.

Scene (yer): Anlatıdaki mekan Türkiye veya Anadoludur. Bu mekan, İngilizlerin Türkiye'ye müdahale ettiği, topraklarını parçaladığı ve halkını esir aldığı yer olarak sunulur. Yine şiire göre bu mekan, milli kahramanlık ve bağımsızlık isteğiyle dolu bir coğrafyadır.

Purpose (amaç): Anlatının amacı, İngiliz müdahalesinin sonuçlarına dikkat çekmek ve milli değerlerin tehlikeye girdiği bir dönemde birlik ve direniş çağrısı yapmaktır. Şiir, dini değerlerin tehlikeye düşmesi; İslam peygamberinin üzüldüğü, Kabe'nin tutsak olduğu gibi imgelerle vurgulanır. Milli birlik ve direnişin ehemmiyeti vurgulanırken, Anadolu özgürlük sembolü olarak konumlandırılır.

Yapılan analiz, şiirin milliyetçi bir düşünce zeminine oturtulduğunu göstermektedir. Şiirde retorik unsur olarak aktör ön plana çıkartılırken, aktör yani İngilizler halkın değerlerine zarar veren, vatanı yıkan ve halkı esir alan bir güç olarak tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra ulusal birlik ve direnişe vurgu yapılır. Şiir, milli değerleri ve özgürlüğü koruma çağrısı yaparken, İngilizlere karşı mücadele etme gerekliliğini vurgular.

5.3.7. 7'nci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

17 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 7'nci sayısı 2 makale, 1 masal, ve 2 şiir türünden oluşmaktadır. Burada Reşad Hayrettin tarafından kaleme alınan " Öz Evlât " başlıklı şiiri amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth

Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

Act (eylem): Anlatıdaki eylem, anlatıcının annesinin ona ak sütünü verirken ve geçmişte annesinin nasıl bir kişi olduğunu hatırlarken yaşadığı anlardır. Ayrıca anlatıcının annesinin kendisine nasihatlerde bulunduğunu ve onun için endişelendiği anlatıda yer alan eylemlerden bir diğeridir. Şiirde, anlatıcının babasının ölümü ve kardeşinin şehit olması, erkek olmakla ilgili sorumlulukları üstlenmesi gerektiğini vurgulayan bir olay olarak da belirtilmektedir.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktör, annesine hitap eden birinci şahıs öznel bir seslenişte bulunan bir çocuktur. Şiirde adı geçmemekle birlikte, babasının ölümü ve kardeşinin şehit olması nedeniyle erkek olmakla ilgili mesuliyeti olan bir çocuk olduğu ima edilir.

Agency (araç): Anlatı, annesinin çocuğa ak sütünü verirken okşaması ve nasihatlerde bulunması şeklindeki eylemleri üzerinden aracı temsil eder. Annesi çocuğa milliyetçi değerleri aşılarken onu övmek ve sakınmak için güçlü bir şekilde çaba sarf eder.

Scene (yer): Anlatının geçtiği yer olarak "koca evde" ve "yanımda" ifadeleri kullanılmıştır. Şiirde belirli bir coğrafi veya tarihsel mekân vurgusu yapılmamış, daha çok içsel ve ailevi bir mekan vurgulanmıştır.

Purpose (amaç): Anlatıdaki temel amaç, annenin milliyetçi ideolojiyi çocuğa aşılması ve onu ülkesine olan bağlılığını sürdürmeye teşvik etmesidir.

İlgili metin pentad metoduyla analiz edildiğinde, şiirde milliyetçi bir ruh hali ve aidiyet duygusu vurgulanır. Şiirde, ailenin ve toplumun önemi üzerinde durulurken, babasının ölümü ve kardeşinin şehit olması gibi diğergamlıklarla dolu bir geçmişe sahip olmanın önemi vurgulanır. Ayrıca, annenin milliyetçi değerleri aşılayarak çocuğu ülkesine olan bağlılığını sürdürmeye teşvik etmesi, milliyetçi düşüncenin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

5.3.8. 8'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

24 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 8'inci sayısı 2 makale, 1 bildiri, 1 hikâye 2 haber türünden oluşmaktadır. Bu sayıda "Dünkü Milli

Bayram" başlıklı haber amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

Act (eylem): Anlatıdaki eylem milli bayram kutlamalarıdır. Şehirde yapılan çeşitli seromoniler, konuşmalar, konferanslar, şiirler ve müziklerle milli bir bayram havası oluşturulmaktadır.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktörler gençlik derneği üyeleri, hükümet temsilcileri, Müftü, Vali, askeri bando, Ziya Gökalp, Hacı Osman Cevdet, Ziyet Hanım ve diğer şehir sakinleridir. Bu aktörler, milli bayramı kutlama maksadıyla bir araya gelmişlerdir.

Agency (araç): Anlatıdaki araçlar, milli bayram kutlamalarını yürütmek için kullanılan yöntemler, konuşmalar, konferanslar, şiirler, müzikler, yürüyüşler, çay ziyafeti, fener alayı gibi etkinliklerdir. Bu araçlar, milli bir birlik ve dayanışma hissi oluşturmak, milli değerleri vurgulamak ve gençliği milli maveralarla yetiştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Scene (yer): Anlatının geçtiği mekan, Diyarbakır şehri ve çevresidir. Şehirdeki hükümet konağı, gençlik derneği, meydanlar, caddeler ve belediye gibi mekanlar milli bayram kutlamalarının meydana geldiği yerlerdir.

Purpose (amaç): Anlatıdaki amaç, milli bayram kutlamaları aracılığıyla milliyetçi düşüncüyü güçlendirmek, vatanperverlik ve hürriyet değerlerini vurgulamak, gençliği milli bir ruhla yetiştirmek ve toplumun farklı sınıflarını bir araya getirerek ortak bir vicdan oluşturmaktır.

Yapılan analizde, milli birlik ve dayanışma, vatanseverlik, özgürlük, gençlik yetiştirme gibi milliyetçilik düşüncesi unsurlarının, anlatıda ön plana çıktığını görebiliriz. Metindeki aktörler, araçlar ve amaçlar, milliyetçilik ideolojisinin güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Mekân ise milli bayram kutlamalarının gerçekleştiği şehir ve mekanları temsil etmektedir.

5.3.9. 9'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

30 Temmuz 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 9'uncu sayısı 2 makale, 1 şiir, 1 halk masalı 1 hikaye türünden oluşmaktadır. Bu sayıda Ziya

Göklap'ın "Yörük Ali" başlıklı şiiri amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

Act (eylem): Anlatıdaki eylemler arasında "Yörük Ali"nin Yunan askerlerine karşı savaşması, onları öldürmesi ve Türk kimliğini koruması öne çıkmaktadır. Bu eylemler milliyetçi bir kahramanlık ruhunu yansıtır ve milli bilinçle ilişkilidir.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktör milliyetçi düşünceyi temsil eden Yörük Ali'dir. Onun cesareti, ulusal kimlik ve kahramanlık ruhu milliyetçi bir düşüncenin izlerini yansıtır.

Agency (araç): Şiirde Yörük Ali'nin araçları olarak güneş, gençlik, kahramanlık, dağlar ve tepeler, kaval ve şarap gibi unsurlar kullanılır. Bu araçlar, milliyetçilik duygusunu, gücü, cesareti ve direnci sembolize eder. Yörük Ali'nin bu araçları kullanarak düşmanı yenmesi, milli değerleri koruması ve Türk kimliğini temsil etmesi vurgulanır.

Scene (yer): Anlatı geçen sahneler arasında İzmir'e girerken Yunan askeriyle karşılaşma, çobanlık yaparken kaval çalma, düşmanı öldürme ve Türk kimliğini koruma öne çıkmaktadır. Bu sahneler milliyetçi bir bağlama yerleştirilmiştir ve Türk topraklarında vatanperverlik ve direnişi temsil etmektedir.

Purpose (amaç): Anlatıdaki amaç, Türk milletinin gücünü göstermek, milli mücadele ruhunu vurgulamak, düşman işgaline karşı koymaktır.

Yapılan analizde, anlatı Türk kimliğini, milli değerleri, direnişi ve kahramanlığı yüceltmeyi amaçlar. Yörük Ali'nin eylemleri ve karakteri, milliyetçilik hissiyatını anlatmak için kullanılan araçlardır. Şiirdeki sahneler ve olaylar, milli bilincin Türk toprakları üzerinde nasıl tezahür ettiğini vurgular. Anlatıda öne çıkan retorik unsur araçtır. Yörük Ali'nin sahip olduğu nitelikler nezdinde Türk ferдинin nitelikleri de öne çıkarılarak Türkçülük düşüncesine işaret edilmektedir.

5.3.10. 10'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

7 Ağustos 1922 tarihinde çıkarılan Küçük Mecmua dergisinin 10'uncu sayısı 2 makale, 2 şiir, 1 haber 1 söyleşi türünden oluşmaktadır. Bu sayıda Yahya Saim'in "Sakarya Güneşi" başlıklı şiiri amaçlı örnekleme yöntemiyle Kenneth Burke'ün

Pentad Analizi yöntemiyle milliyetçi ideoloji bağlamında analiz edilmek üzere seçilmiştir.

Act (eylem): Anlatıdaki eylem, Sakarya Muharebesi'dir. Bu muharebe, Türk Kurtuluş Savaşı esnasında gerçekleşmiş ve Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Agent (aktör): Anlatıda aktörler olarak, Türk milleti ve onun içinde yer alan bireyler (çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar) öne çıkar. Türk milleti, vatanları için mücadele eden kahramanlar olarak tasvir edilir.

Agency (araç): Anlatıda vatanın kurtuluşu için mücadele edilirken, milli değerler ve inançlar araç olarak öne çıkmaktadır. Kara bayraklar, Kur'an, tekbirler, hutbeler ve ezanlar gibi semboller kullanılarak Türk milletinin birlik ve dayanışma içinde olduğu anlatılır.

Scene (yer): Anlatıda mekân Sakarya Muharebesi'nin gerçekleştiği meydan, zaman da onun gerçekleştiği andır. Bu dönem karanlık bir dönem olarak betimlenir.

Purpose (amaç): Anlatının amacı, Sakarya Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasını ve Türk milletinin özgürlüğünü elde etmesini kutlamaktır. Şiirde milliyetçi düşünce, Türk milletinin birliğine ve özgürlük için verdiği mücadelesine vurgu yapar.

Yapılan analiz, şiirin Türkçülük düşüncesini yansıttığını ve Sakarya Muharebesi'ni Türk milletinin kahramanca mücadelesini ve birlik ruhunu vurgulayan bir anlatı olarak kullandığını göstermektedir.

5.3.11. 12'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 21 Ağustos 1922 tarihinde yayımlanan 12. Sayısında toplam 4 makaleye ve 2 şiire yer verilmiştir. Analize dahil edilen ilk makale, Ziya Gökalp'i Türk Devleti'nin Tekamülü adlı yazı dizisinde yer alan 9. yazı olan, "Yukarı ve Aşağı Semalar" başlıklı yazıdır. Yazıda, il ve ulus kavramlarının ayrılmasıyla dinde de bir ayrışmaya sahne olunacağı, bütünlüklü bir kavram olan ve mutlaka Türk iliyle birlikte anılacak dini kavrayışın yönetimde nasıl yer aldığına dair keskin tanımlara yer verilmiştir.

Act (eylem): Metindeki temel eylem, toplumun il ve ulus kısımlarına ayrılması ve dinde de bir inkılâp (değişim) gerçekleştirilmesidir. Ayrıca, "mükâfat" ve "mücazat"a nezaret edecek "adalet" ilahlarının vücuda gelmesi de bir eylem olarak görülebilir.

Agent (aktör): Metindeki aktörler, "Bay Ülken" ve "Erlik Han" adlı ilahlar ve onların yâbûcileri, Körmüzler, Yavcılar ve diğer ruhlar olarak görülmektedir.

Agency (araç): Metinde, dinin ve toplumun dönüşümünde ilahlar ve melekler gibi kurgusal varlıkların rol aldığı anlatılmaktadır. Örneğin, Bay Ülken'in mükâfatları kaydettiği, sevapları cennete yükselttiği ve yeni doğacak çocukların ruhlarını süt gölünden aldığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde, Erlik Han'ın da günahları kaydettiği, insanların ölümünden sonra ruhlarını cezalandırdığı ve Yavcı'nın onları kurtardığı anlatılmaktadır.

Scene (yer): Metinde anlatılan mekan, mitolojik bir kozmolojiye dayanan bir inanç sisteminin içinde geçmektedir. Bu sistemde, gökyüzünde farklı katmanlara ayrılmış bölgeler, yer altı seması ve semanın üçüncü katı gibi mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanlar, ilahların, meleklerin ve ruhların etkileşimde olduğu yerler olarak betimlenmektedir.

Purpose (amaç): Metindeki temel amaç, toplumun il ve ulus olarak ayrılmasıyla birlikte dinin ve ruhların da bu ayrımın yansımalarını taşımasıdır. Ayrıca, adaletin sağlanması ve mükâfat ile mücazatın düzenlenmesi de amaç olarak belirtilmektedir.

Yapılan analizde retorik unsurlardan en çok aktör üzerinde durulduğu görülmektedir. Aktörlerin Türk mitolojisindeki Tanrılar olduğu düşünüldüğünde Türklüğün, İslam öncesi döneme de ilişkilendirildiği ortaya konmaktadır. Kuramsal çerçevede aktarılan hususlar da düşünüldüğünde, Türk milletinin kökenlerine tarihteki bir takım etnik sembollere dayandırıldığı ima edilerek Türkçülük düşüncesine tarihi bir zemin belirlenmektedir.

5.3.12. 14'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 4 Eylül 1922 tarihinde yayımlanan 14. sayısında toplam 6 makaleye verilmiştir. Analize dahil edilen ikinci makale, Ziya Gökalp'in Türk Devleti'nin Tekamülü adlı yazı dizisinde yer alan 11. yazı olan, "Hakanlık" başlıklı

yazıdır. Yazıda Türk toplumunun tarihi ve siyasi yapısıyla ilgili bir analiz yapılmaktadır. Hakanlık kavramının nasıl ortaya çıktığı ve süregeldiğine ilişkin ifadelerin yanı sıra, Hakanın siyasi hayatında iç ve dış etmenlerle ne türlü bir süreç içerisinde olduğu aktarılmaktadır.

Act (eylem): Anlatıdaki eylem, Türk topluluklarının coğrafi olarak vücut bulması, Türk hakanlarının idaresi altında şehirlerin ve köylerin oluşumu, mütemeddin ahalinin iktisadi faaliyetlerinin himaye edilmesi, ticari münasebetlerin tanzimi olarak öne çıkmaktadır.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktörler, Eski Türkler, hakanlar, göçebe iller, serhatlarda oturan medeni kavimler, tüccarlar, hakanlık sülâlesinden olanlar, Altın kemikler, kumalar olarak öne çıkmıştır.

Agency (araç): Anlatıdaki araçlar olarak, ticari münasebetler, kurultayların düzenlenmesi, Tengricilik dini ve semavî timsaller (Ay Ata, Gün Ana) öne çıkmıştır.

Scene (yer): Anlatıda mekânsal olarak, bozkırlar, vahalar, sınır ülkeleri ile onların sarayları ve Türk saraylarında geçmektedir.

Purpose (amaç): Anlatıdaki amaç; Türk milletinin varlığını sürdürmek, refah ve sulh hayatına nail olmak, adaleti icra etmek, Türk milletini zenginleştirmek, Türk Tengrisi tarafından gönderilmiş olmak, Türk hakanlarının adaletli yönetimini korumaktır.

Yapılan analizde Ziya Gökalp'in metninde Türk toplumunun yapısını, hakanlık sistemi, sınıf ayrımları ve sosyal ilişkileri, hakanların yetkileri ve sorumlulukları gibi konuları görebiliriz. Metinde Türk toplumunun tarihi ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilirken, metnin Gökalp'in milliyetçilik düşüncesini de yansıttığı görülüyor.

5.3.13. 15'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 11 Eylül 1922 tarihinde yayımlanan 15. sayısında toplamda 8 makaleye ve 4 şiire yer verilmiştir. Analize dahil edilen ilk şiir, Ziya Gökalp'in "Ak Destan" (2009b: 65-66) başlığını taşıyan şiiridir. Ziya Gökalp, aşağıda dizeleri de verilen bu şiirinde, Türk Milleti'nin savaş zamanında işgale karşı başlattığı direnişe "Ak" lakabı verilir. Bu "Ak Destan'da" zafer, dolayısıyla sulh

yakındır. Askerler evlerine, eşlerine ve bilhassa çocuklarına kavuşacaklardır. Savaşan ordu, mutlaka evine salim bir halde dönecek ve ülkenin kurtuluşunu sağlayan asker ve asker ailelerinin yer aldığı toplumsal bütünlük, yeniden eskisi gibi sağlanacaktır.

Act (eylem): Şiirdeki temel eylem, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında gerçekleşen Yunan işgaline karşı verilen mücadeledir. Bu eylem, Yunan işgalinin sona erdirilmesi ve Türk milletinin bağımsızlığını yeniden kazanmasıdır.

Agent (aktör): Anlatıdaki aktör, Türk milleti, Türk ordu, İzmir'in kızları, Bursa'nın gençleri ve babalarıdır. Türk milleti ve ordusu, Yunan işgaline karşı direnen ve zafer kazanan güçleri temsil ederken, İzmir'in kızları, Bursa'nın gençleri ve babaları ise sevdiklerinin dönüşünü bekleyen, destekleyen ve sevinçle karşılayan rolleriyle ön plana çıkar.

Agency (araç): Anlatıdaki araçlar, askerlerin çevikliği, Türk milletinin birlik ve beraberliği, vatan sevgisi ile askere su ve yara bakma gibi görevleriyle Türk kadınlarının destekleyici ve birleştirici unsurlarını temsil eder.

Scene (yer): Anlatıdaki mekan, Yunan işgali altındaki Anadolu toprakları ve İzmir'deki bekleyiş ve özlem atmosferi olarak görülebilir.

Purpose (amaç): Anlatıda amaç, Yunan işgaline son vererek vatanın kurtarılması, barışın sağlanması ve Türk milletinin güvenliği ve mutluluğudur. Ayrıca şiir, Türk milletine duyulan sevgi, bağlılık ve dayanışmayı da amaç olarak yansıtır. Şiir, Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferini vurgulayarak milli birlik ve dayanışmayı kutlar, sevinç ve umut dolu bir atmosfer yaratan bir içerik muhteva etmektedir

Yapılan analizde, anlatının vatanperverlik, cesaret, ulusal birlik ve beraberlik gibi araçların öne çıkarıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca aktörler de retorik olarak benzer ölçüde önem teşkil etmektedir. Anlatı milliyetçi düşüncenin üzerinde durduğu temelleri araçlar ve aktörler olarak öne çıkarmaktadır.

Analize dahil edilen ikinci şiir, Ziya Gökalp'in "İzmir'de" başlığını taşıyan şiiridir. Ziya Gökalp, aşağıda dizeleri de verilen bu şiirinde, Türk Milleti'nin İzmir'de Yunan işgaline karşı ortaya koyduğu mücadeleyi anlatmaktadır. İzmir'in işgale karşı mücadelesinin yani kurtuluşunun aslında uzun zamandır beklenen bir gün olduğu ve İzmir'in kurtuluşunun yalnız Türkler için değil Asya'da varlık gösteren milletler için

de bir kurtuluş hüviyetinde olduğunu ifade eder. Bu bağlamda ortaya çıkan bir diğer düşünüş biçimine göre Türklerin ve Türklük bağının yalnız ülkemiz topraklarıyla sınırlı kalmadığıdır.

Act (eylem): Şiirdeki temel eylem, Yunanlıların İzmir'den kaçması ve Türklerin zaferidir. Şiir, Yunan işgaline son verilmesiyle Türk milletinin sevincini ve zaferini anlatır.

Agent (aktör): Anlatıda öne çıkan oyuncular Yunanlılar, Türk askerleri ve diğer Asya ülkeleri olarak görülür. Yunanlılar kaçan taraf olarak temsil edilirken, Türk askerleri ise zaferin kahramanlarıdır. Diğer Asya ülkeleri ise Türk zaferini kutlayan ve dayanışmayı ifade eden oyuncularlardır.

Agency (araç): Şiirdeki araçlar Türk askerlerinin cesareti, silah gücü ve zaferle taçlanan direnişidir. Ayrıca diğer Asya ülkelerinin de Türk zaferini desteklemesi ve birlik olmaları, Türklere moral ve güç veren unsurlardır.

Scene (yer): Şiirdeki mekân, Yunan işgalinin zorlukları ve tehditleri olarak görülebilir. Ancak Türk direnişi ve zaferi, bu engellerin üstesinden geldiğini vurgular.

Purpose (amaç): Şiirin amacı, Yunan işgaline son vererek Türk milletinin bağımsızlığını korumak ve zafer elde etmektir. Ayrıca şiir, Türk zaferinin Asya illeri arasında dayanışma ve dirlik sağlayacağını, İngilizlere karşı birlik olunacağını vurgular. Şiir, Yunan işgaline karşı direnişin önemini vurgular ve Asya illeri arasında dayanışma çağrısı yapar.

Bir önceki anlatıda olduğu gibi bu anlatıda da milli mücadelenin ulaştığı başarı vurgulanırken üzerinde en çok durulan retorik unsur araçlar olmuştur. Ancak bunun yanı sıra, anlatının amacı da önemli bir yer teşkil etmektedir. Amaçta ve araçta ortaya konan Panturanist söylem Ziya Gökalp'in Panturanizme bakış açısını da yansıtır niteliktedir.

Analize dahil edilen üçüncü şiir, Ziya Gökalp'in "İngiliz'e" (2009b:68) başlıklı şiiridir. Ziya Gökalp, aşağıda dizeleri de verilen bu şiirinde, Türk Milleti'nin yaşadığı işgalin baş sorumlusu olarak İngilizleri hedef göstermektedir. Türk vatanının kurtuluşu Gökalp'e göre ancak İngilizlerin Türk topraklarından çekilmesiyle gerçekleşecektir. Ele alınan bir önceki şiirinde Ziya Gökalp'in, İzmir'in

kurtuluşunun yalnız Türkler için değil Asya'da varlık gösteren milletler için de bir kurtuluş hüviyetinde olduğunu ifade ettiği belirtilmişti. Burada da benzer bir durum yer almaktadır. Öyle ki, İngiliz mandasının Türk topraklarını terk etmesi ve Türk birlik ve beraberliğinin sağlanması yalnız Türkler için değil, Kerbela'da, Hint'te ve Mekke'de de sevinçle karşılanacaktır. Yalnız buradaki birlik kavrayışı, analizine yer verilen bir önceki şiirdeki gibi Asya-Türk bağından değil, Türk-Müslüman bağından ileri gelmektedir.

Act (eylem): Şiirde eylem, İngilizlerin etkisi altındaki bir ülkenin özgürlüğünü geri kazanma çabasıdır. Şair, İngilizlerin neden olduğu öfke, leke, dökülen kanlar, yakılan şehirler ve yok olan canlar gibi olumsuz olaylara tepki göstermektedir. Şair, İngilizleri ülkeden çekilmeye ve diğer kutsal yerlerden uzaklaşmaya çağırmaktadır.

Agent (aktör): Şiirde aktör, İngilizler olarak belirtilmektedir. Şair, onları "İngiliz unvanlı pis çekirge" olarak nitelendirmekte ve onların zaafını ve kötülüklerini eleştirmektedir.

Agency (araç): Şiirdeki araç, İslamda eski imamlar ve Müslümanlar olarak ifade edilmektedir. Şair, bu araçların bir araya gelerek İngilizlerin kötülüklerine karşı çıkacaklarını ve başarılı olacaklarını vurgulamaktadır.

Scene (mekan): Şiirde mekan, İngilizlerin etkisi altında olan ülkelerdir. Şair, bu ülkelere İngilizlerin zulmünden kurtulma umuduyla seslenmektedir.

Purpose (amaç): Şiirin amacı, İngilizlerin zulmünden kurtulmayı ve özgürlüğü elde etmeyi hedeflemektedir. Şair, İngilizlerin etkisini ve kötülüğünü vurgulayarak halkı harekete geçmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Şiir, İngilizlerin zulmüne karşı direnişin ve özgürlüğün arayışının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Yapılan analize göre anlatıda öne çıkan retorik unsurlar amaç ve aktördür. Buna göre İngilizler Türk milletinin ve diğer Müslüman milletlerin ortak düşmanı olarak görülürken, bu ortak düşmandan kurtulma amacı baskın retorik unsur olarak görülmüştür.

5.3.14. 18'inci Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 2 Ekim 1922 tarihinde yayımlanan 18. sayısında toplam 6 makaleye verilmiştir. Analize dahil edilen ikinci makale, Ziya Gökalp'in Türk Devleti'nin Tekamülü adlı yazı dizisinde yer alan 14. yazı olan, "Türk Urukları" başlıklı yazıdır. Yazıda Türklerin etnik ve siyasi yapıları hakkında bilgi verecek hususlar ifade edilmektedir.

Act (eylem): Türklerin etnografik ve siyasi zümrelere ait olmaları, uruk ve boy kavramlarının kullanılması, il, hakanlık, ilhanlık, sultanlık teşkilâtlarının siyasi zümreleri ifade etmesi gibi unsurlar eylemleri temsil etmektedir.

Agent (aktör): Türkler, uruk ve boy kavramlarına göre etnografik zümreler olarak temsil edilmektedir. Ayrıca, il, hakanlık, ilhanlık, sultanlık gibi siyasi teşkilatlar da Türklerin siyasi zümrelerini ifade etmektedir.

Agency (araç): Metinde, İskitler, Masacetler ve Sakalar gibi Türk etnik gruplarına ve bu grupların kökenlerine değinilmektedir. Ayrıca, İskitlerin "Çiğil" ismiyle anıldığı, Masacetlerin "Büyük Cet" olduğu ve Sakaların Kırgızlarla ilişkilendirildiği ifade edilmektedir. Bu unsurlar, Türklerin etnografik ve siyasi zümrelerine ait örnekler olarak gösterilmektedir.

Scene (yer): Metinde geçmişe ait bilgiler ve tarihlerin bahsedildiği anlatılar bulunmaktadır. Örneğin, İskitlerin Türklerin eski dönemlerinde yer aldığı, İskit kelimesinin "çekit" kelimesinden türetildiği ifade edilmektedir. Bu şekilde tarih ve zaman, metnin sahnesini oluşturmaktadır.

Purpose (amaç): Metnin amacı, Türklerin etnografik ve siyasi zümrelerini açıklamak, Türklerin etnik gruplarını ve siyasi teşkilatlarını belirlemektir. Bu bilgilerin paylaşılmasıyla, Türklerin etnografik birliktelikleri ve siyasi organizasyonları hakkında bilgi vermek amaçlanmaktadır.

Yapılan analizde Türk toplulukların siyasi teşkilat yapıları anlatılırken, Türk milletinin kökenini ve dağılımını tespit etmek amacıyla yapılan eylem baskın retorik unsur olarak öne çıkar. Eylemle birlikte amaç da Gökalp'in Türk milletinin

etno sembollerini keşfederek tarihi bir anlam kazandırma çabası olarak değerlendirilebilir.

5.3.15. 23'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 20 Kasım 1922 tarihinde yayımlanan 23. sayısında toplam 7 makaleye ve 1 şiire yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan ve Ziya Gökalp tarafından kaleme alınan “İpek Kozası” şiiri amaçlı örneklem yoluyla seçilmiştir. Ziya Gökalp'ın “İpek Kozası” başlıklı şiiri metaforik bir şiirdir. İpek Kozası'nda yeni Türk devletinin kuruluşunda esas alınması gereken felsefi dayanaklar, ipek kozasından, tırtıllıktan kurtulan kelebek metaforu üzerinden verilir. Millet; kanatlarıyla özgürce uçabilen bir kelebeğe benzetilir. Kelebek, tekâmülün en güzel şeklidir. Türk Milleti de, geçirdiği tarihsel dönemlerin sonunda koza ve tırtıl benzeri kabuklardan, kayıtlardan, biçimlerden kurtulmalıdır. Bir başka ifadeyle, Türk Milleti koza ve tırtıl evrelerini aşmıştır ve artık kelebek evresine girmelidir ki bu evre yeni Türk Devletinin belirlenen felsefi temeller üzerinde olgunlaşmasını ifade eder. “İpek Kozası” isimli şiir Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemi ile de şu şekilde analiz edilmiştir:

Act (eylem): Metindeki temel eylem, tırtılın kelebeğe başkalaşım sürecidir. Tırtılın tekâmül etmesi, dönüşerek yeni bir vücuda sahip olması milliyetçi düşüncüyü temsil eder. Bu süreç, milliyetçilik düşüncesinde milletin gelişimi ve dönüşümü ile bağlantılı görülür.

Agent (aktör): Anlatıda aktörler olarak tırtıl ve kelebek öne çıkar. Tırtıl, başlangıçta sınırlı bir varlık olarak betimlenirken, kelebek milliyetçi düşünceyle ileriye doğru giden, dönüşüm geçiren ve hürriyetin simgesi olan aktördür.

Agency (araç): Anlatıdaki araç, tırtılın dönüşüm sürecinde kendinden fedakârlık yapmasıdır. Şiire göre tırtıl günden güne erir gibi görünürken, daha üstün bir varlık olan kelebeğe dönüşmek için bu fedakarlığı bir araç olarak ortaya koyar.

Scene (yer, zaman): Metinde belirli bir mekân tanımlanmamıştır. Ancak tırtılın kelebeğe dönüşme süreci anlatının geçtiği zaman olarak düşünülebilir.

Purpose (amaç): Anlatıda amaç, tırtılın kelebeğe dönüşümü sürecinin, milletin dönüşümüne benzetilmesi yoluyla satır aralarında muasır milletler arasına girilebilmesi için fedakârlık yapılmasının öneminin vurgulanmasıdır.

Bu analizde, metin milliyetçi düşüncenin temel unsurlarını yansıtmaktadır. Tırtılın kelebeğe dönüşüm süreci, milletin dönüşümü ve ilerlemesiyle özdeşleştirilir. Metin, Gökâlp'in Türkçülük düşüncesinin dönüşüm, ilerleme ve özgürlük gibi kavramlarla örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

5.3.16 26'ncı Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 11 Aralık 1922 tarihinde yayımlanan 26. sayısında toplam 6 makaleye ve 1 şiire yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan ve Ziya Gökâlp tarafından kaleme alınan "Niçin?" şiiri amaçlı örneklem yoluyla pentad analizi yapmak üzere seçilmiştir. Şiirde Türk Milleti'nin Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü sahiplendiği, ona düşmanlık edilmesine müsaade edilemeyeceği ve müsamaha gösterilemeyeceği, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e dil uzatılamayacağı, O'nun millî bir deha olduğu vurgulanmaktadır.

Act (eylem): Anlatıdaki temel eylem, "anlatmak" veya "söylemek" olarak görülebilir.

Agent (aktör): Anlatıda, aktör olarak Atatürk ve Türk Milleti öne çıkmaktadır. Şair, Atatürk'ü kahramanlık ve gurur temsilcisi olarak tasvir etmektedir.

Agency (araç): Anlatıda, araç olarak dilin ve kelimelerin kullanımı öne çıkmaktadır. Şair, Atatürk'e yönelik olumsuz yaklaşımlara hitap ederek, Türk Milleti'nin Atatürk'ü sahiplenişini nakletmek için dilin gücünden yararlanmaktadır.

Purpose (amaç): Anlatıdaki amaç, Türk Milletinin kahramanlıklarını, ulusal değerlerini, Atatürk'ü sahiplenişinin üzerinde durmak ve Atatürk'e karşı saygısızlık edenlere karşı cevap vermektir.

Scene (yer): Şiirde, mekân belirtilmemiş olsa da Türk milletinin üzerinde yaşadığı topraklar belirlenebilir. Zaman olarak ise şiir, yazıldığı döneme tekabül etmektedir.

Yapılan analizde öne çıkan retorik unsur aktörlerdir. Türk milletinin önderi olarak Atatürk ön plana çıkarılmış ve ona karşı saygısızlık yapanlara cevap verilme amacı güdülmüştür.

5.3.17. 29'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 8 Aralık 1922 tarihinde yayımlanan 29. sayısında toplam 7 makaleye ve 3 şiire yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan ve Ali Canip tarafından kaleme alınan "İntikam" şiiri amaçlı örneklem yoluyla pentad analizi yapmak üzere seçilmiştir. Genç Kalemli hareketine bağlı olan Ali Canip, Türkçülük ideolojisi ve buna bağlı olarak Doğu'nun geri kalmışlığını, kaderciliğini ağırlıklı olarak işlemeye yönelmiştir. Bu doğrultuda, Ali Canip'in mütareke yıllarında yazmış olduğu "İntikam Şiiri" İstanbul'un İngiliz işgali altında bulunduğu 1920 yılında kaleme alınmıştır. Bu süreçte Türk Milletinin verdiği mücadelenin Türk şiirine kazandırdığı eserlerden birisi olmuştur. Ali Canip'in "İntikam Şiiri" başlıklı şiiri Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemi ile şu şekilde analiz edilmiştir

Act (eylem): Şiirde, Türk milletinin İngilizlere karşı direnme eylemi vurgulanmaktadır. Şair, Türk milletinin boyunduruk altına alınamayacağı ifade etmiştir. Ayrıca, Türk milletine saldıran İngilizlere karşı koyma çağrısı yapılmış ve Türk milletinin namusu ve şerefi için ileri atılması gerektiği vurgulanmıştır.

Aktör (Actor): Şiirdeki aktör, Türk milletidir. Türk milleti, şiirde güçlü, dirençli ve tarih boyunca ezilmemiş bir millet olduğu şekliyle tasvir edilmektedir. Şiir, Türk milletinin milliyetçi bir usla hareket ettiğini ve İngilizlere karşı direniş gösterdiğini aktarmaktadır.

Agency (araç): Şiirde, Türk milletinin İngilizlere karşı direniş gösterme araçları olarak Türk milletinin azim ve kararlılığı öne çıkmaktadır. Şiirdeki diğer araçlar arasında birlik olma, vatanperverlik, namus uğruna ileri atılma ve güçlü bir iradeyle hareket etme bulunmaktadır.

Scene (yer, zaman): Şiir, İngilizlere karşı mücadele edilen bir dönemde geçmektedir. Dolayısıyla mekân İngiliz işgali altındaki Türk topraklarıdır. Şiirde, İngilizlerin

saldırıları ve kan kokusunun dünyayı sardığı bir atmosfer betimlenmektedir. Türk milletinin bu zorlu ortamda direniş göstermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Purpose (amaç): Anlatının amaçları arasında milliyetçilik düşüncesini vurgulamak, milli kimlik ve gurur duygusunu yüceltmek ile birlik ve beraberlik mesajları vermek bulunmaktadır. Şiirde, İngilizlere karşı Türk milletinin güçlü bir şekilde direneceği ve onları mağlup edeceği vurgulanmaktadır. Amaç, milliyetçilik hislerini canlandırmak ve Türk milletinin tarih boyunca ezilen bir millet olmadığını kanıtlamaktır.

Yapılan analizde, anlatıda öne çıkan retorik unsurları aktör ile beraber eylemdir. Türk milletinin mücadeleden vazgeçmeden direnmesi ve tarihten beri hiç ezilmemiş bir millet olması vurgulanmıştır. Bu yönleriyle anlatı, Ziya Gökalp'in Türkçülük düşüncesiyle bağdaşır bir yapıdadır.

5.3.18. 30'uncu Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 15 Aralık 1922 tarihinde yayımlanan 30. sayısında toplam 7 makaleye ve 3 şiire yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan ve Yahya Saim tarafından kaleme alınan "Kan Damlası" şiiri amaçlı örneklem yoluyla pentad analizi yapmak üzere seçilmiştir. Bu şiirle birlikte Yahya Saim'in Küçük Mecmua dergisinde iki başka şiiri de yayımlanmıştır. Savaş ve kahramanlık konulu olan bu şiirler hece ölçüsü ve dörtlüklerle yazılmıştır. Saim, "Kan Damlası" adlı şiirinde cephe gerisini anlatmıştır. Karanlıkta yalnız başına bir ağaçlıkta gezerken rüzgârın sesini, bir insanın inlemesine benzettiğini söyleyen Şair Yahya Saim, çimenlikte bir kan lekesi gördüğünü, bu kanın kardeş kanı, sesin de rüzgâr sesi değil, bir annenin sesi olduğunu anladığını vurgular ve canının vatana helâl olduğunu altını çizerek. Saim'in şiirinin Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemi analizi şu şekildedir.

Act (eylem): Anlatıda eylem, vatanın korunması ve insanların birbirlerine destek olmasıdır. Ayrıca eylem, vatanın korunması için duyarlılık ve harekete geçme çağrısı yapmaktadır.

Agent (aktör): Metindeki aktör, yazarın bizzat kendisidir. Yazar, gece vakti dolaşırken hissettiklerini ve düşündüklerini aktarmaktadır. Yazar, milliyetçi bir bakış açısıyla vatan sevgisini ve korunması gereken değerleri anlatmaktadır.

Agency (araç): Anlatıdaki araç, duygusal bir anlatım ve imgeleme dayanmaktadır. Yazar, rüzgârın sesini duyarak ve kırmızı kan lekesini görerek milliyetçilik duygularını harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu araç, duygusal bağ kurarak okuyucunun vatan sevgisini ve sorumluluğunu uyandırmayı hedeflemektedir.

Scene (yer): Metin, karanlık bir ağaçlıkta geçmektedir. Bu mekân, yalnızlık ve sessizlik duygusunu yansıtırken aynı zamanda milliyetçilik hissinin yoğunlaştığı bir yer olarak işlev görmektedir. Yazar, vatanın kutsallığına dikkat çekmek için bu mekânı seçmiştir.

Purpose (amaç): Anlatıda amaç, vatan sevgisi ve milliyetçilik duygusunu vurgulamaktır. Ayrıca amaç, vatan sevgisiyle birlikte kardeşlik duygusunu vurgulamak ve insanların vatanlarını koruması gerektiğini anlatmaktır.

Yapılan analizde retorik unsurlarından en çok yer öne çıkmıştır. Buna göre karanlık bir ağaçlık olarak belirlenen yer, Türk milletinin içinde bulunduğu zor döneme işaret eder. Bu yönleriyle metin okuyucunun duygusal yönlerini harekete geçirerek milliyetçi duyguyu aşılamaı amaçlamıştır.

5.3.19. 33'üncü Sayının Kenneth Burke'ün Pentad Analizi Yöntemi ile Milliyetçi İdeoloji Bağlamında Analizi

Küçük Mecmua dergisinin 1923 tarihinde yayımlanan 33. sayısında toplam 7 makaleye yer verilmiştir. Bu sayıda yer alan ve Ali Nüzhet tarafından kaleme alınan” Bulunmuş Mektup” adlı makalesi amaçlı örneklem yoluyla pentad analizi yapmak üzere seçilmiştir. Makale, bir mektup formunda yazılmıştır ve esaret altındaki bir döneme dair deneyimleri aktarmaktadır. Metinde, yazarın esaret yaşadığı günlerde hissettiği acı, boşluk ve milliyetçi duygular dile getirilir. Mektubun yazarı, bulduğu bir zarf üzerinde yazılı olan mektubu okuduğunu ve o günlerdeki ızdırapla dolu yaşantılarına dair hislerini ifade etmektedir. Mektup, esaret altında yaşanan bir sürecin anlatımı olarak başlamakta ve yazılan kişiye, vatan ve memleket hakkında haberler verme özlemi dile getirilmektedir. Yazar, vatanına dönmekle ilgili

tereddütlerini ve karargah toplantılarında duydukları haberleri paylaşır. Esir karargahının kumandanının bir mütareke olduğunu duyurmasıyla bir heyecan yaşanır, ancak yine de memlekete dönmenin getireceği belirsizlikler ve değişimler konusunda şüpheler vardır. Makale, Kenneth Burke'ün Pentad Analizi yöntemi ile şu şekilde analiz edilmiştir.

Act (eylem): Anlatıdaki eylemler arasında milliyetçi hislerin ifadesi ve vatan sevgisi öne çıkmıştır. Yazar, esaret döneminden ve ulusal kimliğin sarsılmasından bahsetmiştir. Ayrıca, memlekete dönme ve vatan sevgisini uyandırma isteği gibi eylemler de vurgulanmıştır.

Agent (aktör): Metindeki aktörler, mektubun yazarıdır. Mektup yazarı milliyetçi düşünceye sahip olan bir kimse olarak görülmektedir. Ayrıca, Haşim Bey ve diğer askeri yetkililer gibi isimler de milliyetçi düşüncenin aktörleri olarak düşünülebilir.

Agency (araç): Metindeki araçlar, mektup yazısının kendisi ve dilin kullanımıdır. Milliyetçi hislerin ifadesi için mektup, haberler, duygusal söylemler ve vatan sevgisiyle ilgili temalar kullanılmıştır. Ayrıca, dilin etkileyici ve coşkulu bir biçimde kullanılması da milliyetçi düşünceyi yansıtır.

Scene (yer): Esaret altında geçen günler, karargâh toplantıları, Diyarbakır gibi mekanlar ve zaman kavramları metnin geçtiği mekanlara ve zamanlara tekabül eder. Bunlar, milliyetçi düşünce ve vatanperverlik temasının vurgulandığı yerler olarak görülmektedir.

Purpose (amaç): Anlatıdaki amaç vatan sevgisinin okuyucuya aşılması olarak görülebilir. Ayrıca milli kimliğin önemi üzerinde durulmuştur.

Yapılan analize göre, retorik unsurlardan yer ve zaman öne çıkmıştır. Bu unsurlar üzerinde vatan hasreti, vatan sevgisi, milliyetçilik gibi hisler üzerinde durulmuş ve okuyucunun duygusal yönüne hitap edilmiştir.



6. SONUÇ

Çalışmada 1922-1923 yılları arasında yayımlanan Küçük Mecmua Dergisinin 33 sayısı tümüyle incelenmiştir. Derginin içeriğindeki makaleler ve yazılar arasında amaçlı örneklem yöntemiyle milliyetçilikle ilişkili bulunan 23 düz yazı ve şiir seçilmiştir. Seçilen düz yazı ve şiirler Kenneth Burke'ün pentad analizi metoduyla çözümlenmiştir. Pentad analizi yoluyla metinler 5 temel ögeye ayrılmış (eylem, aktör, araç, sahne, amaç), hangi ögelerin baskın olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Baskın ögelerle veya metnin satır aralarında rastlanılan ifadelerle metnin Ziya Gökalp'in ve Kemalizm ideolojisinin milliyetçilik düşünceleriyle bağdaşan veya bağdaşmayan noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre özellikle "Türk Devletinin Tekamülü" yazı dizisi ile Türk milletinin tarihi kökenlerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Anadolu Türklerinin Orta Asya'daki akrabaları ile ilişkilerini tespit eden yazı dizisinde Türk milletinin sınırlarını geniş bir coğrafya olarak ön görülmüş ve Panturanist bir yaklaşım sergilenmiştir. Ziya Gökalp'in Panturanizm düşüncesine ve etnik milliyetçiliklere mesafeli duruşu göz önünde bulundurulduğunda bu yazı dizisinde ve benzer temaları işleyen makalelerde ima edilen motivasyon, Ziya Gökalp'in Panturanist düşüncesiyle tam anlamıyla örtüşmemektedir. Ancak daha sonra kurulacak olan Türk Tarih Kurumu'nun görüşleri ve ortaya atılacak Türk Tarih Tezi ışığında Kemalist ideolojinin Türk milletinin coğrafi sınırlarının düşünülüşünden fazla olduğu görüşüyle mezkur yazı dizisinde ima edilen motivasyonun örtüşüğünü ifade etmek mümkündür.

Derginin Milli Mücadele yıllarında çıkarıldığı düşünüldüğünde dergide yer alan bir kısım yazıların ve şiirlerin zamanın ruhunu yansıttığı söylenebilir. Dergideki milliyetçilikle ilişkili olduğu tespit edilen yazıların önemli bir kısmı cesaret, kahramanlık, vatanperverlik gibi kavramları araç olarak kullanmıştır. Yine bu yazılarda kullanılan zaman ve mekan ögeleri de Milli Mücadele yıllarından ya da mücadelenin sahnelendiği meydanlardan oluşmaktadır. Bu yönleriyle derginin Milli Mücadele'ye psikolojik bir destek unsuru oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca Milli Mücadele döneminde Türk milletine önderlik eden Mustafa Kemal'den de övgüyle söz edilerek bu hususa verilen önem ortaya serilmiştir.

Son olarak dergide ortak düşman unsuru olarak yoğunlukla İngilizlerin ve onlarla beraber Yunanların bulunduğu görülebilir. Bu metinlerde baskın retorik unsur olarak aktör olarak görülen bu ortak düşmanların belirlenmesi, kimlik inşasında “ötekinin” ortaya konulmasının bir örneği olarak görülebilir. Dönem itibariyle henüz kesin tanımlar yapılamayan ve keskin sınırları olmayan Türk milletinin karşısında birleşmesi gereken bir düşman olarak ortaya konan İngilizler, aynı zamanda diğer Müslüman milletlerin de düşmanı olarak gösterilmiştir. Böylece diğer Müslüman milletlerin de harekete geçirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Küçük Mecmua’nın çıkarıldığı yıllarda Türkçülük fikri birçok önemli isim tarafından şekillendirilmiş ve devlet politikası olarak da uygulanmaya başlamıştı. Dergide hem Ziya Gökalp’in Türkçülük düşüncesinin satır araları ortaya konmuş hem de ilerleyen süreçte Kemalizm ideolojisinin milliyetçilik düşüncesiyle örtüşen enstantaneler sergilenmiştir.

KAYNAKLAR

- Akçura, Y. (1976). Üç Tarz-ı Siyaset. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin Öncüleri. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Akçura, Y. (1999). İktisat, Türk Yurdu, 6 (140). Tubitay Yayınları, İstanbul.
- Akçura, Y. (2006). Cihan Harbine İştirakımız ve İstikbalimiz, Siyaset ve İktisat, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. İnsan ve İnsan, 6(21), 413-430.
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları (Doktora Tezi). Erişim tarihi: Aralık 2021
- Anagnostopulu, A. (1999). "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Edt. P. Stathis içinde, Çev. (Foti ve Stefo Benlisoy). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Anderson, B. (2009). Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. Çev. (İskender Savaşır). Metis Yayınları, İstanbul.
- Armstrong, J. A. (1982). Nations before Nationalism. The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Armstrong, J. A. (2004). 'Definitions, periodisation, and prospects for the longue durée', Nations and Nationalism, 10: 1-2, 9-18.
- Aslan, Ö. (2022). İttihad-ı İslam (Panislamizm) Fikrinin Osmanlı ve İran'daki Yansımaları ile İki Ülke İlişkilerine Tesiri. Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 27-46.
- Bayat, A. H. (1992). Azerbaycan'ın Yiğit Evladı Ali Bey Hüseyinzade ve Türkiye'de Yayınladığı Eserler. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (1954). "Ziya Gökalp: His contribution to Turkish nationalism", Middle East Journal, 8 (4): 375-390.
- Berkes, N. (1965). Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler. Yön Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2014). Türkiye'de çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Breuilly, J. (1993). Nationalism and the State. University of Chicago Press, Chicago.
- Budak, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Burke, K. (1969). A Grammar of Motives. University of California Press, Berkeley.
- Calhoun, C. (2012). Milliyetçilik. (Çev. Bilgen Sütçüoğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Cambridge Dictionary. (2022). ethnicity. Retrieved from Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/ethnicity>
- Cambridge Dictionary. (2022). identity. Retrieved from Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/identity>
- Cambridge Dictionary. (2022). nationalism. Retrieved from Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/nation>
- Canatar, M., Yaşar, B. A. Ş. (1998). Şura-Yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 9(09), 111-148.
- Clayer N. (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (Çev: Ali Berktaş). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Conversi, D. (2006). Mapping the field: Theories of nationalism and the ethnosymbolic approach. *Nationalism and ethnosymbolism: History, culture and ethnicity in the formation of nations*, 15-30.
- Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in iç politikası: bir dönemlendirme denemesi. *Osmanlı Araştırmaları*, 47(47), 353-409.
- Davison, R. H. (1963). *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*. Princeton University Press, Princeton.
- Dumont, P. (1995). *Tanzimat Dönemi (1839-1878)*, Osmanlı Tarihi II içinde, R. Mantran (der), Server Tanilli (çev). Cem Yayınevi, İstanbul.
- Durkheim, E. (1960). *The Division of Labor in Society*. The Free Press of Glencoe, New York.
- Durkheim, E. (2005). *Dinî Hayatın İlk Biçimleri*. Fuat Aydın (çev.). Ataç Yayınları, İstanbul.
- Durkheim, Emile (1973), Bellah, Robert N. (Der.), *On Morality and Society*. The University of Chicago Press, London.
- Dyson-Hudson, R., & Dyson-Hudson, N. (1980). Nomadic pastoralism. *Annual review of anthropology*, 9(1), 15-61.
- Eraslan, C. (1991), II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Devleti'nin İslam Birliği Siyaseti. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity and Lifecycle*. New York: W. W. Norton & Company. Retrieved March 2020
- Fındıkoğlu, Z. F. (1940). *Tanzimat'ta İçtimai Hayat, "Tanzimat"*, C. I. Maarif Matbaası, İstanbul.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Basic Books, New York.
- Gellner, E. (1987) *Culture, Identity, and Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk* çev. (Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan). Hil Yayın, İstanbul.
- Giddens, A. (1989). *Nation-State and Violence*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, çev. (Ümit Tatlıcan). Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet*, çev. (Cumhur Atay). Devin Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. Hüseyin Özel, Abdülkadir Dönmez, Zeynep Mercan, İsmail Yılmaz, Eren Rızvanoğlu, Mehmet Ali Sarı, Şebnem Pala Güzel, Muttalip Özcan). Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 279-298.
- Gökalp, Z. (1973). *Türkçülüğün Esasları*. Varlık Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1982). Makaleler VII: Küçük Mecmua'daki Yazılar. *Kültür Bakanlığı Yayınları*, 387, Ziya Gökalp Dizisi, Ankara.
- Gökalp, Z. (2005). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*. Bordo-Siyah, Türk Klasikleri-İnceleme, İstanbul.
- Green, M. D. (2000). "The end of identity? The implications of postmodernity for
- Guibernau, Montserrat ve REX, John. (der.) (1997), *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism, and Migration*, Cambridge: Polity Press.

- Guibernau, M. (1996). Nationalisms: The Nation State and Nationalism in Twentieth Century. Polity Press, Cambridge.
- Güler, A. (1996). XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayrimüslimler. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Hançerlioğlu, O. (1993). Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Hechter, M. (1987). Nationalism as Group Solidarity. Ethnic and Racial Studies, 10(4), 415-426.
- Heidegger, M. (1997). Özdeşlik ve Ayrım, çev. Necati Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Hekimoğlu, V. S. F. (2018). *Türkiyenin Fikir Âleminde Etkin Bir Azerbaycan Türkü: Hüseyinzade Ali Turan*. Müsəlman Sərqində İlk Parlamentli Respublika içinde. (21-21 Mayıs 2018), Bakü.
- Heyd, U. (1950). Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp. Lusac and Company Ltd, London.
- Hobsbawm, E. J. (1993). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik". çev.(Osman Akınhay). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. J. (2006). Geleneğin İcadı, çev.(Mehmet Murat Şahin). Kitap Matbaacılık, İstanbul.
- Hocaoğlu, M. (1989). Abdülhamit Han ve Muhtıraları. Selekte Yayıncılık, İstanbul.
- İplikçi, A. (2017). Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 126-135.
- İslam Ansiklopedisi. (2023a). İslamcılık. Retrieved from İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/islamcilik>
- İslam Ansiklopedisi. (2023b). İttihad-ı İslam. Retrieved from İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-islam>
- İslam Ansiklopedisi. (2023c). Muhammed Abduh. Retrieved from İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-abduh>
- Jayadeva, U. (1995), "Understanding Ethnicity and Nationalism", The Ecumenical Review, vlm.: 47, sayı: 2, syf.: 190-195.
- Karal, E. Z. (1983). Osmanlı Tarihi, C. V-VII. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaynar, R. (1991). Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kedourie, E. (1961). Nationalism. Hutchinson Co. (Publishers) Ltd., London.
- Kedourie, E. (1971). Avrupa'da Milliyetçilik. Milli Eğitim Basınevi, Ankara.
- Kedourie, E. (1992). Spain and the Jews: the Sephardi experience 1492 and after. Thames and Hudson, London.
- Kemilainen, A. (1964). Nationalism, Problems concerning the Word, the Concept and Classification. Kustantajat Publishers, Yvaskyla.
- Kılıç, S. (2014), 19. Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 54(2), 319-336.
- Kramer, L. (1997). Historical Narratives and the Meaning of Nationalism. *Journal of the History of Ideas*, 58(3), 525-545.
- Kurubaş, Erol "Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki", Doğu Batı, Yıl 11, Sayı 44, Şubat, Mart, Nisan, (2008), s. 11-41
- Kürekli, R. (2010). Hicaz Demiryolu'nun Akdeniz'e Açılması ile Yaşanan Sosyo-Ekonomik Dönüşüm: Hayfa Kazası örneği. History Studies (13094688), 2(3).

- Leibniz, G., W. (1989). *Philosophical Essays*. (Roger Ariew & Daniel Garber, çev.) Hackett Publishing Company, Indianapolis.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. (Boğaç Babür Turna). Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Malesevic, S. (2006). *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Mann, M. (1995). *A Political Theory of Nationalism and Its Excesses*. Sukumar Periwal (ed.) *Notions of Nationalism* içinde (s. 44-57). Central European University Press, Budapeşte.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, Makaleler 1 der. (Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2013). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu*. Ö. Laçiner (Der.) (M. Türköne, F. Unan, İ. Erdoğan, Çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü,
- Marx, K., Engels, F. (2014). *Komunist Manifesto* (çev. Nail Satılğan). Yordam Yayınları, İstanbul.
- Mill, J., S. (2001). *Representative Government*. Batoche Books, Kitchener.
- Munck, R. (1986). *The Difficult Dialogue: Marxism and Nationalism*. Zed Books, London.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. Verso Books, London.
- Nimni, E. (1997). *Marxism and Nationalism: Theoretical Origins of a Political Crisis*. Pluto, London.
- Online Etymology Dictionary. (2022). *ethnic*. Retrieved from Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/search?q=ethnic>
- Online Etymology Dictionary. (2023). *reciprocity*. Retrieved from Online Etymology Dictionary: https://www.etymonline.com/word/reciprocity#etymonline_v_30452
- Ortaylı, İ. (1985), "Tanzimat", T.C.T.A., C. VI. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oxford Learner's Dictionary. (2022). *nation*. Retrieved from Oxford Learner's Dictionary: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/nation?q=nation>
- Oxford Learner's Dictionary. (2023). *primordial*. Retrieved from Oxford Learner's Dictionary: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/primordial?q=primordial>
- Ölçekçi, H. (2018). *Rusya'daki Türklerin Milli Uyanışı ile Basının Ortaya Çıkışı Arasındaki İlişki*. TURAN-SAM, 10(37), 74-78.
- Özay, M., Saifuddin, M. (2022). *Weber Düşüncesinde Milliyetçilik Kavramı Üzerine Bir Ön Tartışma: Max Weber ve Milliyetçilik Düşüncesi*. İnsan ve Toplum, 12(3), 25.
- Özkırımlı, U. (2019). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pick, W. P. (1990). *Meissner Pahsa and the construction of railways in Palestine and neighboring countries içinde Studies in Economic and Social History* (ed. Gad G. Gilbar). E.J. Brill, Leiden, Haifa.

- political identification”. *Nationalism and Ethnic Politics*. 6:3. Pp. 68-90
- Purdy, S. S. (1982). “The Civil Religion Thesis as It Applies to a Pluralistic Society: Pancasila Democracy in Indonesia (1945– 1965)”, *Journal of International Affairs*, 307–16.
- Sadoğlu, H. (2016). Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Sağır Öztoprak, M., Akıllı, H. S. (2004). Etnisite Kuramları ve eleştirisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Saklı, A. R. (2012). Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği. *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-16.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Schnee, W. (2001). Nationalism: A review of the literature. *Journal of Political & Military Sociology*, 1-18.
- Sevim, A. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties, *British Journal of Sociology*, 8 (2), 130-145.
- Sieyes, E. J. (2003). What is the Third Estate (çev. Micheal Sonencher). Hackett Publishing Company Inc., Cambridge.
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. Penguin Books, London.
- Smith, A. D. (2009). *Ethno-symbolism and nationalism: a cultural approach*. London; New York: Routledge.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram. İdeoloji. Tarih*. (Ümit Hüsrev Yolsal çev.). Atıf Yayınları, Ankara.
- Smith, A. D. (2017). *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*. (Çev. Bilge Firuze Çallı). İstanbul: Alfa Yayınevi
- Sollors, W. (1996), *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*, New York: New York University Press.
- Statt, A., D. (2003). *A Student's Dictionary of Psychology*. Taylor and Francis, Hove.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Yüzyıl Türk Edebiyat Tarihi*. Çağlayan. Basımevi, İstanbul.
- Taş K., Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı dönemi batıcılık, İslamcılık, Türkçülük fikir akımları ve din. *Dini Araştırmalar*, 22(56), 463-488.
- Tilly, C. (1975). *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press, Princeton.
- Toker, M. (2004). İsmail Gaspıralı ve “dilde birlik” fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 31-45.
- Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the 'other'. *Ethnic and racial studies*, 21(4), 593-612.
- Tunaya, T. Z. (1962). *İslamcılık Cereyanı*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Turan, N. S. (2012). Raylar Üzerinden İmparatorluğun Son Dönem Tarihine Bir Bakış: Hicaz Demir Yolu Üzerine Önemli Bir Yapıt (Yazar: Murat Özyüksel). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (10), 215-227.
- Turner, B. S. (1990). “The Two Faces of Sociology: Global or National?”, *Theory, Culture and Society*, 7, 343–58.
- Türkmenoğlu, M. A. (2019). Osmanlı Devletini Kurtarma Planı: Osmanlıcılık. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 408-427.

- Uzun, T. (2003), “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, Doğu Batı, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs, Haziran, Temmuz, S. 131-154
Üniversitesi Yayınları
- van den Berghe, P. (1979). The Ethnic Phenomenon. Paperback Edition, Praeger Publishers, Westport.
- van den Berghe, P. (1994.) "A Socio-Biological Perspective", John Hutchinson ve Anthony D. Smith (der.), Nationalism, Oxford: Oxford University Press içinde: 96-103.
- Vincent, A. (2005). Nationalism and the Open Society. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 107, 36–64. <http://www.jstor.org/stable/41802290>
- Wallace, R. A (1977). “Emile Durkheim and the Civil Religion Concept”, Review of Religious Research, 18:3, 287-90.
- Warner, W. L., Lunt, P. S. (1996), “Ethnicity”, iç. Theories of Ethnicity: A Classical Reader, (der.W. SOLLORS), New York: New York University Press.
- Weber, M. (2018). *Ekonomi ve Toplum* (çev. Latif Boyacı). Yarın Yayınları, İstanbul.
- Yüceer, İ. (2016). İslam Birliği Fikri Ve İabdülhamit. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Muhammed Asım Yayla
Uyruk : T.C.

Eğitim Bilgileri

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2019
Lise	Sincan Fatih Anadolu Lisesi	2012

Yabancı Dil

İngilizce



